

GİRİŞ

Bir ülke ekonomisinde uygulanan döviz kuru politikaları ve bunun sonucunda oluşacak döviz kurları, iç ve dış ekonomik denge açısından büyük önem taşımaktadır. Döviz kuru politikaları, firmalar için dış ticaret hacmini belirleyen önemli bir araçtır. Ülkeler makro hedeflerine ulaşmak ve ekonomilerini refaha ulaştırmak için bu araca sarılmakta, ancak çoğu zaman cari açık problemiyle karşı karşıya kalarak derin krizlere sürüklenebilmektedir.

Döviz kuru politikası aynı zamanda fiyat yapısı bozulmuş bir ülkede, dış ticaretteki sorunu gidermek içinde kullanılmaktadır. Kur ayarlamaları ile iç ve dış fiyatlar arasındaki dengesizliğin ortadan kalkması ihracatı karlı hale getirebilir. Aynı zamanda ithal mallarına talebin azalması ile ithalatın miktar olarak düşmesi, dış ticaret açığının azalmasını sağlar. Dışa açık bir ekonomide uygulanması gereken politikaların başını ise gerçekçi döviz politikaları çekmektedir. Yani kurların enflasyon kadar artırılması gerekmektedir. Bu sayede gerek ihracat, gerekse ithal ikamesi sektörlerin dış dünya karşısında rekabet edebilme şansı doğacaktır.

Uygulanan çeşitli döviz kuru sistemleri içinde kurların belirlenmesi farklılık göstermekle birlikte, dış ticaret ilişkileri açısından gerçekçi kur politikası önem kazanmaktadır.

Son yıllarda ekonomilerde yaşanan krizler, bu ülkeler için döviz kuru sisteminin seçilmesindeki tartışmaları da gündeme taşımışlardır. Ülkelerin finansal piyasalarının gelişmesi üretim alanlarından spekülasyon alanlara kayması, özellikle gelişmekte olan ülkelerin üretmek yerine tüketime zorlanması, ithalatın ihracata göre yüksek artmasına sebep olmuştur. İthalat ve dış borçlarına döviz bulmakta güçlük çeken ülkeler sorunun daha da büyümesiyle, Uluslararası Para Fonu(IMF) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlara başvurmak zorunda kalmaları işleri daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu kuruluşların kredi verme karşılığında, ekonomik sıkıntı çeken ülkelere uygulamasını istedikleri politikalar genellikle krizlerle sonuçlanmakta bu da dünya gelir dağılımını etkilemektedir. Daha çok döviz krizleriyle ortaya çıkan ekonomik buhranlar gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sorun olmaktadır.

Anlaşılabacağı gibi ekonomide uygulanacak döviz kuru sisteminin seçimi, ülkeler için çok önemlidir. Bu çalışmanın amacı, 2000 yılı sonrası IMF ile birlikte Türkiye’de uygulanan “Kontrollü Sabit Kuru Sistemi” ve 2001 krizi sonrası Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde “Dalgalı Döviz Kuru Sistemi”nin ödemeler dengesi başta olmak üzere ekonomiye etkileri incelenmiştir.

Bu amaç doğrultusunda birinci bölümde, döviz ve döviz kurunun tanımı yapıldıktan sonra “Uluslararası Finansal Sistem” ve tarihçesi ele alınmıştır. İkinci bölümde, döviz kuru sistemleri ve istikrar programlarının çeşitleri gruplandırılarak, döviz kuru seçiminde ele alınması gereken kriterler sıralanmıştır. Üçüncü bölüm, istikrar programları ve çeşitleri tanımlanırken, IMF tarafından ülkelere uygulatılan istikrar programlarının özelliklerine dikkat çekilmiştir. Dördüncü bölüm çalışmamızın esas konusunu oluşturmaktadır. Bu bölümde 1999 Aralık ayında IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının bir koşulu olan “Kontrollü Sabit Kur Sistemi”nin ekonomiye ve özellikle ödemeler dengesine etkileri üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde yine benzer bir şekilde 2001 krizi sonrası Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı(GEGP) çerçevesinde ekonomimizde uygulanmaya başlanılan ve hala süregelen “Dalgalı Kur Sistemi”nin ekonomiye ve ödemeler dengesine etkileri incelenmiştir. Altıncı ve son bölümde anket çalışmasıyla firmalara hem kendilerinin, hem de Türkiye ekonomisinin 2000 yılı sonrası uygulanan döviz kuru sistemlerinden nasıl etkilendikleri saha çalışmasıyla tesbit edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ

Uluslararası ödemelerde bulunabilmek için ulusal paraların birbirleriyle değiştirilmesi ya da birbirine çevrilmesi gereği, her dönemde ulusal para sistemlerinin sıkı sıkıya bağlı bulunan bir uluslararası para sisteminin bulunmasını zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede uluslararası para sistemi, ulusal paraların birbirine çevrilmesini ve dolayısıyla uluslararası ödemelerin yapılmasını sağlayan sistem olarak tanımlayabiliriz¹.

1.1. Döviz

Döviz, geniş anlamda bütün yabancı ödeme araçlarını, dar anlamda ise yabancı paralar üzerine yazılı ticaret poliçelerini ifade eder. Döviz, “efektif” ve “kaydi” nitelik taşıyabilir. Uluslararası ödemeler büyük ölçüde efektif dövizle değil, kaydi dövizle gerçekleştirilir. Çünkü efektif dövizin nakli riskli ve masraflıdır².

Bir yabancı paranın döviz olarak değerlendirilebilmesi için uluslararası ödemelerde tüm ülkeler tarafından kabul edilebilir olması gerekir. Günümüz dünyasında ABD Doları ve Euro birinci derecede döviz niteliğinde olup, genelde tüm ülkeler tarafından kabul edilen paralardır³.

1.2. Döviz Kuru

Döviz kuru, bir birim yabancı para ile değiştirilebilen ulusal para miktarını; ya da bir birim ulusal paranın karşılığı olan yabancı para tutarını ifade eder⁴. Diğer bir deyişle, döviz kuru bir yabancı paranın milli para cinsinden fiyatıdır. Bu sebeple kur, ülkeler arasındaki fiyat seviyelerini birbirine bağlayarak, fiyat ve maliyet karşılaştırmaları yapılmasına imkan sağlar⁵.

¹ İktisat Okulu, “Uluslar arası Para Sistemi”, 2005, <http://iktisatokulu.blogspot.com/2005/12/uluslararasi-para-sistemi.html>, (12 Ocak 2006)

² Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, 4.Basım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 1996, s. 311.

³ Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, 5.Basım, Bursa: Ekin Kitabevi, 2000, s.492.

⁴ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, 3. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 2001, s.83.

⁵ Karluk, s.327.

1.3. Döviz Kurlarının Tarihi Gelişimi

Ülkelerin kendi paralarını basıp birbirleriyle dış ticaret ilişkisine girdikleri ve bir uluslararası düzeninin işlemeye başladığı dönem 19.Yüzyıl sonunda başlar. Bu dönemden önce para birimi olarak değerli madenler, özellikle az bulunan altın sıkça kullanılmış ve ülkeler arasında kabul edilen bir para birimi haline gelmiştir. Bir süre sonra da ülkeler kendi paralarını altına endeksleyerek değer tespitinde bulunmaya ve buna göre dış ticaret işlemlerinde kullanmaya bařlamıřlardır⁶.

1.3.1. Altın Standardı

Altın Standardı, standart para biriminin belirli bir ağırlıkta altın olarak kabul edildiğı veya para değerinin belli ağırlıkta altının değerine denk tutulduğı para sistemidir. Her  lke parasının yabancı paralar karşısındaki değerini, piyasa koşullarına göre oluşan kendiliğinden hareketleri tamamen gözardı ederek, iradi düzenlemelere göre belirli miktar altına bağlı olarak tanımlamaktadır. Burada  lkeler arasında hiçbir işbirliği girişimi olmamaktadır ve her ülke kendi ihtiyağlarına göre hareket etmekle yetinmektedir. Altın para sistemi kendi kendiliğine dengeye giren bir sistemdir. Sistem, dış ticaret açığı bulunan bir ülkenin altın çıkışına izin vermesi ve böylece dış ticaretin değerli maden çıkışıyla dengelenmesi esasına dayanır. Bu durumda, altın miktarı ile dolaşımdaki kağıt para miktarı arasında sabit bir oran söz konusu olduğundan, kağıt para miktarı azalmaktadır⁷.

Altın standardı ilk defa 1821'de İngiltere'de konmuştur. 1937'ye gelindiğinde ise tam altın standardını sürdüren hiçbir ülke kalmamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında, döviz kurlarının genellikle dolara veya altına göre ayarlandığı bir sisteme geğilmiştir. 1958'de yeniden altın standardı sistemine dönülmüştür. Buna göre, önde gelen Avrupa  lkeleri uluslararası ödemelerde kendi paralarının altına veya ABD Dolar'ına serbestçe

⁶ Saruhan  zel, **Türkiye'de Enflasyon, Devalüasyon ve Faiz**, 1.Basım, İstanbul: Aklim Yayıncılık, 2000, s.85.

⁷ Dominique Plihon, , **Döviz Kurları**, Mehmet Bolak & diğerleri ( ev.), 1. basım, İstanbul: İletişim Yayınları, Cep  niversitesi, 2005, s.87-88.

çevrilebilirliğini garanti edilmektedir. Milli seviyede altın standardı'na dönüş ise hiç görülmemiştir⁸.

Altın standardı altında, her bir ülke gerektiğinde resmi kuru korumak için yerli para biriminin altın karşılığında ticaretine hazır olduğunu vurgulayarak, kendi para birimini altına karşı sabitleyebilmektedir. Çünkü N adet para birimi ve bu para birimleri cinsinden N altın fiyatı bulunmaktadır. Sistem içinde hiçbir ülke ayrıcalıklı bir konum işgal etmemekte ve her ülke para biriminin fiyatını resmi uluslararası rezerv konumundaki altın cinsinden çıpalamakla yükümlü olmaktadır⁹.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte, ülkeler altın rezervlerini korumak amacıyla parasal kontroller uygulamaya ve kağıt paraları altına dönüştürmemeye başlamışlardır. 1918 yılında 1. Dünya savaşının bitiminin hemen ardından altın standardına dönmek yerine 1926 yılına kadar devam eden esnek kur sistemi başlamıştır¹⁰.

1.3.1.1. Altın Standardının İşleyişi

Ülkeler kendi para birimlerini altın standardına bağladıklarından, resmi uluslararası rezervlerde altın şeklinde tutulmaktadır. İki ülke para birimi arasındaki kur oranı da altın standardına göre belirlenmektedir. Örneğin, ABD Merkez Bankası(FED) ltını 35 dolara çıpalarken; İngiltere Merkez Bankası 14.58 Sterlin'e çıpalamıştır. Bu durumda $(35/14.58 = 2.40)$ İngiliz Sterlini ile ABD Doları arasındaki pariteyi vermektedir (1 Sterlin = 2.40 \$)¹¹.

1.3.1.2. Altın Standardının Avantaj ve Dezavantajları

Altın standardını savunanlar, sistemin merkez bankalarının gerçek para talebinden daha fazla para arzı gerçekleştirmesini engellediğini vurgulamaktadırlar. Çünkü aksi durumda, para arzı arttırıldığında eninde sonunda altın dahil,piyasadaki malların fiyatları da artmaktadır. Öte yandan, önceki dönemlerde bir ülke ithalat

⁸ “What is gold and when did it get to be the standard that backed the world's money?”, *What Is The Gold Standard*, 2002, http://tx.essortment.com/goldstandards_rgvh.html, (28 Nisan 2006).

⁹ Paul R.Krugman, **International Economics**, 6.Basım, California: Maurice Obstfeld, 2003, s.513.

¹⁰ Hatice Doğukanlı, **Uluslararası Finans**, 1.Baskı, Adana: Nobel Kitabevi, 2001, s. 23.

¹¹ Krugman, s.514.

yapmak istediğinde, merkez bankası yoluyla altın ihracatı için milli parayı merkez bankasına yatırması gerekmektedir. Bu şekilde altın ihracı olmakta, para arzı daralmakta ve iç fiyatlar dış fiyatların altında seyretmekteydi. Ülkeye bu defa altın girişi olmakta, tekrar denge sağlanmaktaydı. Fakat sistemde herhangi bir ülke normal uygulamalar dışında bir ihtiyaçla (savaş, kamu finansmanı gibi) para basarsa, o takdirde iç fiyatlar dış fiyatları aşarak ülkeden altın çıkışı olmaktadır. Ayrıca ellerinde milli para bulunduranlar da altına hücum etmekteydiler¹².

Altın standardının bazı dezavantajları şu şekilde sıralanabilir¹³:

- Altın standardı, işsizlikle mücadelede para politikası kullanımı üzerine arzu edilmeyen kısıtlamalar getirmektedir. Dünya çapında bir durgunlukta, altın fiyatlarını ulusal para birimleri cinsinden yükseltse de bütün ülkeler ortaklaşa olarak para arzlarını genişletmeyi tercih edebilmektedirler.
- Para birimi değerlerini altına bağlama, altının ve diğer malların göreceli fiyatlarını sabitlese, istikrarlı genel bir fiyat seviyesini temin edebilir. Gerçekte, altın standardı dönemine ilişkin çalışmalar, altının göreceli fiyatındaki değişikliklerin büyük ölçekli fiyat dalgalanmalarına yol açtığını ortaya koymaktadır.
- Altına dayalı uluslararası bir ödeme sistemi sorunludur. Çünkü sürekli yeni altın rezervleri keşfedilmedikçe, merkez bankaları ekonomi büyümelerine karşı uluslararası rezervlerini arttıramaz. Her merkez bankası, kendi para birimini altın fiyatını sabitlemek için ve öngörülemeyen ekonomik şanssızlıklara karşı tampon hizmeti görmesi için bir miktar altın rezervi tutmaktadır.
- Altın standardı, Rusya ve Güney Afrika gibi potansiyel olarak yüksek miktarda altın üreten ülkelere, dünyanın makroekonomik koşullarını önemli ölçüde etkileme imkanı vermektedir.

Bu sakıncalarından ötürü, çok az sayıda ekonomist bugün altın standardına dönmeyi savunmaktadır. 1923 yılında, İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes altını

¹² Emin Ertürk, **Döviz Ekonomisi**, 1.Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 1994, s.54.

¹³ Krugman, s.515.

geçmiş uluslararası para sisteminin 'barbar bir kalıntısı' olarak tanımlamıştır. Başkan Reagan 1981 yılında işbaşına geldiğinde, iktisatçılara ABD'nin Altın Standardı'na dönmesinin mümkün olup olmayacağını incelemek üzere bir komisyon kurdurmuştur. Komisyon altın standardına dönülmemesi yönünde görüş bildirmiştir.

1.3.2. İki Dünya Savaşı Arası Dönem: 1918-1940

Birinci Dünya Savaşı esnasında altın standardı sistemi işlememiştir. Bazı ülkeler söz konusu standardın bazı türlerini sürdürdülerse de, pratik nedenlerden ötürü kullanımı, Ağustos 1914'te savaşın patlak vermesiyle birlikte askıya alınmıştır. O yıllarda ekonomilerini birbirlerine entegre etmiş ülkeler, savaşın çıkmasıyla birlikte altın standardının birleştirici disiplini ve bağlayıcı mekanizmalarından bir dereceye kadar farklı yönler sapmışlardır. Savaşın sonunda birçok ülkede ekonomik şartlarda esaslı farklılaşmalar gelişmiştir. Ülkeler savaşı finanse etmek için enflasyon yöntemlerine başvurduğundan, iç enflasyon oranları ülkeden ülkeye bir hayli farklılık arz etmekteydi. Bu dönemde ücretler ve fiyatlar da farklı oranlarda yükseliyordu. Borç veren ülkeler savaşı finanse etmek için yurtdışındaki varlıklarını nakde çevirmiş, ABD başta olmak üzere bazı borçlu ülkeler de durumu dengelemek için borç veren ülke olarak ortaya çıkmış, siyasal sınırlar yeniden çizilmişti. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu çökmüş, 1917'de Rus Devrimi gerçekleşmişti. Siyasi ve ekonomik şartlardaki bu tür şiddetli değişiklikler, savaştan sonra normal aktivitenin başlamasını zorlaştırmıştı. Basitçe tüm ülkeler için savaş öncesi paritelerde yeniden altın standardına dönüş ve 1914'te kalınan noktada taze bir başlangıç yapmak imkansız hale gelmişti¹⁴.

Depresyon yılları olarak adlandırılan savaş yılları ihracatı arttırmak için ülkelerin tam bir devalüasyon savaşı yaptıkları bir dönem oldu. Ayrıca sermaye kontrolleri de ülkelere döviz giriş çıkışını kısıtlamak için yaygın şekilde kullanıldı¹⁵.

¹⁴ Robert Dunn & James Ingram, **International Economics**, 2. Basım, New York: John Wiley&Sons, 1996, s.446.

¹⁵ Özel, s.87.

1.3.2.1. Dalgalı Döviz Kuru Dönemi: 1919-1926

Savaştan sonra pek çok ülke savaş dönemi kontrollerini gevşetti ve para birimlerinin dış döviz piyasalarında çok daha fazla ve çok daha az bir serbestlikte dalgalanmasına izin verdi. Bu dalgalı kur dönemi, geçici bir çözüm olarak kabul edilebilirdi. Ülkeler para birimlerinin savaş öncesinde olduğu gibi yeniden altın standardına bağlanmasını ümit ediyorlardı. Ülkeler savaş sonrası dönemin sorunlarından kaçmak ve normalleşmek istiyorlardı¹⁶.

1.3.2.2. Altın Standardının Yeniden Tesisi: 1925 - 1931

Bu yıllarda pek çok ülke, yeniden altın standardına dönmek konusunda istekliydi. Ancak bazı ülkeler bu süreç zarfında endişeliydi. 1914 öncesi altın standardının yeniden tesisinde karşılaşılan ilk sorun, yeni kurların belirlenen dengeyle uzlaşmamasıydı. Bazı ülkeler para birimlerinin altın değerinin çok yüksek olduğunu düşünmekteydiler, diğerleri de tersi bir sorunla karşılaşmıştı. İkinci bir sorun da, dünya altın arzının yeterliliği konusundaki endişeydi. Bu sorunları aşmak için iki çare üretilmişti. Bunlardan birincisi mevcut altın rezervleri merkez bankalarının ve hazinelerin kasalarında tutulması teşvik edilmesi ve böylece uluslararası para rezervi olarak kullanılmasıydı. Bu amaca ulaşmak için, birçok ülkede altın paralar tedavülden çekilmişti. İkinci önlem ise, ülkeler uluslararası rezervlerinin bir bölümünü ya da tamamını altın olarak değil, Birleşik Krallık ve ABD gibi altın standart ülkesinin para birimiyle tutmalarının teşvik edilmesiydi¹⁷.

1.3.2.3. 1929 Büyük Depresyonu ve 1931 Krizi

Ekim 1929'daki sermaye piyasasının çöküşünden önce, ABD Merkez Bankası pay senetleri alımında aşırı bir spekülasyonun olduğu inancıyla bunu kırmak için aktif portföyünü azalttı. Bu gerilemeyi tipik konjonktür dalgalanmasının gerileme safhasının işareti şeklinde endüstriyel üretiminde küçük bir gerileme izledi¹⁸.

¹⁶ Krugman, s.447.

¹⁷ Dunn & Ingram, ss.458-459.

¹⁸ İlker Parasız, **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, 7.Baskı, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1998, s.224

1920'lerin sonunda bir takım etkiler dünya mali sistemi üzerine baskı yapmaya başlamış, deflasyon yaygınlaşarak bir çok ülkede işsizliğe sebebiyet vermişti. Wall Street'in 1929'da çöküşü güveni gözardı etti ve başka ülkelerde de geniş yankı bulmuştu. Özellikle Avrupa'daki siyasal çekişmeler, paralarının güvenliği ve değişik finansal merkezlerdeki diğer varlıkları konusunda insanları endişeye sevk etmiştir. Tarımsal ürün ve hammadde üreten ülkeler, ihraç fiyatlarındaki keskin düşüşlerden ciddi şekilde etkilenmiştir. Dış borç taahhütlerini yerine getiremeyen bazı ülkeler, altın standardını terk etmeye mecbur bırakılmış, likit fon sahipleri zayıflık belirtisi gösteren herhangi bir para biriminden kaçmaya hazırlanmıştır. Mayıs 1931'de Avusturya'nın en büyük bankası Credit Ansalt'ın zor durumda olduğu halk arasında yayılınca, fonlar Berlin'e ve Londra'ya transfer edilerek, Credit Ansalt iflasa sürüklenmiştir. Ardından Almanya'da sermaye kaçıışı yaşanmış, sıcak para hareketinin devam etmesiyle İngiltere ve ABD'yi etkisi altına almıştır¹⁹.

1.3.2.4. Para Milliyetçiliği: 1931 - 1940

1930'lu yıllar uluslararası para sistemi açısından sıkıntılı bir dönemdir. Gerçekte, bu dönem için anlamlı bir sistemin varlığından söz edilemez. Bu dönem her ülkenin kendi çıkarını öncelendiği bir zaman kesiti olarak dikkatleri çekmektedir. Bütün ülkeler depresyonun etkisini derinlemesine hissetmişlerdi; siyasi çalkantılar ve savaş tehditlerinin gölgesinde yaşıyorlardı. Bu şartlar altında, parasal düzen ve istikrarın nazık ama esaslı unsurunun yani güvenin sağlanması oldukça güçtü. Milliyetçilik yükseliyordu. Uluslararası ekonomik yönleriyle milliyetçilik ticari kısıtlamalar olarak öne çıkıyordu. Sermaye ve cari hesap muameleleri kontrol altındaydı. 1931 yılında altın standardının çökmesiyle, dünya ekonomisi parçalı hale geldi. Ülkeler kendilerini dış etkilerden tecrit etmeye çalışmışlardır²⁰.

1.3.3. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Döviz Kurları

2. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemin yanı sıra uluslararası mali sistemde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Hatta mali sistemin yeniden dizayn edilmesinin dünya sisteminden bir yıl önce uluslararası antlaşmalarla şekillendirilmesi

¹⁹ Dunn & Ingram, s.462.

²⁰ Krugman, s.464.

dikkat çekicidir. 2. Dünya Savaşı'nın iki galip ülkesi; İngiltere ve ABD, daha savaş sona ermeden 1944 yılında Bretton Woods Sistemi olarak bilinen sabit döviz kurları sistemini denetlemek üzere Uluslar arası Para Fonu'nu (International Monetary Fund - IMF) kurmuşlardır. Oysa dünyanın bir kez daha yıkıcı bir savaşla karşılaşmaması, süper güçler ve büyük güçler arasında yok edici bir kitlesel savaş çıkmaması maksadıyla tesis edilen Birleşmiş Milletler'in (United Nations - UN) kuruluş tarihi 1945'dir. Bu durum, küresel mali düzenin küresel dünya sisteminden daha önemli olduğuna işaret etmektedir²¹.

1.3.3.1. Bretton Woods Sistemi: 1944-1968

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda küresel ekonomi politikasına iki kaygı egemendi. Bunlardan birincisi, savaş sırasında yerle bir edilen Avrupa ekonomilerinin yeniden inşası, diğeri ise 1930'lara damgasını vuran rekabetçi devalüasyonlara ve korumacı politikalara dönüşün engellenmesiydi²². Bu maksatla Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) Kuruluş Anlaşması (Articles of Agreement), 1-22 Temmuz 1944'te ABD'nin New Hampshire eyaletindeki küçük bir kayak merkezi olan Bretton Woods'taki Uluslararası Para ve Finans Konferansı'nda formüle edilmiştir. IMF'nin Kuruluş Anlaşması, 27 Aralık 1945'te başlangıç kotalarının yüzde 80'ini temsil eden 29 ülkenin imzasıyla yürürlüğe girmiştir²³.

Bretton Woods sistemi altında, ülkeler iki önemli sorumluluğun altına girdiler; konvertibilitiyi sağlamak ve esaslı bir dengesizlik ortaya çıkıncaya kadar sabit kur sistemini (fixed exchange rate) korumaktı. Böyle bir durumda üye ülkelerin devalüasyona ya da revalüasyona müracaat etmesi beklenirdi. Bu da yeni bir 'Sabit Parite'nin tesisi anlamına geliyordu. Konvertibilite gerçekçi bir hedeften ziyade felsefi bir niyet olarak öne çıkıyordu. Sistem sık sık ihlal ediliyor ve bu durum herhangi bir yaptırımla karşılık bulmuyordu. Sadece ABD, başlıca büyük ekonomik güçler arasında sermaye hareketlerine tam özgürlük tanınmıştır²⁴. Diğer yandan kur ayarlama

²¹ Dunn & Ingram, s. 463.

²² Laurence S. Copeland, *Exchange Rates and International Finance*, 2. Basım, New York: Person-Addison Wesley, 1997, s.31.

²³ IMF, "IMF Chronology", <http://www.imf.org/external/np/exr/chron/chron.asp>, (10 Ekim 2006)

²⁴ Copeland, s.32.

mekanizmasıyla ülkelerin ulusal ekonomi politikaları arsında bir dengenin kurulması da amaçlanılmıştır²⁵.

Döviz kurlarının sabitliği konusunda Bretton Woods sistemi başarı sağlamıştır. Süreç 1960'ların sonuna doğru bozulmaya başlayınca, sadece iki tane belirgin eğilim vardı: İngiliz sterlinin değerindeki düşüş (1947 ve 1967'de iki kez), Alman ekonomisinin iyileşmesi ve ABD'nin rekabetçiliğinin azalmasıyla Alman Markı'nın yükselişiydi. Bretton Woods sistemi, 19. yüzyıldaki altın standardından esinlenen Altın Değişim Standardı (Gold Exchange System) olarak bilinen bir ilkeye dayanmaktadır. Bu düzenleme adı altında, ABD bütüncül bir altın standardı işletmiştir. Yani, bir ons altını 35 ABD dolarına eşitleyerek, Altın Penceresi (Gold Window) olarak bilinen sistem vasıtasıyla da dolar getirene altın vermeye hazır olduğunu beyan etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, doların altının yanı sıra diğer para birimlerine karşı da sabitlenmesidir. Diğer ülkeler de dengesizliği gidermek için kendi para birimlerini devalüe veya revalüe ederek dolara karşı sabitlemişlerdir. Bir başka ifadeyle, ABD altına sabit bir Dolar fiyatı vererek, sistemi bir bütün olarak çıpaladı. Diğer ülkeler de gerektiğinde kurlarını değiştirerek kendilerini sisteme uyarlamak zorundaydılar²⁶.

1.3.3.2. Bretton Woods Sisteminin Çöküşü

1944 yılından 1973 yılına kadar süren Bretton Woods uluslararası para sisteminin çöküş nedenleri kısaca şu şekilde özetlenebilir²⁷:

- Amerika'nın ödemeler dengesi açıklarını içeride sürdüreceği sıkı bir para politikası ile kapatması söz konusu olamamıştır. Çünkü genişleyen dolar rezervleri yabancıların elindeydi. Buna karşılık diğer ülkeler ödemeler dengesindeki açığı veya fazlalığı, iç sorunlarını bir yana koyarak, para ve vergi politikalarını dış amaçlar için kullanarak, çözümleme durumunda kalmışlardır. Örneğin, ödemeler dengesinde açığı olan bir ülkede dolar ve altın rezervleri düşecek, buna ilişkin olarak da para arzında bir düşme ile fiyatlarda ve gelirden gerileme ve faizlerde yükselme sağlanılabilir. Bu

²⁵ Francisco L.Rivera- Batiz , **International Finance and Open Economy Macroeconomics**, 2. Basım, New York: Macmillan Publishing Company, 1994, s.629.

²⁶ Copeland, ss.31-32.

²⁷ Tansu Çiller, **Dünyada ve Türkiye'de Kur Politikaları ve Sorunları**, 1.Baskı, İstanbul: İstanbul Sanayi Odası Yayınları, 1983, ss.12-14.

gelişmelerde ödemeler dengesindeki açığı kapatıcı biçimde bir ihracat artışına ve ithalat azalmasına yol açarken, aynı zamanda yüksek faizler nedeniyle yabancı sermayenin yurt içine girmesi elde edilebilir. Diğer bir değişle, mali politika ve özellikle para politikası dış dengeyi sağlamak amacıyla yönelik olarak kullanılabilir. İç sorunlar ise bu açıdan ikinci planda kalmak durumunda kalarak, özellikle yurt içinde işsizlik sorunu olan ülkeler için önemli bir çelişki oluşturabilir. Örneğin, ödemeler dengesindeki açığa rağmen, yurt içindeki işsizlik ve yatırım sorununa yönelik düşük bir faiz politikası uygulanır ise, bu esasen ödemeler dengesi açığına bağlı olarak azalmış rezervlerin yanında, sermayenin de dışarı akmasına yol açabilir. Bu durumda, sabit paritenin devam ettirilemeyeceği spekülasyonlarının da baskısı ile büyük ölçüde devalüasyonlara neden olabilir.

- Bretton Woods sisteminin çöküşünü hazırlayan bir başka neden likidite sorununa ilişkindir. Gelişen dünya ticareti uluslararası düzeyde genişleyen bir likiditeye gerek duymakta, bu da dolar hacmindeki büyümeye bağlıydı. Genişleyen dolar rezervleri Amerika'nın dolar ihracına bağlı olduğundan, ancak Amerikan ödemeler dengesindeki açıktan kaynaklanabiliyordu. Dünyada gittikçe büyüyen dolar rezervleri bir yandan Avrupa para piyasasının oluşmasına yol açarken, diğer yandan da gerek politikacıların, gerekse dolara karşı kazandıkları faizin aldıkları ekonomik riski karşılayamadığını düşünen bireylerin, dolar üstünde kurdukları baskıya yol açmıştır. Diğer bir deyişle, dünya bir yandan dolar rezervlerinin büyümesine gerek duyarken, öte yandan da elindeki dolar rezervinin giderek artmasına yol açan Amerikan ödemeler dengesi açığını kuşku ile izlemekteydi. Sorun, ayarlanabilir kur sistemi içindeki çelişkiden doğmaktaydı. Ayarlanabilir sabit kur sistemini zorlayan bir başka neden de Amerika'daki altın stoklarının giderek yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Amerikan dolarından kaçış, altın fiyatlarının üstündeki baskıyı arttırmış ve 1968 yılında altının Amerika'daki resmi fiyatı onsu 40\$'a fırlayan piyasa fiyatından ilk kez ayrılmıştı. Amerika'nın elindeki altın rezervleri ise, talebi karşılayacak düzeyde değildi. Amerika'nın bu yıldan sonra resmi fiyattan altın satmada isteksiz davranışı, olayın politik yönüne hız kazandırıcı bir etken olmuştu.

1.3.4. Dalgalı Kur Dönemi: 1973'ten Sonrası

ABD'nin 1971 yılında 'Altın Standardı'na son verdiğini açıklamasıyla birlikte, dünya ölçeğinde gelişmiş ülkeler tarafından dalgalı kur rejiminin egemen olduğu bir dönem başlamıştır. 1973 yılının başlangıcından bu yana 'sabit kur rejimi'nin yeniden tesisine yönelik bir takım çabalara girişilmiş, ancak bunlar şu veya bu nedenle sonuç getirmemiştir. 1973 sonrasında önemli para birimleri dalgalanmıştır. Genel olarak bu dönem, dolar çevriminin egemenliğinde geçmiştir. Diğer taraftan, dönem içinde dünya mali piyasalarında oluşan şoklar dikkate alındığında, sabit ve dalgalı kur dönemlerine ilişkin net bir karşılaştırmanın mantıklı bir şekilde yapılmamıştır. 70'li ve 80'li yıllar Bretton Woods döneminden birkaç açıdan çok daha fazla çalkantılı olmuştur²⁸.

1982 yılında yaşanan Volcker resesyonunu izleyen yıllarda ABD ekonomisi sürekli canlanma içindeydi. 1987 yılına gelindiğinde ABD ekonomisi az da olsa kapasitesinin üzerinde çalışıyordu. Ekonominin bu iyi durumu sürerken pay senedi fiyatları hızla düşmüş, sermaye piyasasındaki çöküşün boyutu neredeyse 1929 krizindeki kadar büyük olmuştur. Yani konjonktür devresinin doruk ve dip noktaları arasındaki mesafe %34 seviyelerine ulaşmıştır²⁹.

Dalgalı kur rejiminin egemen olduğu döneme ilişkin bazı özellikler şu şekilde sıralanabilir³⁰:

- Dalgalı kur nedeniyle ABD, 80'li yılların sonuna doğru yılda 100 milyar dolarlık bir cari açık vermiştir. Bu açık 2005 yılı sonunda 800 milyar dolara yaklaşmıştır. ABD'nin cari açığında iç tasarruf oranının düşük olması ve aşırı harcama etkili olmuştur. 70'li ve 80'li yıllarda ABD'nin bütçe açığından en fazla Japonya ve Almanya istifade etmiştir. 90'lı ve 2000'li yıllarda ise bu ikiliye Çin de katılmıştır. 2005 yılı sonunda Çin ile ABD arasındaki dış ticaret dengesi ABD aleyhine 200 milyar dolar seviyesinde cereyan etmiştir. Benzer şekilde 19 Şubat 2001'deki krizin ardından dalgalı kur rejimine geçen Türkiye de ciddi cari açık sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. 2005 yılı sonunda Türkiye'nin cari açığı 25 milyar dolara ulaşmıştır.

²⁸ Copeland, s.35.

²⁹ Parasız, *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, s. 230.

³⁰ Copeland, ss.38-39.

- Dalgalı kur, 1973 ve 1979'da OPEC'in de desteğiyle petrol fiyatlarının şiddetli artışının önünü açmıştır. İlk şok, petrol ithal eden ülkelerin mali ve para politikaları ile karşılanmış ve bu da ivmeli bir enflasyona yol açmıştır. İkinci şok ise, yumuşatılamamış ve bu şok ABD'de keskin bir durgunluğa, Avrupa'da da daha uzun süreli bir talep azalmasına yol açmıştır.

- Dalgalı kur, derinleşen ve şu ana kadar çözüme kavuşturulamayan bir borç krizine yol açmıştır. 70'li ve 80'li yıllarda önemli bir yekün tutan petro-dolarlar genelde Batı bankalarındaki kısa vadeli hesaplara yatırılmıştır. Söz konusu bankalar da bu mevduatların önemli bir bölümünü başta Latin Amerika olmak üzere 3. dünya ülkelerine pompalamışlardır. 80'li yılların başlarında enflasyon oranları aşağı doğru seyretmesine rağmen, reel faiz oranları yüksek kalmıştır. Dolar kurundaki artış, gelişmekte olan ülkelerin ihraç ettiği temel ürün fiyatlarındaki düşüş ve siyasi istikrarsızlıkla birleşen bu reel faiz oranları, zikredilen gruptaki ülkelerin ekonomilerinin çökmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum ABD'deki bazı bankaların durumunu daha da kötüleştirmiştir.

- Dalgalı kurla birlikte teknolojinin ilerlemesiyle uluslararası sermaye hareketliliği daha büyümüştür. Dalgalı kur, ilaveten endüstri ve ticaretin gittikçe artan şekilde küreselleşmesine ve başlıca finansal merkezlerde sermaye piyasalarının önünün açılmasına da yol açmıştır.

- Dalgalı kur rejimi, çoğu finansal pazarlarda hareketliliği de beraberinde getirmiştir. Nitekim 90'li yıllardan bu yana bu hareketlilik, önce 1992'de İngiltere'de Sterlin'in çöküşüne, ardından 1997'de Asya Krizi'ne; 1998'de Rusya Krizi'ne, nitekim 2002'de de Türkiye'deki krize yol açmıştır.

- Dalgalı kur döneminde, türev piyasalardaki işlem hacmi artmıştır. Bugün dünya türev piyasalarındaki hacim yıllık yaklaşık 1.3 katrilyon dolardır.

1.3.4.1. Avrupa Para Sistemi (EMS): 1979 - 2001

Avrupa Para Sistemi Nisan 1978'de Fransa Devlet Başkanı Valery Giscard d'Estaing ve Alman Şansölyesi Helmut Schmidt tarafından ortaya atılmıştır³¹. 1979'da İngiltere dışındaki Avrupa Ekonomik Topluluğu (1991'den bu yana Avrupa Birliği) üyeleri, parite aralığı (parity grid) adı verilen bir sistemle para birimlerinin değerini birbirine sabitlemiştir. Bu sabitleme, belirli aralıkta dalgalanmaya izin veriyordu. İlk yıllarında Avrupa Para Sistemi'nin(EMS) iki önemli avantajı vardı. İlk olarak, sadece Alman Markı ve Fransız Frangı'nı ihtiva ediyordu. Almanya, uluslararası ticaret ve finansa Fransa'dan daha fazla ağırlığı olan bir ülke olarak öne çıkmıştı. Diğer para birimleri, göreceli olarak daha az önemliydi ve böylece merkezi önemdeki döviz kuru baskın bir şekilde Frank ve Alman Markı idi. İkinci olarak, bu anahtar kur oranı sistemdeki diğer ülkelerin bazılarının katkısıyla önemli ölçüde Fransa'daki sermaye kontrolü sayesinde istikrar içinde tutulmuştu³².

³¹ İlker Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, 5.Baskı, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1994, s.585.

³² Copeland, s.40.

İKİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

Döviz kuru sistemleri, günümüz uluslararası ekonomik sisteminin başlıca unsurlarından birini teşkil etmektedir. Döviz kurları farklı şekillerde tasnif edilmektedir. Birçok ekonomist, bu çerçevede Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) 2000 yılında yaptığı sınıflandırmayı esas almaktadır. Bu sistem, Tam Sabit Kur Sistemi, Yarı Sabit Kur Sistemi ve Esnek Kur Sistemi olmak üzere 3 ana başlık altında kümelenmektedir³³:

Tam Sabit Kur Sistemi altında;

1- Tam Dolarizasyon

2 - Para Kurulu yer almaktadır.

Yarı Sabit Kur Sistemi başlığı altında;

1- Ayarlanabilir Sabit Kur

2- Çıpalı Döviz Kuru

3- Sürünen Çıpa

4 - Sürünen Bant başlıkları bulunmaktadır.

Aynı şekilde Esnek Kur Sistemi başlığı altında;

1- Yönetimli Dalgalanma

2- Serbest Dalgalanma

alt başlıklarına yer verilmektedir.

³³ Aydan Kansu, **Türkiye'nin 1994 ve 2001 Krizleri**, 1.Basım, İstanbul: Derin Yayınevi, 2004, s.17.

2.1. Döviz Kuru Sistemlerinin Özellikleri

Döviz fiyatlarının, yani döviz kurlarının belirlenmesine yönelik olarak, kullanılan sistemlere döviz kuru sistemleri adı verilmektedir. Döviz piyasasının işleyişi ve döviz kurlarının belirlenişi konusunda kimlerin ne ölçüde söz sahibi olduğu (resmi otoriteler veya piyasa mekanizması) döviz kuru sistemlerini birbirlerinden ayıran temel özelliktir³⁴.

Kurlar ve kur sistemleri, uluslararası iktisadın tam olarak çözüme kavuşturulmamış başlıklarından biridir. Bu alanda fikir birliği olmayışının nedenlerinden birisi, ülkelerin kendi durumlarına uyan kur sistemini belirlemek zorunda kalmalarıdır. Genel olarak, kur sistemleri tümüyle pazar şartlarının dikte ettiği dalgalı kur sisteminden, merkez bankalarının belirleyici aktör olduğu sabit kur sistemine kadar geniş bir yelpazeyi içine almaktadır. Bu iki kutup arasında, kurun belirlenmesinde belirli derecelerde sabitliği ve esnekliği birleştiren çok sayıda orta formlar bulunmaktadır. Her bir kur sistemi, hükümetlerin farklı politikalarına ihtiyaç duymaktadır ve ekonomi dünyasından kaynaklanan baskılara farklı şekillerde cevap vermektedir. Bu üç faktör -kur sistemi, hükümet politikası ve dünya ekonomisi bazı zamanlar tahmin edilmesi zor bir etkileşim içine girmektedirler³⁵.

2.1.1. Esnek Kur Sistemlerine Yöneliş

Günümüzde ülke ekonomileri incelendiğinde, esnek kur sistemlerine yönelim olduğu dikkat çekmektedir. 1991 yılında tüm ülkelerin yüzde 16'sı Tam Sabit Kur Sistemi, yüzde 62'si Yarı Sabit Kur Sistemi, yüzde 22'si Esnek Kur Sistemi uygularken; 1999'da bu oranlar önemli ölçüde değişmiştir. 1999 yılı rakamlarına göz atıldığında, Tam Sabit Kur Sistemini uygulayan ülkelerin oranı yüzde 24 yükselmiştir. Yarı Sabit Kur Sistemi uygulayan ülkelerin sayısında önemli bir azalma olmuş ve 1991'de yüzde

³⁴ Halil Söyler, "Döviz Kurları Üzerine İşlemler", 2004, http://www.alomaliye.com/halil_soyler_doviz_kur_islemler.htm, (13 Temmuz 2006).

³⁵ Kansu, s.16.

62 olan oran, 1999'da yüzde 34'e gerilemiştir. Esnek Kur Sistemi uygulayan ülkelerin sayısında ise önemli bir artış olmuş ve oranı yüzde 42'ye yükselmiştir³⁶.

2.1.2. Kurlar ve Döviz Ticareti

Kur, bir para biriminin bir başka para birimi cinsinden karşılığıdır. Kurlar, iki yönlü olarak belirlenebilir. Örneğin, 1 ABD Doları = 1.50 YTL veya 1 YTL = 0.64 ABD Doları gibi. Ekonomistler yabancı para birimi tutmak için üç neden göstermektedirler. Bunlardan birincisi ticaret ve yatırım amaçlıdır. İthalatçılar ve ihracatçılar ile yatırımcılar rutin bir şekilde yabancı paralarla işlem yaparlar. Turistler de bu kategoriye dahildir. Döviz tutmanın ikinci avantajı, faiz oranı arbitrajından istifade etmektir. Arbitraj, “Herhangi bir menkul kıymetin, dövizin veya malın bir piyasadan alınıp diğer bir piyasada satılarak (kıymetler birbiri ile değiştirilerek) risksiz bir şekilde kar edilmesi işlemidir. Arbitraj işlemleri piyasalar arasındaki fiyat farklılıklarının azalmasına yol açmaktadır. Günümüzde iletişim teknolojisinin artması ve bilgiye ulaşma maliyetinin düşmesi ile piyasalar arası fiyat farklılığı son derece düşük olmakta, ortaya çıkan farklılıklar anlık olarak bu tür işlemlerle ortadan kalkmaktadır” anlamına gelmektedir. Yüksek faiz veren ülkelere yönelik sermaye hareketleri, faiz oranlarını aşağı çekmektedir. Buna karşılık düşük faizli ülkelere dışarıya yönelik hareketler de arzı kurutmakta ve faiz oranlarının yükselmesine yol açmaktadır. Bu ilişkiye risk algılaması gibi farklı faktörler de etki etmektedir. Döviz tutmanın üçüncü nedeni, spekülasyon yapmaktır. Spekülatörler döviz alım satımı yapar şahıs ya da kuruluşlardır. Kurların yükselmesinden veya düşmesinden para kazanmayı amaçlamaktadırlar³⁷.

2.2. Tam Sabit Kur Sistemleri

Döviz kuru sistemlerinin tümü iki temel kategorilerinden biri sabit kur sistemidir. Sabit döviz kuru sisteminde, bir ulusun para birimi altın gibi bir malın sabit miktarıyla veya ABD doları gibi başka bir ulusun para birimi cinsinden belirlenmektedir. Bir başka yöntem de, 1999 Aralık ayından 2001 krizinin çıktığı 19 Şubat'a kadar Türkiye'de uygulanan 'sepet' sistemidir. Burada ABD Doları ile Avrupa

³⁶ Stanley Fischer, “Exchange Rate Regime: Is The Bipolar View Correct?”, **IMF Report**, 2001, <http://www.imf.org/external/np/speeches/2001/>, (12 Mayıs 2006).

³⁷ <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/sozluk/>, (10 Eylül 2006).

Birliği'nin para birimi olan Euro'nun belirli bir oranı bir sepette toplanmıştır. Altın standardı, sabit kur sisteminin bir şeklidir. Saf altın standardı altında, uluslar uluslararası rezerv olarak altın tutmaktadırlar. Altın, birçok uluslararası taahhüdü çözüme kavuşturmak için kullanılmaktadır ve uluslar yabancılar mal ve hizmet sattıklarında bunların karşılığını ödemek için altın harcamaya hazır olmalıdırlar. Bu anlamda, bir ulusun parası altınla desteklenmektedir. Esasında altın kur standardını sağlamak için ölkelerin takip etmesi gereken üç kural vardır. İlk olarak, ölkeler kendi para birimlerinin değerini altın cinsinden sabitlemelidirler. Bu döviz kurlarını sabitlemektedir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonunda (1947-1971) uygulanmaya başlanan Bretton Woods döviz kuru sisteminin değiştirilmiş altın standardı altında, ABD doları onsu 35 dolara ve İngiliz Sterlini de onsu 12.5 pounda altına çıpalanmıştır. Böylece Dolar ile Pound arasındaki parite 1 Pound = 2.80 ABD Doları olmuştur. İkinci olarak, ölkeler altın arzıyla sabit orantılı olarak yerli para arzını tutmaktadırlar. Bu gayri resmi bir kuraldır ancak yerli para arzının döviz arzını aşmamasını sağlamak için gerekmektedir. Üçüncü olarak da, ölkeler kendi para birimleri karşılığında altın tedarik etmeye hazır olmalıdırlar³⁸.

Sabit kur sistemi altında, yabancı para birimlerine yönelik arz ve talep değişebilmekte, ancak nominal kurlar değişmemektedir. Kuru sabit tutmak para otoritelerinin (merkez bankası veya hazine) sorumluluğundadır. 1990'lı yılların başlarındaki Avrupa Kur Mekanizması da (The European Exchange Rate Mechanism) Avrupa Birliği içindeki ölkeler için bir nevi sabit kur sistemidir. Kurlar kendi aralarında birbirlerine çıpalanmıřtır³⁹.

Sabit kurların sürekli sabit olmayışı bu sistemin önemli bir özelliğidir. Hükümetler karşılaştıkları dış ödeme sorunlarının baskısıyla kurları sık sık deđiřtirirler⁴⁰. Bu sistemde, Merkez Bankalarının belirlenmiş kur üzerinden döviz alım satımı yapmaları zorunludur⁴¹.

³⁸ James Gerber, **International Economics**, 3.Baskı, New York: Person-Addison Wesley, 2005, ss. 222-223.

³⁹ Richard G.Lipsey &Paul N.Courant, **Economics**, 11. Basım, New York: Harber Colins Collge Publist, 1996, s.754 .

⁴⁰ Mahir Füsunoğlu ve Diğerleri, **İktisadın İlkeleri**, 1.Baskı, Ankara: Aklim Yayınevi, 1996, s.644.

⁴¹ Kemal Yıldırım&Doğan Karaman, **Makro Ekonomi**, 2. Basım, Eskişehir: ETAM, 1984, s.204.

2.2.1. Tam Dolarizasyon

Dolarizasyon, ABD Dolarını bir ülkenin kendi para birimi olarak kabul etmesidir. Soyut anlam itibariyle, dolarizasyon terimi bir ülkenin başka bir ülkenin para birimini tercih etmesini anlatmak için kullanılmaktadır. Pratik olarak ise, ABD Dolarının evrenselliği onu alternatif bir para birimi haline getirmektedir. Örneğin, Panama kendi para birimi Cordoba'yı ABD Doları'na çıpalayarak, ABD Dolarını hukuki ödeme aracı olarak benimsediğini ilan etmiştir. Ekvator, Eylül 2000'de bir adım daha ileri giderek, ABD Dolarını kendi para birimi olarak benimsediğini resmen ilan etmiştir. Benzer şekilde, El Salvador da Kasım 2000'de aynı yolu izlemiştir. Uluslararası hukukta dolarizasyonu engelleyen herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Nitekim ABD de bu uygulamaya destek vermektedir ve dolaşımdaki ABD Doları'nın 2/3'nün yurtdışındadır. Örneğin, Latin Amerika'da Bolivya, Peru ve Uruguay; finansal sistemlerinde yerel para birimlerinden daha fazla dolar cinsinden tasarrufa sahiptirler. Tahmin edilebileceği gibi, milli para gibi bir 'değer'i yabancı bir para birimiyle değişmeye yönelik toplumsal muhalefetin olması kaçınılmazdır. Buna karşın, dünyanın birçok ülkesinde gayriresmi dolarizasyon yaşanmaktadır. Gayriresmi dolarizasyon, işletmelerin ve tüketicilerin resmi para biriminin varlığına rağmen, doları ya da ülkemizde olduğu gibi Euro'yu işlemlerinde kullanmalarıdır. Ülkemizde kiralara belirlenmesinde, emlak fiyatlarının tespitinde, yabancı araç satışlarında, futbolcu transferlerinde hatta kamunun yaptığı ihalelerde ve özelleştirmelerde çoğunlukla fiyatlar ABD Doları veya daha az oranda olsa da euro üzerinden belirlenmektedir. Dahası, yine birçok ülke siyasal platformda ABD ile farklı görüşleri savunsa da, Küba gibi döviz rezervlerini arttırmak için ABD Doları'nı kullanmayı teşvik etmekte olan ülkeler de vardır. Arjantin'in dolarizasyonu, döviz kuru politikasında bir başka ihtimali gündeme getirmektedir. Arjantin, resmi olarak dolarize olmamıştır. 1991'de para birimi Peso'yu 'bire bir' oranında dolara bağlamış ve her bir Peso karşılığında ABD Doları tedarik etmedikçe, emisyonu arttırmayı engellemiştir. Bu sistem, şiddetli enflasyonu törpülemek için hayata geçirilen bir uygulama idi ve bir kaç yıl iyi işlemişti. Ancak 2001 yılına gelindiğinde, korkunç bir depresyon ekonominin her alanında kendini hissettirmeye başlamıştı. Ekonomistler ve ekonomi politikacıları için Arjantin örneği

devam eden bir tartışma konusudur ve IMF'ye yönelik eleştirilerin başlıca argümanlarından⁴².

2.2.2. Para Kurulu

Para kurulunda ülke, dolarizasyondan farklı olarak, kendi ulusal parasını tedavülden kaldırmamaktadır. Para kurulunun tam sabit kur sistemi altında incelenmesinin en önemli nedeni belirlenen kurun hükümetin isteği doğrultusunda değiştirilmemesidir⁴³. Ayrıca merkez bankalarının geleneksel fonksiyonlarına son veren bir sistemdir. Para politikasına ve yasal sınırlamalar getirir. Para kurulu, parasal sistem içindeki işlevi itibarıyla merkez bankasına alternatif bir kurum olma özelliğine sahiptir⁴⁴.

Daha açıkçası, şeffaflık eksikliği sorununa ve döviz kuru hedefine bağlılık soruna bir çözüm de para kuruludur. Burada yerli para birimi, yüzde 100 oranında bir başka ülkenin para birimiyle (örneğin ABD Doları) desteklenmektedir. Para basma kurumu, merkez bankası veya hükümet sabit bir kur belirlemekte ve işlemler buna göre sürdürülmektedir. Para kurulu, sabit kur oranı hedefinin bir türüdür. Burada sabit kur oranına bağlılık özellikle güçlüdür. Çünkü para politikasının idaresi merkez bankasının ya da hükümetin ellerinden tümüyle alınarak otomatik pilota bağlanmaktadır. Aksi durumda, tipik sabit veya çıpalı döviz kuru rejimlerinde para otoriteleri, faiz oranlarını veya banknot miktarını ayarlayarak kurlara müdahil olabilmektedir⁴⁵.

Para kurulu sisteminin işleyebilmesi için bazı prensipler gereklidir⁴⁶:

- Rezerv para biriminin seçimi,
- Minimum rezerv karşılık oranlarının belirlenmesi,
- Sabit döviz kurunun tespiti,

⁴² Gerber, s.227.

⁴³ Kansu, s.21.

⁴⁴ Ersin Tunca, "Döviz Çıpa Atmak Doğru Mu?", **Ekonomik Forum**, Sayı:8, (Ocak 2001), s.20

⁴⁵ Frederic S.Mishkin, **The Economics of Money, Banking and Financial Markets**, 7.Basım, New York: Pearson-Addison Wesley, 2004, s.492 .

⁴⁶ Suat Oktar, **Kuramda ve Uygulamada Para Kurulu**, 2.Baskı, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2001, s.17.

- Para kurulu sistemine katılabilecek olanların tespiti.

2.2.2.1. Para Kurulunun Avantajları

Para kurulu düzenlemesi, sadece kur hedefi kullanan para politikası stratejisinde avantajlıdır. Öncelikle, para arzı ancak döviz, merkez bankasında yerli paraya çevrildiğinde genişletilebilmektedir. Böylece artmış olan yerli para arzı, aynı miktarda döviz artışıyla eşleştirilmektedir. Merkez bankasının para basma yeteneği elinden alınmaktadır. Bununla enflasyonun önlenmesi amaçlanmaktadır. İkinci olarak, para kurulu merkez bankası tarafından sabit kur rejimine daha güçlü bir bağlılığı ihtiva etmektedir. Bununla hedeflenen amaç da yine enflasyonun daha hızlı bir şekilde aşağı çekilmesidir⁴⁷.

2.2.2.2. Para Kurulunun Dezavantajları

Para kurulu sisteminde bankalar duyarlı hale gelmekte, Merkez Bankası fonksiyonlarını kaybetmekte, mali politikalar üzerine sınırlamalar gelmekte ve nominal kurlar esnekliğini kaybetmektedir⁴⁸.

Şeffaflığı sağlamasına ve sabit kur rejimine bağlılık sorunun çözmesine rağmen, para kurulu sisteminin birçok eksikliği bulunmaktadır. Sistemin sakıncalarını şu şekilde sıralanabilir⁴⁹:

- A) Bu sistem altında bağımsız bir para politikası sürdürülemez.
- B) Ekonomi 'çapa' ülkesinden gelen şoklara karşı kırılgan hale gelir.
- C) Merkez bankası para oluşturma gücünü ve yeteneğini kaybeder.
- D) Merkez bankası, son sığınak olarak borç verici konumuna indirgenir.

Dolayısıyla potansiyel banka krizleri ile başetmek için başka araçların hayata geçirilmesi zorunludur. Aynı zamanda para kuruluna yönelik spekülasyon bir saldırı söz

⁴⁷ Mishkin, s. 493.

⁴⁸ K.Azim Özdemir&Gülbin Şahinbeyoğlu, “Alternatif Döviz Kuru Sistemleri”, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği**, Ankara, Eylül 2000, s.6.

⁴⁹ Mishkin, s. 493.

konusu olunca, yerli para biriminin yabancı para birimine çevrilmesi para arzının keskin bir şekilde büzülmesine yol a maktadı r. Bu durum ise ekonomi için son derece tehlikelidir. Para kurulları son yıllarda  u ülkelerde uygulanmıştır: Hong Kong (1983), Arjantin (1991), Estonya (1992), Litvanya (1994), Bulgaristan (1997), Bosna-Hersek (1998). Arjantin'in yeni pesoyu bir ABD dolarına de i tirmeyi öngören para kurulu, iktisatçılar açısından en ilginç para kurulu  rne i olarak kabul edilmektedir⁵⁰.

2.3. Yarı Sabit Kur Sistemleri

Tam sabit kur sistemlerinin yol açtığı anormallikleri ortadan kaldırmak, merkez bankalarına ve h k metlere daha fazla hareket alanı kazandırmak için yarı sabit kur sistemleri kullanılmaktadır⁵¹.

2.3.1. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi (Fixed but Adjustable Exchange Rate)

Bu sistemde kur sabit olmakla birlikte parasal otorite süresiz bir şekilde bu kuru sürdürmek zorunda değildir. Belirlenen kur uygulanan ekonomik politikalarla tutarsızsa arzu edilen yönde de i tirebilmektedir. Bu sistem dış ticaret üzerindeki kur belirsizliğini azaltarak ekonomik istikrara katkıda bulunabilmektedir. Diğer yandan olası bir ayarlama beklentisi (devalüasyon) yoğun spe  lasyonlara yol a abildi inden ekonomide kriz yaratmaya elverişli bir sistem olabilir⁵².

Ayarlanabilir sabit kur sistemi, ulusal bir paranın yabancı bir paraya veya kur sepetine belli bir düzeyde sabitlenmesidir. Kurun merkezi parite etrafında en fazla yüzde ± 1 oranında dalgalanmasına izin verilmektedir. Belli bir paritenin olması ve bu paritenin sürdürülmesinin gerekliliği, para politikasının kullanım imkanını daraltmaktadır. Ancak yine de tam sabit kur sisteminde olduğu gibi katı kurallar yoktur. Merkez bankaları çok sık olmamakla birlikte döviz kuru sistemlerini ayarlama yetkisine

⁵⁰ Mishkin, s. 493.

⁵¹ Kansu, s.23.

⁵² Alternatif Döviz Kuru Sistemleri, http://www.parapiyasalari.info/Alternatif_Doviz_Kuru_Sistemleri_.html, (15 Eylül 2006).

sahiptir. Örneğin piyasadaki talebi etkileyebilmek için faiz oranlarını değiştirme, ödemeler dengesinde ayarlama yapma imkanlarını ortadan kaldırmaktadır⁵³.

2.3.2. Çıpalı Döviz Kuru (Pegged Exchange Rate)

Ülkenin uluslararası konumunda esaslı bir dengesizlik oluşması durumunda, hükümet çıpalı kur sistemini değiştirebilir. Bu yaklaşıma 'ayarlanabilir çıpa (adjustable peg)' sistemi denir. Kalıcı bir sabit oran, kutupsal bir durum olarak yararlıdır. Bunun zıddı ise tam dalgalanmadır. Bununla birlikte, hükümetin bağlılığının inanılır olup olmadığı belirgin değildir. Çünkü hükümetin vaadi bağlayıcı değildir. Hükümetler politikalarını değiştirme yeteneğine sahiptirler. Örneğin Türkiye, Aralık 1999'dan 19 Şubat 2001'e kadar sabit kur sistemini uygulamıştır. Bu tarihte bir anda dalgalı kur rejimine geçilmiş ve döviz kurlarında TL'ye karşı önemli bir yükselme meydana gelmiştir. Bundan dolayı, genellikle sabit kur sistemi yerine Çıpalı Döviz Kuru (Pegged Exchange Rate) sistemi kullanılır. Burada hükümetler, çıpa değerini hareket ettirme kabiliyetine sahiptirler. Sabit kur oranının sürekli olarak sabit kalacağını söylemek imkansız olsa da, hükümetler sabit kur uygulamasını uzun bir süre istikrarlı bir şekilde tutabilirler. Buna Çin'in uygulama örnek gösterilebilir. Çin yönetimi, uzun yıllar 1 ABD Doları - 8.28 Yüen kurunu korumuştur. Başta ABD olmak üzere bir çok ülkeden gelen baskı üzerine bunu 2005 yılı sonunda 1 ABD Doları = 8.08 Yüen kurunu getirmiştir⁵⁴.

2.3.3. Sürünen Çıpa (Crawling Peg)

Sürünen Çıpa, hükümetlerin belirli çıpalı bir kur değerinin uzun süre korunamayacağını fark ettiği durumlarda söz konusudur. Örneğin, eğer bir ülke göreceli olarak yüksek bir enflasyona sahipse, düşük enflasyonlu bir ülkenin para birimine karşı çıpalı bir oran benimseme girişimi satın alma gücü paritesinin yaygın ihlallerine ve uluslararası fiyat rekabetinde düşüşe yola açabilmektedir. Bununla birlikte, ülke çıpalı kur sisteminin bir şeklini sürdürmeyi tercih edebilir, belki söz konusu ülke dalgalı kur sisteminin çok çalkantılı bir ekonomi ortamı doğuracağına inanabilir. Bu tür durumlarda bazı ülkelerin tercih ettiği çözüm, sürünen çıpa (crawling peg) yöntemidir. Sürünen çıpa sisteminin uygulandığı bir ülkede, çıpa değeri bir dizi göstergelere göre ve para

⁵³ Kansu, s.24.

⁵⁴ Thomas A.Pugel, **International Economics**, 12. Basım, New York: Mc Graw Hill Irwin, 2004, s.483.

otoritelerinin kararına göre (örneğin aylık olarak) değiştirilebilir. Burada dikkate alınan temel göstergelerden birisi, parasını çıpalayan ülkedeki enflasyon ile para birimi çıpalanan ülkedeki enflasyon arasındaki farktır. Eğer enflasyon farkı kullanılırsa, nominal çıpalı oran zamanla satınalma gücü paritesini izleyecektir ve böylece iki taraflı reel döviz kuru istikrara kavuşabilir⁵⁵.

Diğer yandan, bu sistem enflasyona sebep olabilmektedir. Eğer maliye ve gelir politikaları birbiriyle uyumlu değilse bu sistemin çalışması mümkün değildir. Bunun ötesinde, sermaye hareketlerinin serbest olduğu durumlarda kriz ihtimali artmaktadır. Sonuç olarak, bu rejimde, politika yapıcılar (ekonomideki karar vericiler) sermaye hareketleri konusunda çok dikkatli olmak zorundadırlar. Bazı Latin Amerika ülkeleri bu rejimi uygulamışlardır (Şili-1985, Meksika-1987, Brezilya-1996) (Wise, Roett, 2000). Buna ilaveten, “Sürünen kur” (crawling peg) rejimi Türkiye’nin 2000 yılı başında uygulamaya başladığı ve yıl bitmeden terketmek zorunda kaldığı stabilizasyon programının önemli bir parçası olmuştur. Aşırı serbest sermaye hareketleri, bu sistemin uygulanmasını engellemekte ve çok ciddi bir krize yol açmıştır⁵⁶.

2.3.4. Sürünen Bant (Crawling Band)

Sürünen bant sisteminde, merkezi parite belli bir aralık içinde belirlenmekte ve zaman içinde paritede ayarlamalar yapılmaktadır. Paritenin bant içinde ne kadar dalgalanacağı, geçmiş dönemlerdeki enflasyon farkları ya da beklenen enflasyon oranına bağlıdır. Bu politika kuralı, yerel ekonominin enflasyonla birlikte yaşamasına veya dış enflasyondan yalıtmasına müsaade etme niyeti olarak görülebilmektedir. Bununla birlikte, döviz rezervleri gibi alternatif göstergelerle paralel olarak sürünebilir. Diğer çıpalı düzenlemeler gibi, sürünen çıpa belirli bir para birimine veya para birimi setine göre belirlenmesi gerekmektedir. 31 Mart 2001 tarihi itibarıyla sadece 5 ülke bu sistemi kullanmıştır. Merkezi paritenin bu şekilde belirlenmesinin sakıncaları bulunmaktadır. Geçmişe dönük enflasyon oranının belirlenmesi, enflasyon ataletinin kırılmasını zorlaştırmaktadır. Beklenen enflasyona göre kurun belirlenmesinde yanlış tahminler yapılması, paranın aşırı değerlenmesine ve spekülasyon baskılarına yol

⁵⁵ Pugel, s. 484.

⁵⁶ Murat Ertekin, “Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye’nin Dış Ticareti”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2004/doviz1.htm>, (01.04.2006).

açabilmektedir. Sürünen bant sisteminin önemli bir avantajı, belirsizliği ortadan kaldırmasıdır. Sabit kurun hangi düzeyde kalacağı önceden belli olduğu için ekonomik birimler davranışlarını buna göre ayarlamaktadırlar. Ancak bu kur sistemi de para politikasının kullanımını sınırlandırmaktadır. Para politikasının kurun sürdürülmesini engelleyecek şekilde kullanılması spekülasyon ataklara neden olabilmektedir⁵⁷.

Brezilya'da merkezi paritenin yüzde 4.2 oranında ayarlanmasına izin veren ve üç aylık sürelerle ayarlanan sürünen bant sistemi, 1999 Ocak ayının ortasında başlayan spekülasyon atak önlenemeyince yüzde 50'ye varan ani bir devalüasyon sonucu terk edilerek esnek kur sistemine geçilmiştir⁵⁸.

Gerçekte, hedeflenen bandın genişliği tercihi çıpalı oranın ne zaman değiştirileceğiyle yakından ilgilidir. Eğer band genişse, aktüel döviz kurunun itibari değeri çevresinde hareket etmesi için çok daha geniş bir alanı olabilmektedir. Pazar baskısı, hükümeti çıpalı kur değerini değiştirmeye zorlamadan aktüel döviz kurunda daha geniş değişikliklere yol açabilmektedir. Hükümetler dalgalı kur rejimi ile sabit kur sistemi arasında tercih yapmaya kendilerini mecbur hissetmektedirler. Dalgalı kur sistemi, aktüel kur oranında hatırı sayılır bir esnekliği ve değişkenliği sağlar görünmektedir; oysa sabit kur sistemi esnekliğe ve değişkenliğe ciddi sınırlamalar getirmektedir. Bu önerme önemli ölçüde doğru olsa da, gerçek çok daha karmaşıktır⁵⁹.

Saf bir dalgalı kur sisteminde, döviz kuru oranını tümüyle piyasalar belirlemektedir. Ancak, Türkiye'de uygulandığı şekliyle yönetimli bir sistemde merkez bankaları, kurların yönüne alım veya satım yönünde müdahil olabilmektedir. Yoğun denetimli bir sistemde, döviz kurları çok az esnekli göstermekte ve hatta sistem çıpalı bulunmaktadır. Ancak hükümet böyle bir tercihi olduğunu açıklamamaktadır. Sabit kur sistemi altında da, birçok nedenden ötürü çok fazla esneklik ve değişkenlik gözlenebilmektedir. Merkezi çıpa oranı etrafındaki band geniş tutulmakta ve böylece daha fazla değişkenliğe ve esnekliğe izin verilmektedir. Bir ülkenin para kurları, aynı çıpa türüyle ilgisi olmayan diğer para birimlerine göre esaslı bir şekilde değişiklik

⁵⁷ Brian Showdon & Howard R. Vane, *An Encyclopedia of Macroeconomics*, 1. Basım, Cheltenham: Edward Elgar, 2002, s.260.

⁵⁸ Kansu, ss.29-30.

⁵⁹ Pugel, s.484.

gösterebilir. Dahası hükümetler, sürünen çıpada olduğu gibi çıpalı değeri sık sık değiştirebilmektedirler. Sonuç olarak hükümetler, dalgalı kur rejiminde de, sabit kur rejiminde de değişik enstrümanları kullanarak döviz kurlarına müdahale edebilmektedirler⁶⁰.

2.4. Dalgalı (Esnek) Kur Sistemi

Ülkeler arasında döviz kuru sistemleri içinde, Uluslararası Para Fonu'nun programını takip eden ülkelere dalgalı kur rejimini uygulaması yönünde bir eğilim vardır. Dalgalı kur rejimi (esnek kur sistemi) altında, para otoriteleri genelde sabit kur sisteminde olduğu gibi döviz piyasasına döviz kurlarını çıpalamak için müdahale etmemektedirler. Tam esnek kur sisteminde, döviz piyasasında oluşan arz ve talep kurları belirlemektedir. Tam esnek kur sisteminde, devletin müdahalesi olmadığından, para piyasaları para otoritelerinin müdahalelerine açıktır. Bununla birlikte, tam dalgalanma yaygın değildir, her biri farklı derecede piyasalara müdahaleyi öngören değişik dalgalı kur rejimleri bulunmaktadır. IMF'ye göre, 31 Mart 2001 tarihi itibarıyla tam esnek kur sistemine sahip 47 ülke bulunmaktadır. Euro-bölgesi üyeleri ve Danimarka hariç tüm gelişmiş ülkeler bu sınıfta yer almaktadır. Bununla birlikte çoğu gelişmekte olan veya geçiş ekonomisine sahip 33 ülke de ise yönetimli dalgalanma (managed floating) sistemi uygulamaktadır. Bu sistemde, para otoriteleri döviz kurları için önceden belirlenmiş bir yol taahhüdünde bulunmadan döviz piyasasına aktif müdahale ederek kur hareketlerini etkilemeyi amaçlamaktadırlar. İktisatçılar bu grubun ayarlanabilir çıpa yöntemiyle (adjustable peg regime) büyük ölçüde örtüştüğünü tartışmaktadır⁶¹.

Bu sistemde para politikası daha etkin hale gelmekte ve ülkenin tutması gereken uluslararası rezerv miktarı azalmaktadır. Dışsal şokların ilk etapta nominal kurlar tarafından emilmesi sonucu ülke içindeki istikrara yardımcı olmaktadır⁶². Sistemin işleyişi oldukça basittir. Denge, arz ve talep koşullarına göre piyasada serbestçe oluşarak, dış dengeye kendiliğinden ulaşır. Karar alıcı birimlerin piyasaya

⁶⁰ Kansu, s.30.

⁶¹ Showdon & Vane, s.259.

⁶² Özdemir&Şahinbeyoğlu, s.2.

müdahalesi gerekmediği için, piyasayı düzenleme girişimlerinden doğabilecek maliyetler söz konusu olmamaktadır⁶³.

Dalgalı kur sistemi, mevcut para politikası döviz kurunu çıpalama vaadinde bulunmadığından, genellikle yerel otoritelere daha fazla parasal egemenlik sağlamaktadır. Dalgalı kur sisteminde, otoriteler sermayeyi çekmek için iç faiz oranlarını arttırabilmekte, iç ve dış piyasalardaki faiz farkını dengeleme yoluyla gelecekte değer yitimi beklentilerini dikkate alarak para biriminde reel artış meydana getirebilmektedirler. Bununla birlikte çoğu makroekonomik modelde, para politikasının etkinliği esnek kur oranlarıyla genişletilmektedir. Çünkü döviz kurunun iç para politikasına cevabı rekabeti ve net ihracatı etkimektedir. Artan para egemenliği, iç kurumsal çerçeve enflasyon karşıtı politikanın inanırlığını temin etmedikçe, enflasyona eğilimli bir ekonomide avantaj olmayabilir. Dalgalı kuru uygulayan 80 ülkeden 15'i, enflasyon hedeflemesine sahiptir. Bu ülkelerde, belli ölçülerde de olsa, bağımsız ve hesap veren bir merkez bankası ve siyasi şeffaflık önceliklidir. Yüksek enflasyon beklentileri, ücret ve fiyat davranışında dikkate alınabilmekte ve bu durum kaybedilen üretim ve işgücü açısından enflasyonla mücadeleyi zorlaştırabilmektedir⁶⁴.

Dalgalı kur uluslararası ödemeler sistemine istikrar sağlayıcı bazı avantajlar içermekle birlikte, sürekli değişme eğiliminde olan kurların oluşturduğu belirsizlik enflasyona sebep olmaması eleştirilmektedir⁶⁵.

2.4.1. Esnek Kur Sistemi ve Dış Denge

Esnek kur oranları, piyasalara resmi bir müdahale olmadığından ödemeler dengesini ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda ödemeler dengesi teorik olarak 'sıfır'dır. Ancak, 'temel ödemeler dengesi' muvazenesi daha düzgün olarak cari hesabı cinsinden ifade edilmektedir. Uzun dönemde, gerçek kur oranının cari hesabı sıfırlamaya yöneldiği ileri sürülebilir. Sabit kur sistemlerinde, denge reel döviz kuru oranına

⁶³ Tamer İşgüden&Müfit Akyüz, **Uluslararası İktisat**, 2. Baskı, İstanbul: Evrim Kitabevi, 1990, s.115.

⁶⁴ Showdon&Vane, s. 261.

⁶⁵ Seyidoğlu, s.20.

hareket, iç ücret ve fiyat ayarlama yoluyla oluşmalıdır. Bu, yavaş ve potansiyel olarak acılı bir süreç olarak ortaya çıkabilmektedir⁶⁶.

Esnek kur sisteminde döviz arz ve talebine göre kurun oluşması gerekirken, gerçek ekonomik hayatta hükümetler ve para otoriteleri döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmaları önlemek için döviz piyasalarına müdahale etmektedirler⁶⁷.

Esnek kur sisteminin savunucuları, nominal döviz kuru ayarlamasının bu süreci hızlandırdığını öne sürmektedirler. Bu görüşe karşılık, reel döviz kuru ayarlamasında hangi mekanizma kullanılırsa kullanılsın, gerçek ücretlerde düşüşü bünyesinde barındırması dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte, bu görüşe bazı itirazlar gelmektedir. Cari hesabın döviz kuru değişikliklerine ayarlanması birçok nedenden ötürü hızlı değildir. Öncelikle, ihracat ve ithalatın her ikisi için arz ve talep esneklikleri öne çıkmaktadır. İthalat ve ihracat arzı tümüyle elastik olarak farz edilirse, ihracat ve ithalat talebin fiyat esnekliklerinin toplamının birim fiyatı aşma gerekliliğini azalmaktadır. Eğer bu esneklikler düşükse, para birimindeki değer kaybının cari hesabı açık yönünde sevk etme ihtimali vardır. İkinci olarak, net ihracat için döviz kuru değişiminin sonucu ihracatçı firmaların fiyatlandırma davranışlarına bağlı olmaktadır. Uluslararası ticarete gittikçe artan şekilde 'pazara göre fiyatlandırma' anlayışı oturmaktadır. Halbuki para biriminin değer yitirmesini takiben, ihracatçılar aynı döviz kuru üzerinden işlem yapmaya devam etmekte ve bu durum ihracat talepleri üzerinde ani etki oluşturmamaktadır⁶⁸.

İhracatçı ile ithalatçı arasında farklı ilişki türleri bulunmaktadır. 2001 krizinden sonra Türkiye'de yaşandığı gibi, birçok yabancı alıcı sürekli dalgalanan kurlar karşısında Türk tedarikçilerinden 'Dolar'a karşı belirli bir YTL kuru' istemişlerdir. Örneğin ticari sözleşmenin yapıldığı gün ABD Doları 1.65 ise bu sözleşmede 1.60 olarak hesaba katılmıştır. Bununla birlikte 2003 yılından itibaren YTL'nin önde gelen para birimleri karşısında değer kazanması, Türkiye'nin ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü, içerde maliyetlerin sürekli yükselmesi ve bunun karşılığında döviz cinsinden verilen fiyatlarda fazla oynama şansı bulunmaması, Türk üreticilerin pazar

⁶⁶ Showdon&Vane, s. 261.

⁶⁷ Karluk, s.338.

⁶⁸ Showdon&Vane, s. 262.

kaybetmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum, yoğun olarak Çin, Hindistan, Pakistan baskısının yaşandığı tekstil sektöründe daha derin bir şekilde hissedilmiştir⁶⁹.

2.4.2. Esnek Kur Sisteminin Avantajları

Sabit kur sisteminin avantajlarını makroekonomik ve mikroekonomik olarak irdelenebilir. Mikroekonomik iddialar, uluslararası ticaretten döviz riskini kaldırmasıdır. Esnek kur sisteminde uluslararası arenada ticaret yapanlar 'kur riskini' enselerinde hissetmektedirler. Örneğin, eğer bir sözleşme ihracatçının para birimi cinsinden faturalanırsa, döviz kuru riski ithalatçı tarafından yüklenilmektedir. Bu riskin ekonomik maliyeti, ticarete getirdiği caydırıcı durumdur. Dolayısıyla sabit kur sisteminin ticaret maliyetini azalttığı ifade edilebilir. Sabit kur ile ilgili makroekonomik tartışma, söz konusu sistemin enflasyon karşıtı politikaların uygulanmasında yararlı bulunmasıdır. Enflasyon karşıtı tartışmalar döviz kurunun para politikası açısından nominal bir çıpa olarak görülmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sermaye hareketliliğinin olduğu bir ortamda, döviz kuru çıpasının para politikasının güvenilirliğini kuşatması sebebiyle döviz kuru nominal bir çıpa olarak para arzına tercih edilebilir. Döviz kurunu çıpalamak için para politikasını kullanarak, otoriteler esasında kendi para politikalarını döviz kuru ortaklarınıninkine bağlarlar ve böylece onların anti-enflasyon ortamından yararlanmayı ummaktadırlar. Bu tarz politikalar Arjantin'de (1991), Litvanya'da (1994), Estonya'da (1992), Meksika'da (1994), Rusya'da (1998), Brezilya'da (1999), Türkiye'de (1999) uygulanmıştır. Ancak hiçbirinde tam anlamıyla başarı sağlandığını söylemek oldukça zordur. Bu bağlamda nominal çıpanın yol açtığı en temel problem, para biriminde kaçınılmaz bir şekilde meydana gelen değerlenmenin enflasyon hala daha yüksek iken meydana gelmesidir. Eğer çıpa sürdürülürse, sadece enflasyon oranı düşmek zorunda kalmaz, aynı zamanda geçiş döneminde reel değerlenmenin tersine dönmesini sağlayabilmesi için uluslararası seviyenin altına düşmesi (geçici olarak) gerekebilir. Bu daha yavaş (hatta negatif) büyümeye ve işsizlik oranının artmasına yol açabilir. Bu durum da piyasaların çıpanın güvenilirliği ve dolayısıyla sürdürülebilirliğinin sorgulanmasını beraberinde getirir. Enflasyonu önlemek ve güven tesisi olarak döviz

⁶⁹ Recep Bahar, “Kur İhracat İlişkisi”, **Yeni Mesaj**, 12.10.2002, <http://www.yenimesaj.com.tr/index.php?sayfa=arsiv&arsivyil=2002>, (10 Ekim 2006).

kuru çıpasının kullanımı muhtemelen yumuşaktan ziyade sert bir ıpayla başarı kazanacaktır⁷⁰.

2.4.3. Yönetimli Dalgalanma (Managed Float)

Bu sistemde merkez bankası döviz kuru için belli bir rota hedeflemekle birlikte, bunu piyasalara hiçbir zaman açıklamamakta ve kur rotadan sapmadığı sürece kuru arz ve talebin belirlmesine izin vermektedir. Kur rotadan saptığı durumlarda ise güçleri yettiğinde müdahale ederek kuru tekrar rotaya sokmaya çalışmaktadır. Belki de sistemin en büyük yararı ortada açıklanan bir hedef olmayınca döviz spekülörlerinin de hücum edecek bir parite bulamamalarıdır. Kur rotadan genellikle gelişigüzel olarak saptığı için müdahaleler yine gelişigüzel olmakta ve böylece piyasalar merkez bankasının nasıl bir rota izlediğini tam olarak anlayamamaktadır⁷¹.

2.4.4. Serbest Dalgalanma (Free Float)

Bu sistemde kur, tamamen arz ve talep doğrultusunda belirlenir. Sabit kur sisteminin aksine hükümetin politika tercihlerini serbest bırakmaktadır. Serbest dalgalanma, sabit kur sisteminde olduğu gibi para ve maliye politikalarını sabit kuru sürdürme amacıyla kullanma gerektirmektedir. Ancak politika tercihindeki esneklik başka sorunlara neden olmaktadır. Bu sistemde, enflasyonu kontrol etmek için güvenilir ve etkili bir politika uygulamak daha da güçleşmektedir. Bunun yanında, enflasyonun artacağı yönünde kendi kendini besleyen kötümser beklentileri engellemek zorlaşmaktadır⁷².

Bu sistem, hem sabit kur sisteminde hem de kontrollü dalgalanmaya göre çok değişken bir döviz kuru ile sonuçlanırken, ekonomideki beklenmedik dışsal şoklar döviz kuruna doğrudan yansıdığı için rezervlerde, nominal ve reel faizlerde fiyatı uluslararası piyasalarda oluşan mal fiyatlarında, azalan bir değişkenlik getirmektedir⁷³.

⁷⁰ Showdon&Vane, s. 253.

⁷¹ Özel, s.97.

⁷² Kansu, s.30.

⁷³ Bülent Aybar, “Yeni Kur Politikası: Ne tür Bir Dalgalanma?”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı:181, (Nisan 2001), s.58.

Serbest dalgalanan kur sisteminde devlet müdahalesi olmadan ödemeler dengesinde eşitliği sağlayabilmesi için döviz kurunu ayarlamak gerekmektedir. Cari işlemler ve sermaye hesabının toplamı, dalgalı oran ile birlikte hesap açığı sıfır durumundadır ve müdahale yoktur⁷⁴.

2.5. Döviz Kuru Seçiminde Kriterler

Döviz Kuru, bir ülkenin mal, hizmet ve sermaye akımlarını etkilerken, aynı zamanda da ödemeler bilançosu, enflasyon ve diğer makro ekonomik değişkenler üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, ekonomik istikrarı sağlamak, rekabet gücünü korumak ve istikrarlı bir büyümeyi gerçekleştirmek için hangi döviz kuru sisteminin tercih edileceği önemli bir sorundur. Kur sistemi tercihini etkileyen iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ekonominin büyüklüğü, dışa açıklık derecesi, ürün çeşitliliği, ekonomik ve finansal gelişmişlik derecesi gibi her ülke için farklı olabilecek öznel koşullardır. İkincisi de, tüm ülkeler için geçerli olan “imkansız üçleme” hipotezidir⁷⁵.

'Esnek kur mu yoksa dalgalı kur mu' tartışması, ekonomistler açısından önemli bir konu olmuştur. Döviz sistemlerinin çatışmasına ilişkin tartışmaya, 1980 ila 2000 yılları arasında çok fazla teorik çözüm bulunduğu söylemek zordur. Fakat bazı ekonomistler dalgalı kur sistemini sabit kura oranla daha avantajlı ve yararlı bulmaktadır. Öncelikle, dalgalı kurun kaynak dağılımı hakkında yanlış sinyaller verebileceğine dair itirazlar vardır. Spekülasyon, oranları temel kur oranlarının zıddı yönünde itebilmektedir. Bu durum enflasyon üzerinde olumsuz bir etki yapabilmektedir⁷⁶.

Ayrıca ekonomilerin esnek kur rejiminde mi yoksa sabit kur ortamında mı daha istikrarlı olduğu tartışması yapılmaktadır. Burada cevap ekonominin karşılaşılabileceği herhangi bir şoka bağlıdır. Örneğin, eğer paraya olan talep istikrarsızsa, muhtemelen döviz kuru hedefi para arzı hedefinden çok daha istikrarlaştırıcı olabilmektedir.

⁷⁴ Rudiger Dornbusch & Stanley Fischer, **Macroeconomics**, 2. Basım, New York: Mc Graw Hill Irwin, 1978, s.626.

⁷⁵ Mehmet Güçlü, “**Ekonomik İstikrar Arayışlarında Döviz Kuru Sistemlerinin Rolü:2000 Yılı Türkiye Deneyimi**”, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınlanmış Tez, İstanbul:Promat,2005, s.61.

⁷⁶ Scott E.Simon, **The Art of Monetary Policy**, 1.Basım, New York: M.E.Sharpe, 1994, s.190.

Dolayısıyla, para otoriteleri para arzını kontrol ederek döviz kuru hedefini tutturmaya çalışmaktadırlar. Piyasalarda oluşan hareketlenmeler içinse, esnek kurlar daha istikrarlı addedilmektedir. Örneğin, genel olarak öne sürülen, esnek kur sisteminin ekonomiyi dünyada oluşan enflasyondan yalıtıdığı yönündedir. Bunun enflasyona eğilimli bir ekonomide dezavantajlı olduğunu ileri süren görüşler de bulunmaktadır⁷⁷.

Bir ülke seçeceği döviz kurunu aşağıdaki ölçütlere dayanarak belirleyebilir⁷⁸:

- Bir ülke ekonomisinin dışa açıklığı ve dış ticaretten kazanılan gelirin milli gelire oranı, bu ülkenin dış ekonomik dalgalanmalara olan duyarlılığını belirlemektedir. Ülke dışından kaynaklanan döviz kuru dalgalanmaları, ülkenin dış ticaretten elde ettiği geliri ve milli gelirini sarsabilmektedir. Bu durumda, döviz kurlarını istikrarlı kılmak için yapılacak bir müdahale gelirdeki dalgalanmaları azaltabilir; ancak unutulmamalıdır ki, döviz kurlarının sabitleştirilmesiyle sağlanan gelirlerdeki istikrar pahasına dışa açıklık derecesi azalabilir.

- Bir ülkenin dış ticaretinin yapısı da sabit ve esnek kurlar arasındaki seçimi etkilemektedir. Çeşitli malları çeşitli ülkelerle alıp satan bir ülke, dışarıdan kaynaklanan ekonomik dalgalanmalardan birini diğeriyle denkleştirme olanağına sahiptir. Diğer bir deyişle, dış ticaretin yapısında ki çeşitlilik, dış şokların neden olduğu döviz kuru değişimlerini azaltabilir. Belirtilen türden bir dış ticaret yapısına sahip bir ülkenin esnek kurlarını seçebileceğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte, bir ülkenin dış ticaret yapısı belirtilen anlamda çeşitliliğe sahip olsa bile, ülkenin dış dalgalanmaları denkleştirememesi durumunda döviz kurlarının duyarlılığı azalmayacaktır. Böyle bir durumda ise ekonomik etkinlikleri istikrarlı kılmada en uygun yol katlı döviz kurlarının seçilmesi olabilir.

- Çok az gelişmiş finansal piyasalar esnek kurların kabulünü güçleştirebilirler. Finansal sektörünün aza gelişmiş bir yapıya sahip olması durumunda bir ekonomide döviz piyasasına resmi müdahale zorunludur. Bir hayli gelişmiş özel finansal piyasaya sahip bir ekonomide ise sabit kurların seçilmesini düşünmek zordur.

⁷⁷ Showdon ve Vane, s.253.

⁷⁸ Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, s.579.

- Enflasyon oranı da döviz kuru politikasının seçimini etkilemektedir. Enflasyon oranı yüksek olan bir ülkenin parasını enflasyon oranı düşük olan bir ülkenin parasına bağlamasının pratik bir yararı olmayabilir. Çünkü, enflasyon farkı, ayarlanabilir kurla esnek bir kur arasındaki farkın az olması için sık sık parite ayarlamaları bir yandan döviz kurlarının sabitleştirilmesiyle gelirlere istikrar kazandırırken, diğer yandan dışa açıklık derecesini azaltabilecektir.

- Esnek ve sabit kurlar arasındaki seçim bir ölçüde ekonomiyi etkileyen temel bozuklukların kaynağına da bağlıdır. Bu tür rahatsızlıkların yarattığı şoklar, ülke içinden veya dışarıdan kaynaklanabilir. Temel ekonomik bozuklukların büyük bir kısmının ülke içinden kaynaklanması durumunda sabit; dışarıdan kaynaklanması durumunda ise esnek döviz kurlarının seçimi daha uygun olacaktır. Dış ekonomik rahatsızlıkların esnek kur tercihi durumunda ekonomiyi etkilemesi daha güç olmaktadır.

2.5.1. İmkansız Üçleme Hipotezi

İmkansız Üçleme Hipotezi, ilk olarak Frankel (1999) tarafından ortaya atılmıştır. Frankel'e göre, kur rejimi seçilirken göz önüne alınacak iki unsur vardır. Bunlardan bir tanesi her ekonominin üretim çeşitliliği, nominal milli gelirinin büyüklüğü ve coğrafi konumu gibi öznel koşullardır. İkinci unsur ise öznel koşulları ne olursa olsun, tüm ekonomiler için geçerli olan 'İmkansız Üçleme' hipotezidir. Bu hipotez bir ekonominin aynı anda hem finansal serbestiyi, hem bağımsız bir para politikasını, hem de kurda istikrarı hedefleyemeyeceğini söylemektedir. Bu üç hedeften en az bir tanesi bırakılmalıdır. Diğer bir deyişle hem dışa açık, hem bağımsız para politikası uygulayıcısı, (mesela enflasyon hedeflemesi yapan) hem de kurda istikrarı sağlayacak bir politikalar demeti imkansızdır. Eğer, dışa açıklık şartını bir an için kenara bırakırsak; kur rejimi tercihi, doğrudan doğruya bağımsız bir para politikası mı yoksa kurda istikrar mı daha önemlidir sorusu haline gelir. Bu noktada da ekonominin öznel koşulları devreye girmektedir⁷⁹.

İmkansız üçleme hipotezine göre, üç hedeften sadece ikisi aynı anda gerçekleştirilebilir. Bunlar döviz kuru istikrarı, faiz politikası, sermaye hareketlerinin

⁷⁹ E.Alpan İnan, "Kur Rejimi Tercihi ve Türkiye", **Türkiye Bankalar Birliği Raporu**, 2002, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/Kurrejimlerleil%C3%BClverileri.doc>, (10 Ekim 2006), s.5.

serbestliğıdir. Hipotezinin güncel yaşama yansımalarını döviz rejimlerinde görölmektedir. Türkiye'nin yaşadığı engin deneyimlerden yola çıkarak bu üçleme hipotezi netleştirilebilir. 2000 yılında Türkiye'de sabit kur uygulanmıştır. Üçlemeye göre bu durumda Türkiye'nin bağımsız faiz politikası yürütmesi imkansızdır. Faizin seyri sermaye hareketleri tarafından belirlenecektir. Eğer sermaye girişı artarsa faiz düşecek, sermaye girişı azalır ise faiz yükselecektir. Faiz değışkeni dengeleyici bir unsur olarak değerdendirilebilir. Sermayenin yüksek miktarda girişı faizin düşmesi ile azalacak, sermayenin yüksek miktarda çıkışı ise faizin yükselmesi ile azalacaktır. Bu noktada para otoritesinin faize müdahalede bulunması bu mükemmel denkliğı bozabilir. Kriz sonrası Türkiye'nin serbest kur rejimi uyguladığı görölmektedir. Üçlemeye göre bu durumda Türkiye'nin döviz kurunu belirlemek gibi bir gücü yoktur. Döviz kurunun seyri sermaye hareketleri tarafından belirlenecektir. Sermaye girişleri yüksek olduğu takdir de yerel para değeri kazanır aksi takdirde ise yerel para değeri kaybedebilir.⁸⁰.

⁸⁰ Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Ulusal Sermaye Kontrollerinin Teorik Nedenleri”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Finansal_sermaye_kontrolleri, (15 Ekim 2006).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTİKRAR PROGRAMLARI VE IMF İLİŞKİSİ

İstikrar programı, yüksek enflasyon, ödemeler bilançosu açıkları gibi ekonomik dengesizliklerle karşı karşıya kalan ülkelerin bu dengesizliklerle mücadele etmek için kullandıkları bir dizi önlemler paketidir. Bu programlar, genelde sıkı para ve maliye politikalarına dayanan özellikleriyle, ortodoks ve heteredoks olmak üzere iki temel çerçevede değerlendirilmektedir. Ayrıca bu programlar, seçilen nominal çapaya göre de, döviz kuruna dayalı ve paraya dayalı istikrar programları olarak ikinci bir sınıflandırmaya da gidilmektedir⁸¹.

İstikrar programlarının temeli oluşturan iki alternatif nominal çapa bulunmaktadır. Bunlardan biri ‘para arzı’ diğeri ise ‘kur’dur. Bu iki ana çapanın yanı sıra ücret ve fiyat kontrolleri gibi ek çapalarla istikrar programları desteklenmeye çalışılmaktadır. Ekonomi literatüründe, sadece bir çapaya dayalı programlar ortodoks programlar; ek bir çapa ile program desteklenmeyenler ise heteredoks programlar olarak nitelendirilmektedir⁸².

⁸¹ Güçlü, , s.11.

⁸² Alövsat Müslümov, Mübariz Hasanov ve Cenktan Özyıldırım, **Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri**, İstanbul: Türkiye Genç İşadamları Derneği Yayınları, 2002, s.65.

Tablo 1. İstikrar Programlarının Sınıflandırması

Nominal Çapa	Ortodoks	Heteredoks
	Rusya(1994-1995)	Letonya(1992)
	Kazakistan(1994-1995)	Litvanya(1993)
	Ukrayna(1994-1995)	Peru(1990)
Paraya Dayalı	Bulgaristan(1991-1992)	Romanya(1991-1992)
		Slovenya(1992)
	Arjantin(1978)	Arjantin(1985)
	Şili(1978)	Brezilya(1986,1987,1989)
	Uruguay(1978)	Çek Cum.(1991)
Döviz Kuruna Dayalı	Arjantin(1991)	Estonya(1992)
	Bolivya(1985)	İsrail(1885)
		Meksika(1987)
		Peru(1985)
		Polonya(1990)

Kaynak: Mehmet Güçlü, “Ekonomik İstikrar Arayışlarında Döviz Kuru Sistemlerinin Rolü:2000 Yılı Türkiye Deneyimi”, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Yayımlanmış Tez, İstanbul:Promat,2005, s.15.

Tablo 1’de 1978-1995 yılları arasında çeşitli ülkelerde uygulanan istikrar programları sınıflandırmaya uygun olarak verilmiştir.

Uluslararası bir mali kuruluş olan IMF’nin amacı, üye ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarını azaltmada onlara yardımcı olmak olarak özetlenebilir. Bu amacı

gerçekleştirebilmek için, dış ödeme gücü içinde bulunan üye ülkelere kaynak yardımında bulunmakta, döviz kurlarındaki istikrarı teşvik etmekte ve üyelerin rekabetçi devalüasyonlarına engel olmaktadır⁸³. Son yıllarda ise IMF'nin görev ve işlevlerinde oldukça farklılaşmalar olmuştur. Uluslararası Para Fonu cari işlemler bilançosu yerine, son 20 yılda artan likidite sıkışıklıklarıyla ortaya çıkan krizler ve sermaye hareketleriyle daha fazla ilgilenmektedir. 1990'lı yıllardan sonra ağırlığını oldukça artırmış olan IMF, ülkelerin ekonomik istikrarının sağlanması ve finansman ihtiyaçlarının sağlanması için niyet mektupları çerçevesinde, Türkiye dahil birçok ülkeye istikrar programları uygulamaktadır.

3.1. Ortodoks İstikrar Programları

Ortodoks istikrar politikaların temelini talep yönlü politikalar oluşturmaktadır. Genellikle bu yaklaşıma göre hazırlayan programlarda, talebi düşürmeyi hedefleyen kur, maliye ve para politikalarından oluşur. Ayrıca, bu istikrar programında ödemeler açıkları ve enflasyonda meydana gelen artışların ana nedenini üç faktöre bağlamaktadır. Bu faktörler; para arzındaki artışlar, aşırı değerlendirilen döviz kurları ve yatırım-tasarruf eşitsizliğinden oluşmaktadır. Ortodoks istikrar programları sıkı para ve maliye politikalarını içermektedir. Genellikle yüksek enflasyon ve ödemeler bilançosu dengesizliklerine karşı, ortodoks istikrar politikalarını genellikle IMF tarafından önerilmektedir⁸⁴. Diğer yandan, kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerin artırılması, para arzının daraltılması ve ticaret engellerin kaldırılması ortodoks politikalarlardır. Bu şekilde sıkı para ve maliye politikalarıyla talebi daraltarak enflasyon düşürülmesi hedeflenmektedir⁸⁵.

Bu istikrar politikalarında fiyatlarda istikrar sağlamak için ağırlıklı olarak parasal araçlar kullanılmakta ve yerli paranın ileriye yönelik kararlarda çapa olarak kullanılması amaçlanmaktadır. Bu durum ekonomide sıkı para politikası ve kamu maliyesinde ciddi bir disiplin gerektirmektedir. Ancak sonuçlara baktığımızda, gelir

⁸³ Karluk, ss.500-501.

⁸⁴ Parasız, *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, s.272.

⁸⁵ Sema Bahçeci, **Ortodoks ve heterodoks istikrar programları: Seçilmiş ülke örnekleri ve 1994 Türkiye deneyimi**, (Uzmanlık Tezi DPT, Ankara, 1997), s.5.

dağılımında sabit gelirler aleyhine önemli bozulmalar görülmektedir. Ulusal gelir büyüme oranı düşmekte, üretim azalmakta, durgunluk ve işsizlik artmaktadır⁸⁶.

Ortodoks politikalar uluslararası kuruluşlar açısından genel olarak istikrar açısından ön koşul sayılan politikalarlardır. Bu politikalar bütçe açıklarının kapanmasında kısmen başarılı olmasına rağmen, ücret, fiyat, kur, faiz gibi parametrelerde dengenin sağlanmasında başarıları tartışılmaktadır⁸⁷.

Ortodoks politikalar enflasyonu önlemek için tüketimi azaltmaya çalışmakta, uygulanan sıkı para ve maliye politikaları ile ücretliler üzerinde baskı oluşturmakta, diğer yandan gelirlerin artması için vergiler yükseltilmektedir. Ancak, bu politikaların durgunluk ve işsizliğin artması sonucunu doğurması ekonominin iki önemli aktöründen biri olan tüketiciye gözleri çevirmektedir. Tüketimin eksik kalması yani üretimin karşısında yetersiz kalması, zaman içerisinde üretimi de azaltacaktır. Azalan üretim gelirlerinin azalmasına ve tüketiminde daha da düşmesine neden olur. Bu zincirleme reaksiyon gibi devam eder. Ayrıca vergilerin artırılması kendisinden daha büyük bir tüketim daralması ve aynı zamanda maliyet enflasyonuna sebep vermektedir. Bu durum ekonomilerde deflasyon ve resesyona sebep olmaktadır⁸⁸.

3.2. Heteredoks İstikrar Programlar

1980'li yıllardan sonra yüksek kronik enflasyon yaşayan Latin Amerika ülkelerinde uygulanmaya başlanan bu programlar, özellikle ücret ve fiyat kontrollerini içine alan gelir politikalarıyla desteklenen programlardır. Ortodoks politikaların sonuca ulaşamadıkları durumlarda uygulamaya sokulan bu politikalar, uzun dönemdeki başarısı mali dengenin sağlanmasına(ortodoks politikaya) bağlıdır. Program yapısı gereği üç temel unsur merkez almaktadır. Bunlar; fiyat ve ücretlerin dondurulması, sabit döviz kurunun uygulanması ve parasal reformlar şeklinde gözümüze çıkmaktadır. Heteredoks istikrar politikaları ise özellikle enflasyonun atalet kazandığı yüksek enflasyonla mücadele için kullanılmaktadır. Ayrıca yüksek enflasyon bulunan ekonomilerde fiyatlar günlük olarak belirlendiğinden endekslemeler ve fiyatların

⁸⁶ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, 18.Basım, İstanbul:Beta Basım,2004, s.441.

⁸⁷ Bahçeci, s.5.

⁸⁸ Haydar Baş, **Milli Ekonomi Modeli**, 1.Baskı, İstanbul: İcmal Yayıncılık, 2005, s.144.

belirlenmesi giderek serbest döviz kuruna bağlanır. Bu koşullarda döviz kurunun istikrarının sağlanması durumunda diğer fiyatların hızla istikrara ulaşması mümkün olmaktadır⁸⁹.

Heteredoks istikrar politikalarında, toplumsal uzlaşma çerçevesinde ücret, faiz, döviz kurundaki artışlar dondurulmakta ve bir gelirler politikası uygulamaya konulmaktadır. Kısa zamanda enflasyonu önlemek amacıyla politikaların ilk döneminde ücret dondurmalarına ve fiyat kontrollerine gidilmesi gerekmektedir. İkinci aşamada daha genişletici para politikalarına izin verilmektedir. Politikaların başarısı için ise, mutlaka halkın bekleyişlerinin değişmesi gerekmektedir⁹⁰.

Uzun bir dönem yüksek seviyelerde seyreden enflasyon, fiyat ve ücret değişimlerinde önemli gecikmelere yol açmaktadır. Bu durum beraberinde fiyatların istikrar önlemlerine olan tepkisinin azalmasına ve bulunduğu seviyede uzunca bir süre sabit kalmasına sebep olmaktadır. Bunun için heteredoks istikrar programları fiyat ve ücret kontrollerine ihtiyaç duymaktadır. Fiyatların çoğu kez döviz kuruna bağlı olduğu böyle bir ortamda döviz kurunun istikrarı fiyat istikrarı için yeterli olabilecektir⁹¹.

Heteredoks programları ortodoks programlardan ayıran en önemli özellik, gelir politikaların belirli bir süre içinde geçici olarak kullanılmasıdır⁹². Heteredoks programlar enflasyonun düşürülmesinde ortodoks programlara göre daha etkilidir. Enflasyon ortodoks uygulamalarda daha yavaş düşerken, heteredoks programlarda daha hızlı düşmektedir. Çünkü, heterodoks istikrar programları enflasyona karşı “şok tedavisi” şeklinde uygulanmaktadır. Şok programların, politika kısıtları ve ülke yapıları farklı olsa da enflasyon sorununa yaklaşımları aynıdır. Enflasyonun yüksek düzeylere ulaşması ve devamında iki farklı değişken önemli olmaktadır. Birincisi, geleneksel istikrar programlarında gözlendiği gibi yurt içi fiyatlar üzerindeki talep baskısıdır. İkincisi ise, özellikle beklentisel değişkenlerin neden olduğu, enflasyonun sürüp giden (inertial inflation) bileşenidir. Bu bileşenin varlığı ekonomik politikanın etkinliğini azaltırken, politika değişikliğine olan tepkiyi yavaşlatmakta ve uyum maliyetlerini

⁸⁹ Parasız, *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, s.272.

⁹⁰ Karluk, *Türkiye Ekonomisi*, s.441-442.

⁹¹ Oğuz Esen, “Heterdoks İstikrar programları:Teori ve Uygulama”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1989, s.37.

⁹² Bahçeci, s.5.

artırmaktadır. Şok programların heterodoks unsurları, dünkü enflasyon ile bugünkü enflasyon arasındaki bağlantıyı keserek, enflasyonist ataleti ortadan kaldırmayı amaçlamak olmaktadır⁹³.

3.3. IMF Tipi İstikrar Programları

IMF istikrar programlarını anlamak için IMF'nin kuruluş sözleşmesinin birinci maddesinde yer alan amaçların neler olduğuna bakılmasında fayda vardır. Bu amaçlar şu şekilde sıralanabilir⁹⁴:

- Uluslararası parasal sorunlarda işbirliği ve müzakere sistemini sağlayan sürekli bir örgüt olmak,
- Üye ülkelerde ekonomi politikalarının öncelikli amaçları olarak, uluslararası ticareti yaygınlaşmasına katkıda bulunmak,
- Döviz kuru istikrarına destek sağlamak, üye ülkeler arasındaki döviz kuru düzenlemelerini uygun şekilde yapılmasını kontrol ederek, rekabete dayalı kur değerlerinin düşürülmesini engellemek,
- Üye ülkeler arasında para geçişlerini artıran çok taraflı ödemeler sisteminin kurulması ve dünya ticaretinin büyümesine engel olacak yabancı para kısıtlamalarının kaldırılmasına katkıda bulunmak,
- Üye ülkelere gerektiğinde fon kaynaklarını kullanmalarına imkan vererek ulusal ve uluslararası zenginliği bozacak önlemlere başvurmadan ödemeler dengesi eksiklerini gidermektir.

IMF-tipi istikrar programları olarak nitelendirilen ve ülkenin dış ekonomik dengesini düzenlemek için hazırlanan programlar; maliye, para, kur ve ticaret politikalarından oluşmaktadır. Bu tür istikrar programları neoklasik ve monetarist

⁹³ M.Fatih Cin, Bilge Köksal Yalçın ve M.Kemal Doğru, “Heterodoks Politikalar Işığında Türkiye’de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme”, **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı:23-24(Ekim 2000-Mart 2001), s.5.

⁹⁴ IMF, “Articles of Agreement of The IMF”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>, (15 Haziran 2006).

yaklaşımlarla hazırlanmaktadır. IMF tipi istikrar programlarında uygulanan politikalar şu amaçlarla uygulanmaktadır⁹⁵:

- Sıkı para politikası yoluyla toplam para arzının kontrol edilmesi, yüksek faiz politikası ile de tasarrufların arttırılması, tüketimin kısılması ve sermaye kaçışının önlenmesi amaçlanır.
- Sıkı maliye politikası yoluyla bütçe açığının kapatılması, kamu harcamalarının kısılması ve vergilerin arttırılmasını hedeflenir. Bunun yanında, kamusal sübvansiyonların kaldırılmasını istenir.
- Döviz kuru politikası da çok genel olarak, devalüasyon yoluyla ihracatı artırarak ödemeler bilançosunu düzeltmek amacını taşır.

Ödemeler dengesinde sorunla karşılaşan ülkeler IMF’den kredi talebinde bulunmaları halinde, krediyle birlikte IMF’nin önerdiği istikrar programlarıyla karşılaşmışlardır. Bu programları uygulayan ülkelerin büyük bölümünde hedeflerin gerisinde performans elde edilmiştir. Bu durum için hatanın büyük oranda ekonomik konjonktürden kaynaklandığı veya programın uygulamasındaki yetersizliklerinden ortaya çıktığı iddia edilmiştir⁹⁶.

IMF-tipi istikrar programlarının başlatılması süreci sırasıyla şu şekildedir: İlk olarak ödemeler dengesinde sorun yaşayan gelişme yolundaki ülkeler IMF’ye bir niyet mektubu verirler. Bu mektup çerçevesinde dış borç vermek için gerekli gördüğü bazı koşullar öne sürer. Kredi isteyen üye ülke bu koşul ve performans hedeflerini kabul edip, gerçekleştirmeyi taahhüt ederse “stand-by” anlaşması sağlanarak, kredi dilimleri birer birer serbest bırakılır. Ortaya konan kriterlerin uygulanmasında problem çıktığında IMF kredi vermekten vazgeçebilir veya gözden geçirilmesini isteyebilir.

⁹⁵ Fikret Başkaya, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara:İmge, 1997, s.129 Aktaran: Esra Siverekli Demircan ve Meliha Ener, **IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri**, <http://biibf.comu.edu.tr/edemircanmenerm.pdf> (Erişim:12 Haziran 2006).

⁹⁶ Mehmet Alagöz, “IMF İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 1998, ss.75-76.

IMF istikrar programlarının uygulamasının ardından yerli paranın devalüasyonu ile yabancı paralara göre değerinin düşürülmesi ihracatı arttırmaktadır. Ancak, ithalattaki sınırların kaldırılması ve ithalatın cazip hale gelmesiyle ithalat da artmakta ve ödemeler dengesi sorunları yaşayan ülkeler için dış ticaret açığının belli bir süre sonra kaba dönüşmesine sebep olmaktadır. Bununla birlikte ülke içinde artan fiyatlar sebebiyle enflasyon artmakta, tüketici talebinin kısılmasıyla yükselen maliyetler eklenince üretimde düşmeler meydana gelmektedir⁹⁷. IMF programlarında ekonomide talep enflasyonu varmış gibi uygulanan politikalarla piyasadan para miktarı çekilerek talebi kısma yoluna gitmişlerdir. Yüksek faizle piyasadan çekilen para karşılığı vergiler arttırılmak zorunda kalınarak, bizzat maliyetlerin daha da artırılmasına sebep olmaktadır. Diğer yandan IMF'nin talebi daraltıcı maliye ve para politikası ülkeleri resesyon sürecinin içine itmiştir⁹⁸.

3.4. Nominal Çıpaya Göre İstikrar Programları

İstikrar programlarının sınıflandırmasında kullanılan bir diğer kriter, para politikasının ara hedefi olarak seçilen nominal çıpadır. Yüksek enflasyonun yaşandığı ülkelerde Ortodoks politikalara ek olarak kur veya para arzı sabit tutularak enflasyon düşürülmeye çalışılmaktadır. Seçilen nominal çıkanın artış hızını, hedeflenen enflasyon oranının altında tutularak aşağıya çekilmeye çalışılmaktadır. İstikrar programlarında kur sabit tutulursa “kura dayalı istikrar programı”; para arzı sabit tutulursa “paraya dayalı istikrar programı” olarak adlandırılmakta ve sınıflandırılmaktadır⁹⁹.

3.4.1. Paraya Dayalı İstikrar Programları

Enflasyonu düşürmek için para arzı sabit tutulurken, kur dalgalanmaya bırakılmaktadır. Para arzının kontrolüne dayanan istikrar programları kronik enflasyonun kullanıldığı ülkelerde çok yaygın olarak kullanılmamaktadır. Para çıpasının özellikleri şunlardır¹⁰⁰:

⁹⁷ Alagöz, s.77.

⁹⁸ Baş, s.183.

⁹⁹ Güçlü, s.20.

¹⁰⁰ Bahçeci, s.23.

- Reel ekonomik aktivite(GSYİH, tüketim ve yatırımlar) ilk anda daralmakta ve daralmanın maliyeti programın başında ödenmektedir. Parasal stabilizasyonda reel ekonomi hızlı şekilde durgunluğa girmektedir.

- Para arzının sabit tutulması sonucu reel faizler yükselmektedir.

- Kur çıpasında olduğu gibi enflasyonun düşüşü yavaş gerçekleşmektedir.

- Reel faizler çok yüksek olduğu için, kur serbest olmasına rağmen, yerli para değer kazanmaktadır.

- Ekonomi yavaşladığı için reel kur tarafından kötüye, yavaşlayan iç talep tarafından da iyiye itilen dış ticaret dengesi ve cari dengenin ne olacağı pek belli olmaktadır.

Kronik enflasyon yaşayan ülkelerde para ikamesi yaygın bir olgudur. Para ikamesinin yaygın olduğu bir ekonomide nominal çapa sistemi önemlidir. Yüksek oranda dolarizasyonun yaşandığı ekonomilerde döviz kurları çapa olarak kullanılmaktadır. Paraya dayalı ortodoks istikrar programlarının temel felsefesini monetarist yaklaşım oluşturmaktadır. Bu yaklaşımla, parasal hedefin belirlenmesi için gereken değişim denkleminin konarak, üretim miktarı, fiyat düzeyi ve paranın dolaşım hızıyla ilgili gerekli verilerin yerine yerleştirilmesidir. Parasal hedeflemenin kamuoyu tarafından anlaşılması döviz kuru hedeflemesinden daha zor olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kur hedeflemesi (çapası) daha şeffaftır. Bununla beraber, paraya dayalı istikrar programlarının güvenilirliği de döviz dayalı programlara göre daha azdır. Parasal kısıtlamanın artması dozunun aşılması, reel faiz oranlarının çok yüksek düzeylere ulaşmasına, reel sektörde önemli sıkıntıların baş göstermesine neden olmaktadır. Bu durum böyle bir politikanın daha fazla sürdürülemeyeceğine ilişkin işaret vermektedir¹⁰¹.

Para arzını kısıtlayan politikalar ile ekonomide para miktarı azalmakta ve kıt hale gelmektedir. Böylece üretici için paranın maliyeti artarken, tüketici için tüketim

¹⁰¹ Güçlü, s.24.

kabiliyeti elinden alınmaktadır. Bu durum maliyet enflasyonuna sebep olurken, ekonomide durgunluğa sebep olmaktadır¹⁰².

3.4.2. Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Programları

Kurun sabit tutulduğu veya kurdaki değişim oranının kontrol edildiği programlara ‘döviz kuruna dayalı istikrar programları’ denilmektedir. Genellikle kronik ve yüksek enflasyon problemi olan ülkeler, kur çapasını tercih etmektedirler.

İstikrar programlarında kur çapası kullanılan bir metottur. Bu sebeple kura dayalı istikrar programlarının uygulama sonuçları oldukça çeşitlidir. Kur kontrollerinin sabit kur, dalgalı kur ve kur bandı gibi çeşitli uygulamaları vardır¹⁰³.

Tablo 2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Kura Dayalı İstikrar Programları

Ülke Program Sonucu	Başlama Tarihi	Kullanılan Çapa
Şili Kriz yok/Aralık 1977	Nisan 1975	Kontrollü Serbest Kur
Şili Kriz var/Şubat 1983	Şubat 1978	Sürünen Kur Çapası
Arjantin Kriz var/Nisan 1982	Aralık 1978	Sürünen Kur Çapası
Arjantin Kriz var/Eylül 1987	Haziran 1985	Sürünen Kur Çapası
İsrail Kriz yok	Temmuz 1985	Yatay Bant Kur Çapası
Brezilya Kriz var/Mart 1987	Şubat 1986	Kur Çapası

¹⁰² Baş, s.184.

¹⁰³ Oğuz Yıldırım, “Kura Dayalı İstikrar Politikası”, **Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Raporu**, Ankara, 2003, ss.2-3.

Meksika Kriz var/Aralık 1994	Aralık 1987	Sürünen Kur Çapası ve Genişleyen Bant
Arjantin Kriz yok/Şubat 1991	Aralık 1989	Serbest Kur/Para Arzı Çapası
Polonya Kriz yok	Ocak 1990	Sürünen Kur Çapası ve Genişleyen Bant
Brezilya KrizYok/Ocak1991	Mart 1990	Kontrollü Serbest Kur, Para Arzı Çapası
Peru Kriz yok	Ağustos 1990	Serbest Kur ve Para Arzı Çapası
Arjantin Kriz yok	Nisan 1991	Para Kurulu
Brezilya Kriz var/Ocak 1999	Temmuz 1994	Sürünen Kur Çapası
Rusya Kriz var/Ağustos 1998	Temmuz 1995	Sürünen Bant İçinde Kur Çapası
Bulgaristan Kriz yok	Temmuz 1997	Para Kurulu
Türkiye Kriz var/Şubat 2001	Ocak 2000	Sürünen Kur Çapası ve Genişleyen Bant

Kaynak: Alövsat Müslümov, Mübariz Hasanov ve Cenktan Özyıldırım, **Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri**, İstanbul: Türkiye Genç İşadamları Derneği Yayınları, 2002, s.75.

Kura dayalı istikrar programlarının belirgin özellikleri şu şekilde sıralanabilir¹⁰⁴:

¹⁰⁴ G.A.Calvo &C.A.Vegh, “Inflation Stabilization and Nominal Anchors”, IMF Paper on Policy Analysis and Assessment, 1992, ss.92-94.

- Kura dayalı programlarda, kurun kısa dönemde nasıl hareket edeceği önceden açıklandığı için, reel kur değeri lenmektedir. Reel kurun değeri lenmesini engellemek için yerli para programının başında devalüe edilmekte, daha sonra da reel kur sabitlenmektedir. Daha sonra programın gidişatına göre yeniden nominal kur ayarlamasına gidilmektedir.

- Ülkenin yerli parasının değeri lenmesi göreceli olarak mal fiyatlarını değeri ştirdiğinden ihracat azalmakta, ithalat artmaktadır. Böylece dış ticaret dengesi bozulmaktadır.

- Nominal çıpa seçimi istikrar sürecini etkilemektedir. Kura dayalı programlarda ekonomik faaliyetler genellikle ilk anda canlanmakta ve bunu güvenilirliğinde azalmasıyla daralma takip etmektedir.

- Devalüasyon oranının sabit tutulduğu bir ortamda enflasyon düşme hızı değeri şmektedir. Kur artış hızı enflasyonun altında olduğu için enflasyon yavaş düşmektedir.

- Kurun herkes tarafından gözlemlenir bir çıpa olması programın güvenilirliğini artırmaktadır.

Bu özelliklerle birlikte döviz kuruna dayalı istikrar programlarının politikalarına detaylandırmakta fayda vardır. Kurun nominal çıpa olarak kullanılması daha çok hiperenflasyon durumlarında kısmen başarılı olmuştur. Hiperenflasyonun üç özelliği vardır: 1. Geleneksel düşük enflasyon ülkesinde geçici olarak, dışsal bir nedenle ekonomik şok yaşandığında iç ve dış mali kaynağa ihtiyaç duyulur, bu karşılamayınca enflasyon bir anda yükselir. 2. Nominal sözleşmelerin, özellikle ücret ve fiyatların dövize endekslendiği ortamda hiperenflasyona daha çabuk ulaşılır. 3. Hiperenflasyon ülkelerde sosyal ve ekonomik kargaşa yaratır. Bu ortamlarda toplumda radikal değeri şiklerin gerekli olduğuna inanılmaktadır. Bu özellikler sebebiyle hiper duruma gelmiş olan enflasyonu düşürmek diğeri lerine göre daha kolay olmaktadır.

Hiperenflasyonu düşürmede sabit kur sistemi istikrar programının temel taşlarından birisi olarak kabul edilmektedir¹⁰⁵.

Kura dayalı istikrar programlarının temelini oluşturan satınalma gücü paritesine göre, dış ticarete konu olan bir malın fiyatının ortak para birimi cinsinden her ülkede aynı olması gerekmektedir. Böylece, yabancı ya da yerli fiyatının birisi veya her ikisi değişirse, nominal döviz kuru da bu farkı ortadan kaldırmakta ve dolayısıyla reel döviz kurunu sabit tutacak şekilde değişmektedir¹⁰⁶.

Kura dayalı istikrar programında, kurun sabitlenmesiyle birlikte programın ilk dönemlerinde, faiz oranları beklenen enflasyon oranına yaklaştığında, servet etkisi artacağından, toplam talep ve tüketim harcamaları artmaktadır. Bu durum ekonomide kısa süreli bir canlanma ve genişlemeye yol açmaktadır. Ayrıca faiz oranlarındaki gerileme tasarruf eğilimini de düşüreceğinden, yurtiçi tasarruflarda da bir gerileme görülmektedir. Bu gerileme, dış tasarruflara ikame ettiği sürece, ekonomide bu yapay canlanma devam ettirilebilmektedir¹⁰⁷.

Yerli para birimi cinsinden dünya fiyatlarının artmasını ifade eden devalüasyonun talep üzerindeki etkisi negatiftir. Talep yönünden deflasyonist etki yapan devalüasyon, arz yönünde ise olumlu etki yapmaktadır. Kısa dönemde üretim faktörlerinin fiyatı nihai mal fiyatlarından daha az arttığı için devalüasyonun üretimi artırıcı ama geçici bir etkisi vardır. Ayrıca dış ticaret üzerinde olumlu etki yaratmakta ve ödemeler dengesi açığı da zamanla düzeltilmektedir. Bu zaman diliminde net ihracatta ortaya çıkan gelişmeyi gösteren bu durum şekil olarak “J” harfine benzediği için, devalüasyonun ekonomideki bu etkisine “J eğrisi etkisi” denmektedir¹⁰⁸.

Kur çapasının başarısı, çapaya duyulan güvene bağlıdır. Para otoritesi kur çapası tercihiyle, enflasyonu düşürmek için bağımsız bir para politikası vazgeçecek kadar kararlı olduğunu göstermekte ve böyle bir sabit kur garantisiyle güvenilirliğin artacağını beklemektedir. Kur çapasına güvenin sağlanmasıyla birlikte devalüasyon

¹⁰⁵ Bahçeci, s.21.

¹⁰⁶ Murat Doğanlar ve Mehmet Özmen, “Satınalma Gücü Paritesi ve Reel Döviz Kurları: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme”, **İMKB Dergisi**, Sayı:16, s.112.

¹⁰⁷ Yıldırım, s.13.

¹⁰⁸ Kemal Yıldırım ve Doğan Karaman, **Makroekonomi**, Yayın No:145,Eskişehir: ESBAY,2001, s:235.

oranın azalması enflasyonu da düşürmektedir. Ancak, yüksek oranlı devalüasyonların ileride artacağı beklentisinin olduğu durumlarda, düşen nominal faiz oranları, sermaye hareketliliğinin olduğu ortamda bugünkü tüketimi geleceğe oranla ucuz hale getirerek, toplam talepte, üretimde ve ithalatta yani dış ticaret açığında artışa sebep olmaktadır. Ulusal paranın aşırı değerlenmesi belirli bir süre sonunda yurtiçi mallara talebi azaltarak, üretim düşüşüne neden olmakta ve sonunda ekonomi bir resesyona girmektedir¹⁰⁹.

Sabit döviz kurunun nominal çapa olara seçilmesiyle birlikte, para politikası bağımsızlığının sınırlandırılması, ekonominin spekülâtif ataklara açık hale gelmesi, ekonominin şok dalgalarına direncinin azalması, ulusal paranın aşırı değerlenmesi gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir¹¹⁰.

¹⁰⁹ .A.Calvo and C.A.Vegh, “Stabilization Dynamics and Backward-looking Contracts”, Journal of Development Economics, 1994, ss.40-42.

¹¹⁰ Güçlü, s.27.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KURA DAYALI İSTİKRAR PROGRAMI UYGULAMASI: OCAK 2000 ENFLASYONU DÜŞÜRME PROGRAMI

1980’li yıllardan itibaren ekonomisinde yüksek ve kronik enflasyon yaşayan Türkiye, 1994 Meksika, 1997 Asya, 1998 Rusya krizlerinden oldukça etkilenmiş ve durgunluğa girmiştir. Ancak bu krizlerin hiçbirisi Şubat 2001 yaşanan kriz gibi ekonomiyi derinden etkilememiştir. Ekonomide yaşanan enflasyonlu, istikrarsız yapıya rağmen yıllık ortalama olarak yüzde 4-5 oranında ekonomik büyüme de yakalanmıştır. Ancak, bu süreçte kamu açıkları sürekli artırmıştır. Bu açıkların kısa vadeli iç borçlar ile finanse edilmeye çalışılması, reel faizleri de arttırarak kamu maliyesinin giderek bozulmasına neden olmuştur¹¹¹.

5 Nisan 1994’te yaşanan ve yüksek oranlı bir devalüasyonla son bulan ekonomik kriz, Türk ekonomisinde derin izler bırakmıştır. Ekonomide fiyat istikrarı sağlanamamış, enflasyon 5 Nisan kararları sonrası iki haneli rakamlarda seyretmiş, yerli para ise yabancı paralar karşısında aşırı değerli konumunu sürdürmüştür. 5 Nisan kararlarıyla, ABD dolarının değeri 1994 yılı başında 15.000 TL civarında iken Nisan ayında 35.000 TL’yi geçtikten dört ay sonra 31.000 TL’de istikrara kavuşmuştur. 1993 yılında %11.7 seviyesinde bulunan kamu kesimi borçlanma gereği 1994 yılında GSMH’nın %7.8’ne gerilemiştir. Kriz dönemlerinde 3 milyar doların altına düşen para otoritesinin rezervleri yılsonunda 7.2 milyar dolara gerilemiştir¹¹².

1995 Meksika krizi ve 1997 Asya krizi kur politikaları ve reel kurlar konularında artan ilgiye neden olmuştur. Ülkeleri krize götüren nedenler farklı olsa da, kriz sonrası yüksek enflasyon oranlarını ve ekonomilerdeki daralmaları beraberinde getirmiştir¹¹³. Güneydoğu Asya ülkeleri olmak üzere Rusya ve Brezilya’da patlak veren krizler Türkiye’nin makro ekonomisinde daralmalara neden olmuştur. 1998 yılı verileri, bir önceki yıla göre GSYİH % 4.1, enflasyon % 15.6 oranında, ithalat % 0.7 ve ihracat

¹¹¹ Bülent Güloğlu, İstikrar Programından İstikrarsızlığa, **Yeni Türkiye Dergisi**, Kriz Özel Sayısı, Eylül-Ekim 2001, s.1.

¹¹² Zeyyat Hatipoğlu, **Bilinmeyen Türkiye Ekonomisi**, 1. Baskı, İstanbul:Beta Yayıncılık,1995, s.56.

¹¹³ Hakan Berument, “Döviz Kuru Hareketleri ve Enflasyon Dinamiği:Türkiye Örneği”, 2002, http://www.bilkent.edu.tr/~economics/papers/02-02%20DP_H.Berument.pdf, (03.07.2006).

% 2.6 oranında azalmıştır. Dış borç stoku da 45.6 seviyesinden 50.9 seviyesine ulaşmıştır. Gene aynı dönemde TL %6 oranında değer kazanmıştır.

Kronik enflasyonlu ve makroekonomik dengesizliklerin yanında 1999 deprem şoku, AB'ye üyelik perspektifi ve ekonomide yeni bir sürecin başlatılması amacı, dönemin koalisyon hükümetinin IMF kapısını bir kez daha çalmasına neden olmuştur. Bu çerçevede 22 Aralık 1999 tarihinde IMF İcra direktörleri Kurulu'na onaylanarak yürürlüğe giren Stand-By Anlaşması 'Enflasyonu Düşürme Programı' olarak kamuoyuna duyurulmuştur.

4.1. Program Öncesi Gelişmeler

Türkiye 'Enflasyonu Düşürme Programı' öncesinde, ekonomisinde yaşadığı iç sorunların yanında, dünya ekonomisinde önemli ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin en önemlileri dünya ekonomisinde yaşanan bölgesel finans krizleridir. Özellikle 1997 Güney Doğu Asya Krizi ile 1998 Rusya Krizi, bölge ekonomilerinin yanı sıra diğer ülke ekonomilerini de, olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomilerdeki bu gelişmeler sonrası Türkiye ekonomisi de bir durgunluk içine girmiştir.

4.1.1. 1997 Güney Doğu Asya Krizi

1997 yılının Temmuz ayında Tayland'da başlayıp, diğer Güneydoğu Asya ülkelerine (Endonezya, Malezya, Filipinler ve Güney Kore) yayılan ekonomik ve finansal kriz, IMF ve başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler tarafından sağlanan 100 milyar dolarlık finansal desteğe rağmen önlenememiştir. Kriz süreci öncelikle bir finans krizi şeklinde kendini göstermiş ve bölge ülkelerine yönelik uluslararası fon akımlarının aniden yön değiştirmesiyle ortaya çıkmıştır¹¹⁴.

¹¹⁴ R.Tuna Turagay, "Güneydoğu Asya Ülkelerinde Yaşanan Finansal Krizin Genel Değerlendirmesi ve Dünya Ekonomisi ve Ticareti Üzerinde Yaratacağı Muhtemel Etkiler", **Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, Mart 1998, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/gneyfin.htm>,(20.06.2006).

Döviz spekülasyonu ile başlayan kriz, sene sonuna kadar bölgedeki bankaların çoğunu, borsaları ve hatta tüm ekonomileri alaşağı edecek duruma gelmiştir. Bu kargaşa dönemi süresince zorla kabul ettirilen IMF politikaları krizi daha derinleştirmiştir¹¹⁵.

Krizi doğuran nedenler şu şekilde sıralanabilir¹¹⁶:

- 1990'lar boyunca tüm Doğu Asya ülkelerinin reel döviz kurlarının aşırı değerlenmesi,
- Cari işlemler dengesinin açık vermesi,
- Bankacılık sektörünün yeterince denetlenememesi,
- Dışardan alınan finans kaynaklarının optimal kullanılmaması,
- Piyasalarda oluşan güvensizlik ortamı ve bunun olumsuz sonuçları,
- Japonya başta olmak üzere bölge ekonomilerinin durgunluk içine girmesi,
- Kriz yaşayan ülkelerin yeterli döviz rezervlerine sahip olmaması,
- Finans sektöründeki kötü muhasebeleşme sisteminin var olması ve finansal kırılganlık.

1997'de Güney Doğu Asya ülkelerinde ortaya çıkan finans krizi ile, söz konusu ülkelerin para birimleri spekülatif davranışlar karşısında hızla değer kaybetmiş, ithal mallarının fiyatları artmış, dış borçları giderek büyümüş, bankalar ve şirketler iflas noktasına gelmiş, yüksek büyüme hızları yerini durgunluğa bırakmış, işsizlikle birlikte enflasyondaki artış yoksulluğun yaygınlaşmasına neden olmuştur. 1998'deki gelişmeler incelendiğinde, Güney Doğu Asya ülkelerindeki devalüasyonun Türkiye'nin bu ülkelere olan ihracatını azaltıcı, bu ülkelere olan ithalatını ise arttırıcı yönde etkilediği görülmektedir.

¹¹⁵ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Arzu Taşçıoğlu-Deniz Vural(çev.), 2.Baskı, İstanbul:Planb Yayınevi, 2002, s.111.

¹¹⁶ Oğuz Yıldırım, Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları, **Dış Ticaret Dergisi**, Ocak 2003, Sayı 27, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/ocakkapak.htm>.(15 Ekim 2006)

4.1.2. 1998 Rusya Krizi

Dünya ekonomisinde, Güney Doğu Asya Krizi'nin şoku yaşanırken, borç batağında olan Rusya, 1998 Ağustos ayında para birimi Ruble'yi devalüe etmiş ve moratoryum ilanı ile yeni bir finansal kriz başlatmıştır. Rusya'yı krize götüren şartlara bakıldığında, derin bir borç batağı ve Asya krizinin kışkırttığı yüksek faiz oranları göze çarpmaktadır. Çürük kule haline gelmiş bu ekonomi, petrol fiyatlarının düşmesiyle çöküme uğramıştır. Doğu Asya'da IMF politikalarının şiddetlendirdiği buhran, petrol arz ve talebindeki dengesizliği arttırınca, fiyatlarda etkileyici bir düşüşe dönüşmüştür. Bu durum Rusya'nın en önemli gelir kaynağı olan ihracat ve vergilerini büyük oranda düşürmesi bir yıkım olmuştur. Devalüasyon bu şartlarda kaçınılmaz olmuştur¹¹⁷.

Güney Doğu Asya Krizi'nden sonra Rusya'da yaşanan kriz, Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz olarak etkileyen ikinci önemli olaydır. Bu mali kriz aynı zamanda Türkiye'nin bavul ticaretini de olumsuz yönde etkilemiş, öncelikle kriz bavul ticareti üzerinde gelir ve ikame etkisi yaratmıştır. Rusya'da gerçekleşen devalüasyon sonrası halkın gelir düzeyinin düşmesi alım gücünü düşürürken tüketiminde daha ucuz mallara kaymasına neden olmuştur.

4.1.3. 1998 IMF Yakın İzleme Anlaşması

Türkiye'nin 2000 yılına yaklaştığı bir süreçte 30 yıldır devam eden iki haneli enflasyon rakamlarının hiperenflasyona döneceği endişeleri altında bir istikrar programı zorunlu hale gelmiştir. 1998 yılında IMF ile imzalanan 'Yakın İzleme Anlaşması' nın, 1999'da stand-by anlaşmasına dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Stand-by kredisi tarafından desteklenen bir istikrar programıyla 2000-2002 dönemlerini kapsayacak makroekonomik politikaların çerçevesi çizilmiştir. Yakın İzleme Anlaşmasının temel amacı, kamu finansmanının güçlendirilmesi, destekleyici ve iyi koordine edilen para politikasının izlenmesi ve yapısal sorunların çözümü yoluyla enflasyonun kalıcı bir şekilde düşürülmesidir¹¹⁸.

¹¹⁷ Stiglitz, s.169.

¹¹⁸ Güçlü, s.90.

1998’de IMF ile imzalanan Yakın İzleme Anlaşması, 2000 yılı başında IMF ile uygulamaya konulan programa kadar köprü görevini üstlenmiştir. Hükümet, IMF’e sunduğu ve kabul gördüğü 9 Aralık 1999 tarihli Niyet Mektubu sonrasında 1 Ocak 2000’den, itibaren üç yıllık bir ekonomik süreci kapsayan, maliye, para, kur ve gelir politikalarının yanı sıra, yapısal değişimleri de içeren enflasyonu düşürme programını uygulamaya koymuştur.

4.2. Enflasyonu Düşürme Programının Ana Hatları

1 Ocak 2000 yılında hayata geçirilen ‘Enflasyonu Düşürme Programı’, döviz kuru çapasına dayandırılmış heteredoks özellikler taşıyan, kurun önceden ilan edildiği ‘sürünen parite’ sistemiyle enflasyonla mücadeledir¹¹⁹.

Aralık 1999 Niyet Mektubu ile somutlanan, 2000 Enflasyonu Düşürme Programının genelde üç ana başlık üzerine inşâ edildiği görülmektedir: (i) kamu kesimi (maliye) reformu; (ii) döviz kuru nominal çapasına dayalı para programı ve (iii) sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümler. Dolayısıyla, programın ana felsefesi açısından ilk gözlemlenen, planlanan uygulamaların sadece “enflasyonu düşürme” hedefi ile sınırlı teknik bir belge olmaması, bunun çok daha ötesinde, bir yeniden yapılanma içine girerek, ulusal ekonomide kalıcı dönüşümlerin amaçlanması ve bir anlamda devletin toplumsal sınıflar ile olan tarihsel taahhütlerini yeniden gözden geçirmesinin hedeflenmesidir¹²⁰.

Kura dayalı bir istikrar programı olan ‘Enflasyonu Düşürme Programı’, 2002 yılı sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirmeyi amaçlamakta ve özellikle 1998 yılı son çeyreğinde başlayan ve 1999 yılında devam eden yüksek reel faizlerin etkisiyle hızla bozulan kamu maliyesinin sağlıklı bir yapıya kavuşmasını hedeflemektedir.

¹¹⁹ Güçlü, s.33.

¹²⁰ Erinç Yeldan, “Türkiye Ekonomisi: Krizin Yapısal Dayanakları”, **Birikim Dergisi**, (Nisan 2001), Sayı:144, s.8-13.

Yapısal reformlar ile bütçe dengesinin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve istikrarlı bir büyüme ortamının yaratılması uzun dönemli amaçları oluşturmaktadır¹²¹.

1 Ocak 2000 tarihli enflasyonu düşürme programının (dezenflasyon) ana hatları şöyle özetlenebilir¹²²:

- Program, kur ve ücretlerin kontrol alınması temeline oturtulmuştur. Buna “Kur ve Ücret Çıpası” denmektedir. Bir yıl boyunca ücretlerin %25, kurların %20’nin üzerine çıkmasına izin verilmeyecektir.

- Programın kaynak ihtiyacı, yurtdışından ve özelleştirmeden karşılanacaktır.

- Faizler serbest bırakılacaktır. Yurtdışından gelecek kısa vadeli sermaye ve borçların faizleri düşürmesi beklenecektir.

- Bütçe harcamaları kontrol altında tutulacak, %5 faiz dışı fazla verilecektir.

- Kısıtlanan talep, ücretlerin kontrol altında tutulması, ithalatı ucuzlaması enflasyonu hedeflenen %20 oranına çekecektir.

- Program gücünü, ilgili kesimler arasında (işçi, işveren, banka ve devlet) bir mutabakatla değil, beklentilerin kırılmasından ve yoğun propagandadan alacaktır.

4.3. Makroekonomik Hedefler ve Politikalar

Vatandaşlarımızın refah ve mutluluğunun artırılması temel amacı çerçevesinde, kalkınma sürecini, büyüme ortamını, enflasyondaki düşüş eğilimini devam ettirmek için uygulanan para ve kur politikalarını içine alan ekonomik uygulamalardır. Aşağıdaki amaçlara ulaşılmak istenmektedir¹²³.

- Hızlı ve dengeli büyüme

¹²¹ Ferya Kadioğlu, Zela Kotan ve Gülbin Şahinbeyoğlu, “Kura Dayalı İstikrar Programı ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri:Türkiye 2000”, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Müdürlüğü Raporu**, Temmuz 2001, s.2.

¹²² Özer Ertuna, “Ekonomik İstikrar Programı ve Borçlanma Stratejisi”, **Muhasebe Finans Dergisi**, Sayı10, Nisan 2001, ss.11-12.

¹²³ DPT, “Plan, Program ve Proje İlişkisi”, 1998, <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup96/prjplan/prj2.html>, (20 Kasım 2006).

- Kişi başına milli gelirin artırılması
- Tam istihdamın sağlanması
- Kapasite kullanımının artırılması
- İnsangücü kaynaklarının niteliğinin yükseltilmesi
- Yoksulluğun ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması
- Bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesi
- Kendi kendine yeterli bir ekonomik yapının oluşturulması
- Sürdürülebilir ve dengeli bir büyüme ortamı yaratılması
- Sanayileşmenin hızlandırılması
- Bilim ve teknoloji alanında atılım yapılması
- Ödemeler dengesinin iyileştirilmesi
- Enflasyonun aşağı çekilmesi

4.3.1. Makroekonomik Hedefler

Enflasyonu Düşürme Programının lokomotif unsurlarından biri sıkı maliye politikası ile faiz fazla bütçe kaleminde iyileşme kaydedilmesidir. 1999 yılı sonunda GSMH'nın yüzde 2'si düzeyinde açık veren toplam kamu kesimi faiz dışı dengesinin 2000 yılında GSMH'nın yüzde 2.2 oranında fazla vermesi, 2001 ve 2002 yıllarında ise bu oranın yüzde 3.7'ye yükselmesi öngörülmektedir. Kamu kesiminde öngörülen iyileşmenin kalıcı olması IMF'nin telkin ettiği yapısal reformlara bağlıdır. Yapısal reformlar, kamu yönetimi ve şeffaflık, vergi reformu, sosyal güvenlik ve tarımsal destekleme, özelleştirme, sermaye piyasası ile bankacılık sisteminin denetimi ve gözetimi konularını içeren kapsamlı bir uygulamayı gerektirmektedir.

Programın ikinci temel unsuru, hedeflenen enflasyona paralel yürütülen gelirler politikasıdır. Bu çerçevede, 2000 yılı için kamu kesimi maaş artışları ve asgari ücret artışları hedef enflasyon oranında ayarlanmış ve 2001 ve 2002 yıllarında bu uygulamanın devam etmesi öngörülmüştür. Diğer taraftan, tarımsal destekleme fiyatları enflasyon hedefi ile uyumlu olarak belirlenmiştir. Programın üçüncü uygulama esasını, para ve döviz kuru politikalarının belirsizlikleri azaltarak ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandırması oluşturmaktadır.

Tablo 3. Enflasyonu Düşürme Programının Makro Ekonomik Hedefleri

	2000	2001	2002
Reel GSMH Büyüme Oranları (%)	5-5,5	5-6	5-6
TÜFE yılsonu hedefi (%)	25	12	7
TEFE yılsonu hedefi (%)	20	10	5
Cari İşlemler Dengesi / GSMH (%)	-1,5-2	1,5-2	1,5-2
Toplam Kamu Faiz Dışı Dengesi (%)	2,2	3,7	3,7
Toplam Kamu Faiz Dışı Dengesi(Özelleştirme Hariç)/GSMH (%)	3,7	-	-
Kamu Borç Stoku / GSMH (%)	58,0	56,5	54,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, EVDS, www.hazine.gov.tr, (20.06.2006)

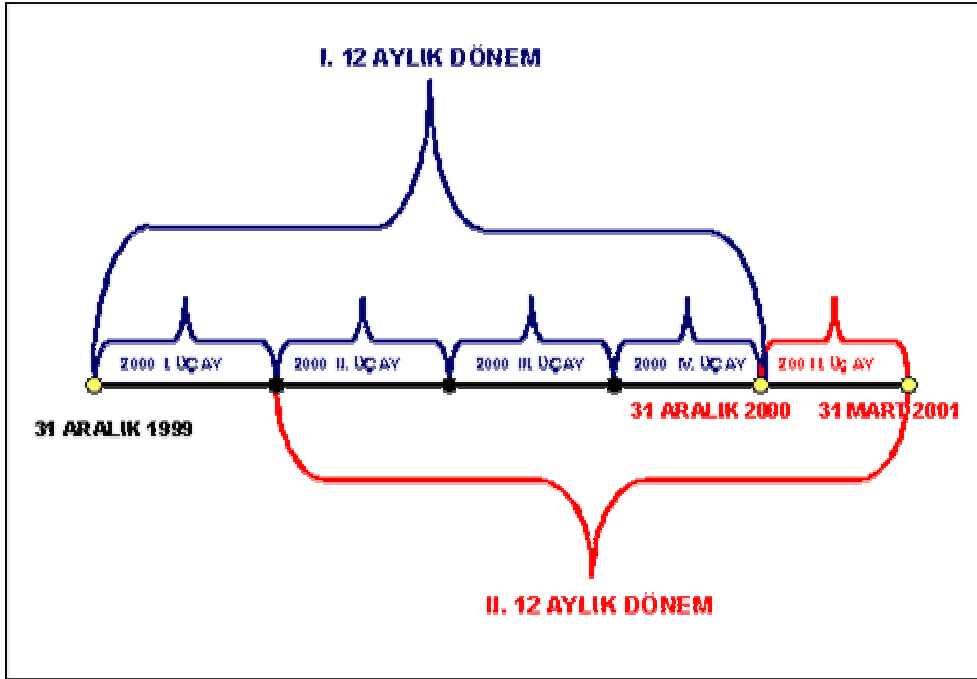
Tabloya bakıldığında programda, TÜFE enflasyon oranı, 2000’de yüzde 25, 2001’de yüzde 12, 2002’de yüzde 7 olarak hedeflenmiştir. Ekonominin ortalama her yıl yüzde 5-6 büyüyeceği, GSMH’nın yüzde 1,5-2 ‘si oranında cari açığı oluşacağı ve faiz dışı fazlanın GSMH’nın yüzde 3,7’si kadar olması öngörülmüştür.

4.3.2. Para ve Kur Politikaları

Enflasyonu Düşürme Programında uygulanacak olan döviz kuru politikasının özellikleri şunlardır:¹²⁴

- Döviz kur sepetinin bir yıllık süreyi kapsayacak şekilde günlük olarak açıklanması,
- Kur sepetinin 1 ABD Doları + 0,77 Euro olarak devam ettirilmesidir.

Tablo 4. Ocak 2000-Haziran 2001 Döneminde Uygulanacak Olan Kur Sepeti

Kaynak: Gazi Erçel, 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması, Ankara: 1999, s.13

İlk 18 aylık dönemde Merkez Bankası tarafından uygulanan kur politikası enflasyon hedefine uygun olarak günlük kur ayarlaması esasına dayanmıştır. 1 ABD Doları + 0,77 EURO olarak takip edilen kur sepeti artış oranı günlük bazda, yıllık yüzde

¹²⁴ Gazi Erçel, “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”, Ankara: 1999, TCMB, s.7.

20 oranında hedeflenen TEFE artış oranına göre ayarlanmış ve günlük değerleri ilan edilmiştir.

Tablo 5. Döviz Kuru Sepeti Artış Oranları

Ay Sonu	1 Dolar+0,77 Euro		% Değişim	Bant Genişliği	
	Aylık	Kümülatif	Alt Limit	Üst Limit	
1999 Aralık	959.020				
2000					
Ocak	979.160		2,10	2,10	
Şubat	999.722		2,10	4,24	
Mart	1.020.716		2,10	6,43	
Nisan	1.038.069		1,70	8,24	
Mayıs	1.055.716		1,70	10,08	
Haziran	1.073.663		1,70	11,95	
Temmuz	1.087.621		1,30	13,41	
Ağustos	1.101.082		1,30	14,81	
Eylül	1.116.082		1,30	16,38	
Ekim	1.127.243		1,00	17,54	
Kasım	1.138.516		1,00	18,72	
Aralık	1.149.901		1,00	19,90	

Kaynak: Gazi Erçel, 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Progamı: Kur ve Para Politikası Uygulaması, Ankara: 1999, s.14

Döviz kuru politikasının ikinci alt dönemi olan Temmuz 2001–Aralık 2002’de bu uygulamanın sona ereceği ve kademeli olarak genişleyen bant sistemine geçileceği garanti edilmiştir. Bu uygulamada sepet kuru artış hızı belirlenen bant değeri içinde hareket etmesi sağlanacak, kurun bant değeri içindeki hareketlerine müdahale edilmeyecektir. Bant genişliği Temmuz 2001’den 31 Aralık 2001’e kadar kademeli olarak yüzde 7,5’e, 30 Haziran 2002’ye kadar yüzde 15’e ve Aralık 2002’ye kadar yüzde 22,5’e çıkarılacaktır.

Para politikasının amacı, enflasyonla mücadele ile tutarlı ve uyumlu para politikası izlemektir. Para kur politikası araçları olarak döviz piyasası işlemleri, açık piyasa işlemleri, bankalar arası para piyasası, zorunlu karşılıklardır¹²⁵. Kur politikasının garantörü Merkez Bankası’dır ve bunun sonucu ekonomideki para miktarının kontrolü MB’nın önceden ilan ettiği fiyatlarla kendisine getirilen tüm döviz satın almasıdır. Bu çerçevede, Merkez Bankası bilanço kalemlerinden Net İç Varlıklar (NİV) kalemindeki dalgalanmanın azaltılması ve artışının kısıtlanması öngörülmektedir. Performans kriteri, NİV kaleminin değerlendirme hesabı hariç tutulduğunda, her üç aylık dönem sonunda –1,2 katrilyon TL tutarında sabit kalması olarak belirlenmiştir.

¹²⁵ Karluk, *Türkiye Ekonomisi*, s.483.

Tablo 6. Net İç Varlıklar Tavan Limitleri (Milyon YTL)

	Hedef	Gerçekleşme
31.09.1999		-1.400,5
31.12.1999		-1.437,7
31.01.2000		-1.212,4
29.02.2000		-1.171,7
31.03.2000	-1.200,0 Performans Kriteri	-1.260,2
30.04.2000		-1.075,7
31.05.2000		-1.074,3
30.06.2000	-1.200,0 Performans Kriteri	-1.295,1
31.07.2000		-1.156,5
31.08.2000		-1.120,6
30.09.2000	-1.200,0 Performans Kriteri	-1.307,6
31.10.2000		-1,067,0
30.11.2000		-1,085,4
31.12.2000	-1.200,0 Performans Kriteri	-1,060,0

Kaynak: Ferya Kadioğlu, Zelay Kotan ve Gülbin Şahinbeyoğlu, “Kura Dayalı İstikrar Programı ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri:Türkiye 2000”, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Müdürlüğü Raporu**, Temmuz 2001, s.6.

4.3.3. Maliye Politikası

Bu başlık altında öngörülen önlemler, kamu kesiminin küçültülerek bütçe hacmini denetim altına almak, bütçe üzerindeki faiz yükünün hafifletilmesi için faiz dışı

fazla oluşturulması, özelleştirme gelirleri artırılarak borç ödemesinde kullanılması biçiminde formüle edilmiştir¹²⁶.

2000 yılına ilişkin Tablo 7’deki gerçekleştirmeler üç ayrı konsolide kamu sektörü açığı tanımını üzerinden belirtilen performans/gösterge hedef kriterleri çerçevesinde izlenmiştir¹²⁷.

- Özelleştirme gelirleri hariç toplam kamu sektörü faiz dışı fazlasının 2000 yılı sonu itibarıyla 4,5 katrilyon TL’nin altına inmemesi,
- Özelleştirme gelirleri dahil edildiğinde bu büyüklüğün 9,1 katrilyon TL düzeyinde gerçekleşmesi,
- 2000 yılı sonunda toplam kamu sektörü açığının 18.8 katrilyon TL düzeyini aşmaması öngörülmektedir.

¹²⁶ İzzettin Önder, “2001 Bütçe Felsefesi ve Yapısı”, **Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Şubat 2001, ss.59-61.

¹²⁷ Kadioğlu ve diğerleri, s.4.

Tablo 7. Maliye Politikası Hedefleri (Kümülatif, Trilyon TL)

Toplam Kamu Sektörü Faiz Dışı Fazlası(Özelleştirme Gelirleri Hariç)

2000		Hedef	Gerçekleşme
Mart	Performans Kriteri	1.550	2.810
Haziran	Performans Kriteri	2.600	4.283
Eylül	Performans Kriteri	3.900	5.967
Aralık	Performans Kriteri	4.500	4.651

Toplam Kamu Sektörü Faiz Dışı Fazlası (Özelleştirme Gelirleri Dahil)

2000		Hedef	Gerçekleşme
Mart	Gösterge Taban	2.150	2.827
Haziran	Gösterge Taban	3.850	5.009
Eylül	Gösterge Taban	5.900	7.522
Aralık	Performans Kriteri	6.700	6.582

Toplam Kamu Sektörü Dengesi(Faiz ödemeleri dahil, Özelleştirme gelirleri hariç)

2000		Hedef	Gerçekleşme
Mart	Gösterge Taban	-6.000	-4.495
Haziran	Gösterge Taban	-12.150	-9.319
Eylül	Gösterge Taban	-15.850	-11.988
Aralık	Gösterge Taban	-18.750	-16.663

Kaynak: IMF Niyet Mektupları, (1999-2001) , Kadioğlu ve diğerleri, s.4.

4.4. Program Sonrası Makroekonomik Gelişmeler

2000 yılı programının açıklanması üretici güveni başta olmak üzere ekonomideki olumlu beklentiler üst seviyeye çıkmıştır. İleriye yönelik döviz kuru sepet oranlarının açıklanması belirsiz ortamı kaldırdığından dış borçlanmayı kolaylaştırmıştır. Hazine itfalarının altında borçlanması, yılın başından itibaren faiz oranlarının önemli ölçüde düşmesini sağlamıştır. Yılın ilk çeyreğinin ardından enflasyondaki artış hızı gözle görülür şekilde azalmıştır. Ekonomideki istikrarsızlık sebebiyle ertelenmiş tüketim ve yatırım harcamalarının devreye girmesi üretim sektöründe canlılık getirmiştir.

Tablo 8. Temel Makroekonomik Göstergeler

	1999	1	2	3	4	2000	2000
Program							
Büyüme	-4,7	5,6	6,4	7,8	8,3	7,2	5,9
Enflasyon-TEFE	62,9	13,5	4,4	4,3	7,3	32,7	20,0
Enflasyon-TÜFE	68,8	11,9	5,3	7,7	9,6	39,0	25,0
Faiz Oranı	104,6	37,5	36,6	33,1	38,1	36,2	47,8
İthalat/GSMH	21,8	29,9	31,5	22,4	26,9	26,8	21,5
İhracat/GSMH	14,3	17,7	15,8	10,7	12,8	13,6	12,9
Cari Açık/GSMH	-0,7	-0,6	-7,3	-1,9	-5,6	-4,8	-1,8
Dış Borç Stoku/GSMH	55,3	-	-	-	-	56,6	-
İç Borç Stoku	29,3	-	-	-	-	28,9	-
Net Kamu Borcu Stoku/GSMH	61,0	-	-	-	-	58,4	-
Faiz Dışı Fazla/GSMH	2,1	12,7	8,0	6,6	0,1	6,0	5,7
Özelleştirme Geliri(Milyon \$)	38,3	29,2	1.411	1.310	512	3.263	7.600

Kaynak: TÜİK, DPT, TCMB, (2000), Kadioğlu ve diğerleri, s.7.

Piyasa faiz oranlarının hızlı düşüş içine girmesi ile bankaları kredi verme yarışına sokmuş, önceki yıllarda ertelenen tüketim harcamalarının zamanla dayanıklı tüketim mallarına ve lüks tüketim mallarına yönelmiştir. Yabancı sermayenin de yurtiçi piyasalara girişi kurun değerlenmesine sebep olmuş, göreceli olarak ucuzlayan yurtdışı mal fiyatları, düşük faizlerle birleşince ithalatı önemli oranda arttırmıştır. Yine iç piyasada artan talep artışı, arzı tetikleyerek sanayi üretimini de uyarmış, kur avantajı içinde sanayiciyi makine ve teçhizat ithalatına yönlendirmiştir. Diğer yandan, uluslararası para piyasalarında Euro'nun ABD doları karşısında sürekli değer yitirmesi, Türkiye'nin ihracat lokomotifi olan tekstil sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. İthalatını dolar üzerinden yapan, ancak ihracatını yoğun olarak AB ülkelerine yapan hazır-giyim sektörü satışlarını euro ile yapmak zorunda kalması sektörü kur makasına sokmuştur. Türk lirasının euro karşısında hızla değerlenmesi, başta hazır giyim-konfeksiyon olmak üzere ihracatımızı olumsuz yönde etkilerken, euro bölgesinden yapılan ithalatı da teşvik etmiştir. Bu durum, kur sepetinin gerek enflasyon gerek dış ticaret açısından etkinliğini azaltmıştır. Turizm gelirlerinin yükselmesine rağmen, dış ticaretteki olumsuz hava cari işlemler açığını büyütürken, yılsonunda 9,8 milyar dolara ulaştırmıştır¹²⁸.

Tablo 9. Merkez Bankası Bilançosu Ana Kalemleri (Milyon \$)

	03.01.2000	31.03.2000	30.06.2000	29.09.2000	31.12.2000
Para Tabanı	7.269	6.942	7.481	6.619	8.616
Net Dış Varlık	9.438	9.266	10.294	9.967	4.928
Net Ulus.Rez.	16.649	15.874	16.876	16.143	11.421
Net iç Varlık	-2.199	-2.323	-2.813	-2.728	3.688
Açık Piy.İşl.	3.879	3.414	3.925	3.908	7.768

Kaynak: TCMB, Analitik Bilanço Veri Tabanı, www.tcmb.gov.tr (10.05.2006)

¹²⁸ Kadioğlu ve diğerleri, ss.7-8.

Cari işlemler açığının hızla genişlemesi, IMF'nin yapısal önlemlerin gerçekleştirilmediği iddiası ile gerginlik yaratması dış kredilerde ertelemeyi getirmiş ve ekonomi üst düzey bir likidite sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmelerle birlikte bazı bankaların mali yapılarının sağlıklı olduğuna ilişkin söylentiler piyasalarda tedirginliğin artmasına neden olmuştur. Diğer taraftan, yüksek oranda DİBS tutan bankaların, faizlerin artma eğilimine girdiği Ağustos ayından sonra riskleri büyümüştür. Kasım 2000 tarihinden itibaren hızla artan likidite sıkışıklığı, uygulanmakta olan ekonomik programın en önemli kriterlerinden olan NİV bandı dışına çıkılmasına sebep olmuştur. Likidite sıkışıklığı ile başlayan ve yerli yatırımcılarla birlikte yabancı yatırımcıların da piyasalardaki Türk lirası cinsinden varlıklarını azaltması ile derinleşen tedirginlik ortamı, piyasaya sağlanan likiditenin döviz talebine dönüşmesinde etkili olmuştur. Merkez Bankası bu dönemde yüksek miktarda döviz satışı gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Yapay hava ile uçurulan ekonomi balonu patlamıştır.

Kriz sürecini tetikleyen Kasım 2000- Şubat 2001 tarihleri arasındaki olaylar şu şekildedir¹²⁹:

3 Kasım 2000: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına alınmış bulunan 8 bankanın rehabilitasyonu çerçevesinde, toplam 6,1 Milyar ABD doları civarındaki Özel Tertip Tahvillerin Hazine tarafından Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na verileceğini piyasalara duyurdu.

16 Kasım 2000: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankaların yeniden yapılandırılmalarıyla ilgili Eylem Planı açıklandı.

20 Kasım 2000: İMKB endeksi yüzde 7,1 geriledi.

21 Kasım 2000: Merkez Bankası, mevduat munzam karşılıklarının 12 Ocak 2001 tarihinden itibaren yüzde 6'dan yüzde 4'e düşürüleceğini açıkladı. Hazine ihalesinde bileşik faiz oranı bir önceki ihaleye göre 15,9 puan artarak yüzde 54,2'ye yükseldi.

¹²⁹ Erdinç Yeldan ve Diğerleri, "İktisadın Krizinden Toplum Krizine Nereye Gidiyoruz?", http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_Uye/soylesi_tem02.html, (25 Haziran 2006) ss.9-10.

22 Kasım 2000: Merkez Bankası piyasalarda yaşanan likidite sıkışıklığı nedeniyle Açık Piyasa İşlemleriyle piyasaya 1,7 katrilyon Türk lirası fon sağladı. Bu durum, Net İç Varlıklar performans kriterinin aşılmasına neden oldu.

27 Kasım 2000: Disponibilite uygulamasında bankalara kolaylık sağlandı. Hazine ve Merkez Bankası geri alım ihalesi açarak 411 trilyon Türk lirası tutarında DİBS aldı.

29 Kasım 2000: Net Uluslararası Rezervler kalemi yılsonu için belirlenen 13,5 milyar dolarlık taban değerinin altına indi.

30 Kasım 2000: Merkez Bankası, para politikasında eski uygulamaya geri dönülerek Net İç Varlıkların 30 Kasım seviyesinde sabitleneceğini ve likiditenin sadece döviz karşılığı yaratılacağını duyurdu.

5 Aralık 2000: Standard and Poors (S&P), Türkiye'nin durumunu olumludan durağana çevirdi. Ayrıca, Eximbank, İş Bankası, Doğuş Holding A.Ş., Garanti Bankası, Osmanlı Bankası, Körfezbank ve Ziraat Bankası'nın görünümelerini olumludan durağana çevirdi. Demirbank'ın durumunu da düşürme eğilimiyle izlemeye aldı.

5 Aralık 2000: Fitch, BB-/BB olan Türkiye'nin döviz ve TL notlarını değiştirmedeğini açıkladı.

6 Aralık 2000: Piyasa yapıcılardan biri olan Demirbank, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredildi. Park Yatırım'ın bankacılık yapma izni iptal edildi.

6 Aralık 2000: Başbakan, ek vergi tedbirleri ile TELEKOM'un yüzde 33,5'inin özelleştirileceğini, stratejik yatırımcıya yönetim yetkisi verileceğini ve THY'nin yüzde 51'inin satılacağını açıkladı. Aynı tarihte IMF, Türkiye'ye 7,5 milyar doları Ek Rezerv kolaylığı olmak üzere toplam 10,4 milyar dolarlık finansman sağladığını açıkladı.

18 Aralık 2000: Uluslararası Para Fonuna verilen, ek önlemleri ve yapısal reform takvimini öne alan 3. ek niyet mektubu açıklandı.

22 Aralık 2000: Merkez Bankası, 2000 yılı sonu revize NİV ve NUR performans kriterleri ile 2001 yılı para ve kur Politikasını açıkladı.

16 Ocak 2001: Fondaki bankaların dış borçlarına verilecek devlet garantisi ile ilgili protokol, HM ve TCMB ile TMSF arasında imzalandı.

18 Ocak 2001: BDDK, bankalarla ilgili garantinin kapsamını açıkladı. Garanti, söz konusu bankaların hisselerinin TMSF tarafından alınmasıyla işlerlik kazanmakta, bazı istisnalar dışında, bankanın tüm pasif ve bilanço dışı yükümlülüklerini kapsamaktadır. Bu durumda, mevduat sahiplerinin yanısıra kreditorlerin fonları da garanti altına alınmaktadır.

30 Ocak 2001: Hazine, Euro tahvil piyasasında 500 milyon Euro tutarında üç yıl vadeli tahvil ihracı gerçekleştirdi. ABN Amro ve Credit Suisse First Boston tarafından organize edilen tahvil ihracının kupon faizi yüzde 8,25 düzeyinde bulunurken, tahvilin fiyatı 99,50 Euro ve risk primi aynı vadeli Alman tahvillerinin 390 baz puan üzerinde gerçekleşti.

6 Şubat 2001: Yeni niyet mektubu yayınlandı ve IMF 1,4 milyar ABD doları tutarındaki krediyi serbest bıraktı.

8 Şubat 2001: BDDK'nın Egebank, Yurt Ticaret Bankası, T. Tütüncüler Bankası, Yaşarbank ve Bank Kapital'in Sümerbank bünyesinde birleştirilmesine ilişkin kararı Resmi Gazete'de yayımlandı.

10 Şubat 2001: BDDK tarafından İhlas Finans Kurumu AŞ'nin faaliyet izni kaldırıldı.

13 Şubat 2001: Hazine Müsteşarlığı, İş Bankası Telekom İtalya ortaklığı (İŞ-TİM) tarafından alınan GSM 1800 ihalesinde lisans bedelinin ikinci ve son taksiti olan 2 milyar ABD doları ile buna ilişkin KDV tutarı olan 233,7 trilyon Türk lirası Hazine hesaplarına geçti.

13 Şubat 2001: Hazine ihalesinde ortalama bileşik faiz %70.43 olarak gerçekleşti.

18 Şubat 2001: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Yönetim Kurulunun kararı ile Sümerbank A.Ş. bünyesinde tüm aktif ve pasifiyle devren birleştirilmesine karar verilen Egebank A.Ş., Yurt Ticaret ve Kredi Bankası A.Ş. (Yurtbank), T.Tütüncüler Bankası Yaşarbank A.Ş., Bank Kapital T.A.Ş.'nin bankacılık yapma ve mevduat kabul etme izninin 4389 sayılı Bankalar Kanununun 14. maddesine istinaden kaldırılmasına karar verildi.

19 Şubat 2001: Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sırasında Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında yaşanan gerginlik nedeniyle siyasi belirsizliklerin artması piyasalarda krize yol açtı. Bankaların ilk etapta açık pozisyonlarını kapatmak istemeleri sonucu döviz talebi önemli boyutlara ulaştı, artan likidite sıkışıklığı nedeniyle faiz oranları yükseldi.

20 Şubat 2001: Hazine'nin en yoğun iç borç itfasını gerçekleştirmek için yaptığı ihalede bileşik faiz oranı bir hafta önceki ihaleye göre 73,8 puan artarak yüzde 144,2 olarak gerçekleşti.

22 Şubat 2001: Enflasyon hedefine yönelik kur ayarlaması uygulamasına son verilerek, dalgalı kur uygulamasına geçildi. Türk lirası nominal olarak yüzde 30 dolayında değer kaybetti. Program hedeflerinin ikisinin birden aşılmasının ardından Merkez Bankası 30 Kasım 2000 tarihinden itibaren programa geri döneceğini ve likiditenin sadece döviz karşılığı yaratılacağını duyurmuştur. Merkez Bankası'nın bu tarihten itibaren piyasayı fonlamayacağını açıklaması piyasa faizlerini önemli bir şekilde yükseltirken, döviz talebin düşmesine neden olmuştur. Likidite sıkışıklığı sonucu yükselen faiz oranları, İMKB bileşik endeksinin yılın en düşük seviyelerine gerilemesine yol açmıştır.

2001 yılı Şubat ayında yaşanan olumsuz siyasi gelişmeler uygulanan programa olan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmuş ve önemli bir döviz talebi gerçekleşmiştir. Merkez Bankası aşırı artan döviz talebine karşı likiditeyi kontrol etmeye çalışmış, ancak likidite sıkışıklığı ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur. Krizin bahanesi likidite sıkışıklığı olsa da, tablo 8'de görüldüğü gibi esas sebep cari açığın büyümesidir. Bütçe verilerine bakıldığında kamu kesiminde aşırı bir

açığın olmadığı görülmektedir. Diğer yandan, ekonomide özelleştirmede birkaç eksiklik dışında IMF'nin telkin ettiği sıkı maliye politikalarının uygulanmış olduğu görülmektedir. Ekonomide cari açığın artmasındaki gerçek nedene inildiğinde, Türk ekonomisinin denetimsiz finansal serbestleşmenin uygulaması olan kısa vadeli spekülasyon yabancı sermayeden kaynaklandığı görülmektedir.

O halde Türkiye ekonomisinin 2000 ve 2001 yılında yaşadığı iktisadi krizin baş sorumlusu kamu harcamalarının planlandığından fazla olması veya bütçe dengelerinde öngörülemeyen düzeyde açık vermesi değildir. Dolayısıyla kriz, programın eksik veya yanlış uygulanmasından değil, bizzat harfiyen uyulması sonucu çıkmıştır.¹³⁰

Krizin birde siyasi görünen sebebi vardır. O da 19.02.2001 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Başbakan Bülent Ecevit'e Anayasa kitapçığı fırlatması iddiasıyla başlayan siyasi gerginlik, krizin ipini çekmiştir. Bu gelişmeler ışığında uygulanmakta olan kura dayalı istikrar programı 22 Şubat 2001 tarihinde terk edilerek Türk lirası dalgalanmaya bırakılmıştır.

Şubat Krizi sonrasında¹³¹;

- Ekonomi %8,5-9 daralmıştır,
- Ulusal gelir 51 milyar dolar azalmıştır,
- Kişi başına gelir 725 dolar gerilemiştir,
- 19 banka, 125 işyeri kapanmıştır,
- 1.5 milyon kişi işsiz kalmıştır,
- Yüzde 30'lara düşen enflasyon %70'i aşmıştır,
- Hazine'nin faiz ödemeleri %101 artmıştır.

¹³⁰ Erdinç Yeldan ve Diğerleri, s.12.

¹³¹ Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi* ,s.479.

- İç borç stoku 2000 yılın dört katına ulaşmıştır.

4.5. Ödemeler Dengesi Gelişmeleri

Döviz kurlarını belirleyen en önemli göstergelerden biri, belli bir dönem içinde bir ülkedeki döviz giriş çıkışını gösteren ödemeler dengesi rakamlarıdır. Ödemeler dengesini, bir yıl içerisinde ülkeye gelen giden döviz miktarını iki ayrı kısımda inceleyebiliriz¹³²:

- Dövizin nasıl kazanıldığını ve nasıl harcandığını gösteren cari işlemler dengesi,
- Dövizin hangi yollarla borç alındığını ve verildiğini gösteren sermaye hareketleri.

Bu konuda ilgi alanımızı, ithalat ve ihracat verileri çerçevesinde ortaya çıkan dış ticaret miktarı ve cari işlemler dengesi oluşturacaktır.

4.5.1. Döviz Kuru Gelişmeleri

Döviz kurları değişim gösterdikçe, ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlerde göreceli olarak ucuzlar veya pahalılaşır. Bu durum bir yandan uluslararası rekabet gücüne etki ederken, bir yandan da yurtiçi ve yurtdışı mallara yapılan harcamanın şeklini de değiştirmektedir. Bu nedenle, döviz kurularındaki değişiklikler cari işlemler dengesi üzerinde de önemli rolü vardır. Döviz kurunun değer kaybetmesi, cari işlem giderlerini azaltıcı yönde etki yaparken, döviz kurunun değer kazanması cari işlem gelirlerini azaltmaktadır. Döviz kurunun değer kaybetmesiyle, göreceli olarak pahalı hale gelen ithal mallarına talep azalarak bu malların yerine yerli mallara talep dönebilmektedir. Yine bu durum ihraç mallarını da göreceli olarak ucuzlatacak, yabancılar harcamalarını kendi mallarından daha ucuz olan ithal mallara kaymaktadır. Sonuçta, ithalat azalırken ihracat artacak ve cari işlemler dengesinde düzelmeler oluşmaktadır. Sabit kur rejiminde olan ekonomide Merkez Bankası artan döviz talebini, piyasaya döviz satıp karşılığında yerli parayı çekerek karşılamaktadır.

¹³² Özel, s.107

Tablo 10. Döviz Kuru Sepetindeki Kompozisyon Değişimi

1999	1	2	3	4	2000
Dolar	0,550	0,568	0,582	0,600	0,585
Euro	0,584	0,561	0,534	0,520	0,539
Sepet	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

Kaynak: TCMB, Kadioğlu ve diğerleri, s.16

2000 yılı başında uygulanmaya başlanan istikrar programıyla birlikte 1 ABD doları ve 0,77 Euro'dan oluşan kur sepetinin günlük değerleri kamuoyuna açıklanmış ve yıl sonu için kur sepetindeki artış oranı yüzde 20 olarak belirlenmiştir.

4.5.2. Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücündeki Gelişmeler

1990'lı yıllarda 'Asya Kaplanı' denilen ülkelerin sırasıyla krize girmeleri, Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünün zayıflamasında önemli rol oynamıştır. 1997 yılında yaşanan Asya krizi sonucunda Güneydoğu Asya ülkeleri para birimlerinin değer kaybetmesiyle bu ülkeler Türkiye'ye karşı göreceli avantajlar elde etmişlerdir. Yine Rusya'nın 1998 yılında rublesini devalüe etmesi sonucu bir başka avantajı sağlaması anlamına gelmektedir.

Uluslararası ekonomilerde ortaya çıkan bu gelişmeler ışığında 2000 yılına gelen Türkiye'nin rekabet gücündeki önlenemez düşüşü yine devam etmiştir. Yalnız azalışın başrol oyuncusu, ekonomide uygulamaya konulan 'Enflasyonu Düşürme Programı'dır. Program, kurların gerçekleşen enflasyon oranının altında kalması neden olarak ve TL'nin reel olarak değerlendirilmesidir. Ayrıca, Euro/Dolar paritesinin Euro aleyhine gelişmesiyle özellikle Euro'ya geçen ülkeler uluslararası mal ve hizmet piyasasında Türkiye'ye karşı dış ticaret avantajı yakalamışlardır. Üretimde ithal girdi kullanımının önemli olması nedeniyle, artan ithalat fiyatları üretim maliyetlerini yükseltmiş, kar marjlarını daraltmıştır.

4.5.3. Cari İşlemler Dengesindeki Gelişmeler

Uluslararası konjonktürde Asya Krizi, Rusya Krizi gibi olağandışı ekonomik gelişmelerle ve içeride 1999 yılında yaşanan büyük deprem Türkiye ekonomisini daraltmıştır.

İç ve dış talep daralmasının yaşandığı 1999 yılının ardından kapsamlı ve kararlı bir şekilde uygulamaya konulan IMF destekli istikrar programı ilk etapta kredi ve sıcak para girişleriyle, olumlu beklentileri arttırmış ve ekonomiye bir canlanma getirmiştir. Ortaya çıkan iç talepteki artış, daha çok ithalatla karşılanmak zorunda kalınmıştır. İhracattaki sınırlı artış dengeyi sağlamadığından dış ticaret açığı hızlı bir artış trendine girmiştir. Cari açığın artışında ham petrol fiyatlarındaki yüksek artış da önemli rol oynamıştır. Açığı kapatabilecek parametrelerden olan turizm ve bavul ticareti artış da yaraya merhem olamamıştır. Bu gelişmeler altında, cari işlemler açığı 9,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir, 2000 yılında cari işlemler açığının GSMH'ye oranı yüzde 4,8 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2000 yılında ortaya çıkan cari açık, hazine'nin uluslararası piyasalarda yüksek miktarda tahvil ihracı yoluyla borçlanması, bankaların yurtdışından elde ettikleri sendikasyon kredileri ve sıcak para akımı finansmanında önemli etken olmuştur. Ancak, kurlarda görülen reel değerlenme ve tüketim talebinin ithal ürünlerle kayması, dış ticaret açığının büyümesi cari işlemler açığı üzerinde risk unsuru oluşturmuştur¹³³.

4.5.4. Dış Ticaret Gelişmeleri

Ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerden dışarıya ihraç yaptığı miktardan, dışardan satın aldığı mal ve hizmetin yani ithalatın arasındaki fark olarak öne çıkar.

4.5.4.1. İthalat

Tablo 11'e görüldüğü gibi "Enflasyonu Düşürme Programı"nın uygulandığı 2000 yılında ithalat, bir önceki yıla göre yüzde 34 oranında artarak 54,5 milyar dolar olmuştur.

¹³³ Kadioğlu ve diğerleri, s.17.

Tablo 11. 1999 – 2000 Yılı İthalat Rakamları

	1999	1	2	3	4	2000
TOPLAM İTHALAT	40.687	11.325	14.154	14.200	14.824	54.503
Tüketim Malları	5.063	1.254	2.007	1.884	2.042	7.187
Sermaye Malları	8.729	2.095	2.992	3.011	3.172	11.270
Ara Malları	26.568	7.917	9.107	9.023	9.416	35.815

Kaynak: TÜİK, EVDS, www.tuik.gov.tr ,(10.11.2006)

Bu artışın nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- GSMH'nin 1999 yılında yüzde 6,4 oranında daralması ithalatı yüzde 11,4 oranında geriletmiştir. Bu nedenle 40,6 milyar dolar olan 1999 yılı ithalatı, 2000 yılı ithalat rakamına düşük baz etkisi yapmıştır.
- 2000 yılında uygulanmaya başlanan Enflasyonu Düşürme Programı'nın etkisiyle düşen faiz oranları, gelişmekte olan ülke krizleriyle ve Marmara Depremi nedeniyle ertelenen tüketim talebini artırarak ekonominin canlanmasına katkıda bulunmuştur. İstikrar programının beklentileri olumluya çevirmesi ve ekonomide canlanma belirtileri faizleri hızlı bir şekilde düşürmüştür. Faizlerin düşmesiyle tüketici kredilerine talep artmış ve özellikle lüks mallar gruplarına adeta hücum edilmiştir. Otomobil başta olmak üzere ithal mallara talebin artmasıyla tüketim çılgınlığı yaşanmaya başlamıştır. Bankalar kredi sağlamak için yurtdışından aldıkları sendikasyon kredilerini vatandaşa kullandırma yarışına girmişlerdir. Diğer yandan, IMF destekli programla birlikte önceden açıklanan döviz kurlar verileri, kur riskini ortadan kaldırmış olması ve psikolojik etkenlerle enflasyonun azalması TL'nin reel olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Sonuca baktığımızda ekonomide artan talep, dövizin göreceli olarak ucuzluğu(cazip olması) ithalatla karşılanmıştır. Tüketim malı ithalatı yılbaşından itibaren giderek hızlanmış ve 2000 yılında yüzde 42,0 oranında artmıştır.

- Türk reel sektörünün hammadde, ara mal ve makine ihtiyacı ağırlıklı olarak ithalatla gerçekleşmektedir. 1999 yılında toplam ithalatın yüzde 65,4'ünü oluşturan ara malı ithalatı, yılın ilk çeyreğinde yüzde 46 oranında artarak en yüksek artış gösteren mal grubu olmuştur. Yılın diğer çeyreklerinde ara malı ithalatı artış hızının yavaşlamasına rağmen, yıl genelinde ortalama yüzde 33 oranında artış göstermiştir. Tüketim malı ithalatının toplam ithalat içindeki payı ise, 1999 yılında yüzde 12,4'den, 2000 yılında yüzde 13,2'ye yükselmiştir.

- Ekonominin canlandığı 2000 yılında imalat sanayi üretim endeksi yüzde 6,5 oranında artış göstermiştir. Önceden açıklanan kur artış oranı ve enflasyonun hedeflenenin üzerinde gerçekleşmesi, TL'yi değerli hale getirmiş ve imalat sanayisinin artan girdi talebi daha çok ithalatla karşılanmıştır. 1990'lı yıllarda imalat sanayi üretim endeksi ve ithalat miktar endeksi arasındaki ilişki katsayısı ortalama olarak yüzde 82 iken, 2000 yılında bu ilişki yüzde 88'e ulaşmıştır.

- Tekstil ve hazır giyim sektörüne bakıldığında son yirmi yılda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Dünyada önemli bir yere gelen Türk tekstil sektörünün hammadde ihtiyacı da giderek artmıştır. Özellikle pamuk ihtiyacı büyük oranda artan tekstil sektörü, giderek artan miktarlarda pamuk ithal etmeye başlamış ve net pamuk ithalatçısı bir ülke konumuna gelmiştir. Net ithalatçı olduğumuz 2000 yılında dünya pamuk fiyatlarının bir önceki yıla göre ortalama yüzde 11,3 oranında artması, pamuk ithalatımızı artıran önemli bir etken olmuştur. Bu dönemde pamuk ve pamuk ipliği ithalatı yüzde 58,9 oranında artmıştır.

Tablo 12. Yakıt ve Yağ İthalatı

	1999	2000	Yüzde Değişim
Toplam	5.377,2	9.480,8	76,3
Ham Petrol	2.754,9	4.208,3	52,8
Benzin	242,8	246,7	1,6
Motorin	181,1	655,0	261,6
Fuel-Oil	135,7	221,1	62,9
Doğal Gaz	948,2	1.986,2	109,5
LPG	506,3	1.018,4	101,1
Elektrik	81,3	131,7	62,0
Diğer	526,9	1.013,5	92,4

Kaynak: TÜİK, EVDS, www.tuik.gov.tr, (10.11.2006)

■ 1999 yılında varilli 16,5 dolar olan ham petrol fiyatları, 2000 yılında yüzde 66,9 oranında artarak 27 dolar olmuştur. Bu durum petrol ithalatçısı olan Türkiye’yi ekonomisi olumsuz olarak etkilemiştir. Ham petrol ithalatının yüzde 52,8 oranında yükseltmiştir. Dış ticaret miktar endekslerine bakıldığında 12 aylık ortalamalara göre yüzde 0,5 oranında artış gözlenmiştir. Ham petrolün yanısıra doğal gaz, motorin ve LPG ithalatındaki artışın etkisiyle mineral yakıt ve yağlar ithalatı da 2000 yılında yüzde 76,3 oranında artış göstermiştir. Bu artış, toplam ithalat artışının yüzde 31’dir.

■ 2000 yılında kara taşıtları ve yedek parçaları ithalatı yüzde 76 oranında artış göstermiştir. Otomobil ithalatı ise yüzde 95,7 oranında artmıştır.

▪ 2000 yılında kur politikası sebebiyle cazip hale gelen ithalat için bazı ek tedbirler alınmak zorunda kalınmıştır. LPG üzerinden alınan yüzde 17 ve motor hacmi 1600cc olan ithal otomobiller üzerinden alınan yüzde 25 oranındaki KDV yüzde 40'a çıkarılmıştır. Ayrıca, tüketici kredileri ve kredili ithalat üzerindeki KKDF oranları artırılmıştır.

4.5.4.2. İhracat

Dövizle dayalı istikrar politikaları altında 2000 yılında ithalatla patlama yaşanırken, ihracat artışı istenen düzeyde olmamıştır. Tablo 13'de görüldüğü gibi ihracat 1999 yılına göre yüzde 4,5 oranında artarak, 27,8 milyar dolara çıkmıştır. Yılın ikinci çeyreği yüzde 14,8 olan imalat sanayi ihracattı üçüncü ve dördüncü çeyrekte gerilemiştir. Tarım sektörü ihracatı ise büyük düşüşlerini birinci ve üçüncü çeyrekte yaşamıştır.

Tablo 13. 1999 – 2000 Yılı İhracat Rakamları

	1999	1	2	3	4	2000
TOPLAM İHRACAT	26.587	6.703	7.103	6.736	7.233	27.775
Tarım	2.394	505	422	334	711	1.973
Balıkçılık	38	9	5	5	6	25
Madencilik	385	80	118	107	95	400
İmalat	23.755	6.103	6.552	6.271	6.413	25.340

Kaynak: TÜİK, EVDS, www.tuik.gov.tr ,(10.11.2006)

İhracattaki istenilen seviyeye çıkılamamasının sebepleri şu şekilde özetlenebilir¹³⁴:

¹³⁴ Kadioğlu ve diğerleri, s.22.

- Tarım ürünleri ihracat fiyatları 2000 yılında ortalama yüzde 3 oranında düşerken tarım ürünleri ihracat miktarı yüzde 21 oranında gerilemiş ve tarım ürünleri ihracatı 2000 yılında yüzde 17,9 oranında azalmıştır. Tarım ürünleri dışında kalan ihracat artışı ise yüzde 6,7 olmuştur.

- Bu artışın sebebi irdelendiğinde imalat sanayi ihracatındaki büyüme göze çarpmaktadır. İmalat sanayi ihracat fiyatlarının 2000 yılında ortalama yüzde 4,3 oranında gerilemesine karşın miktarı yüzde 14,6 oranında artmıştır. Bu sektörde önemli yer tutan kara taşıtları ihracatı yüzde 7 oranında artış göstermiştir. Bu gelişmede uluslararası otomobil üreticisi firmalarının Türkiye'yi ihracat üssü olarak kullanmasının önemli etkisi vardır. Ancak, Türkiye'nin ihracat geliri gibi görünen bu gelişme uluslararası otomobil firmalarının merkez ülkesinden yedek parça ithal etmesi ile yurtdışına transfer edilmektedir. Dikkate alınması gereken bu durum, Türkiye'nin ihracat gelirlerinden istenilen verimin alınamamasına sebep olmaktadır.

- 2000 yılında ihracat fiyatlarının ortalama yüzde 4,3 azalmasına karşın ithalat fiyatlarının yüzde 4,5 oranında artması sonucunda, dış ticaret hadleri ihracatın aleyhine gelişmiştir.

- İhracatının yüzde 50'sini AB ülkelerine yapan Türkiye, uluslararası piyasalarda Euro/Dolar paritesinin Euro aleyhine gelişmesi sorun olmuştur. Bu ülkelerle yapılan ticaretin genelde euroyu oluşturan para birimleriyle yapıldığı ve dolar olarak kaydedildiği için sanayicimizi zarara sokmuştur. 2000 yılına bakıldığında, AB ülkelerine olan ihracatımızın, 1999 yılına göre yüzde 16 oranında arttığı göze çarpmaktadır. Aynı dönemde en büyük dış ticaret pazarımız olan Almanya'ya yapılan ihracat dolar bazında yüzde 6 oranında azalmasına karşın, euro bazında yüzde 9 oranında artmıştır.

- 2000 yılında görülen sınırlı ihracat sorunun asıl kaynağı döviz kurlarında meydana gelen reel değerlenmedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

14 NİSAN 2001 EKONOMİK İSTİKRAR KARARLARI VE GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI

IMF desteğiyle 1990'lı yıllarda gelişmekte olan pek çok ülkeye ve ülkemize döviz kuru çıpa olarak kullanılmış ancak başarılı olunamamıştır. 2000 yılı başında uygulamaya konulan Enflasyonu Düşürme Programı ile tekrardan döviz kurlarının çıpa olarak uygulanması denenmiştir. Ancak ülkemizde yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri programın çöpe atılmasına sebep olmuştur. Sonuçta, ülkemizde daha önce hiç uygulanmamış çıpa olan enflasyon hedeflemesi rejimi gündeme gelmiş ve rejimin 14 Nisan 2001'de 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda gerekli altyapı oluşturulduktan sonra kademeli olarak uygulamaya konulmasına karar verilmiştir.

5.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Özellikleri ve İçeriği

Kasım 2000 ve Şubat 2001 finansal krizlerinin ardından, 1999 yılı sonunda yapılan stand-by anlaşmasının bir uzantısı olan ve 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı' başlığı altında ülkemizde uygulamaya konulan program makro nitelikli olup, mali istikrarın sağlanmasını amaç edinmiştir.

"Temel Sorunlar", "2000 Yılı Enflasyonla Mücadele Programı", "Güçlü Ekonomiye Geçiş" ve "Uzun Dönemli Perspektif" başlıklarıyla dört bölüme ayrılan ve 75 madden oluşan GEGP, Çerçeve Programlarının bir tekrarı gibiydi. "Temel Sorunlar" bölümünde, Türkiye'nin ne kadar borçlu olduğu, enflasyon ve faizlerdeki yüksekliğin büyümeyi önlediği, artan borçların Türkiye'yi zor duruma düşürdüğü ve borç-faiz kısır döngüsünün artık sürdürülemez duruma geldiği söylenmekteydi¹³⁵.

14 Nisan 2001 tarihi itibarıyla ülkemizde yürürlüğe konulan 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın içeriği şöyledir¹³⁶:

¹³⁵ Metin Aydoğan, **Ekonomik Bunalımdan Ulusal Bunalıma**, 2. Baskı, İstanbul: Kumsaati Yayınları, s.182.

¹³⁶ Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, (erişim 10.11.2006),s.12.

- 2001 yılında istikrarlı bir şekilde devam ettirilen mali disiplin ve faiz dışı fazla aynı şekilde devam ettirilecektir.
- Kamu kesiminin yapılanması alınan kararlar çerçevesinde sürdürülmelidir.
- Bankacılık kesimi ek önlemlerle güçlendirilecektir.
- Yapısal ekonomik reformlar sürdürülecektir.
- Dış kaynak girişi, dış ve iç borcun döndürülmesi konusundaki endişeleri, giderek faiz ve kur üzerindeki baskıyı azaltacaktır.
- Ters para ikamesiyle birlikte düşük enflasyon ve pozitif büyüme trendi olumlu beklentiyi güçlendirecektir.
- 2002 yılında iç ve dış şokların ekonomiye etkisinin olumsuz yansıma düzeyini azaltacaktır.

Programın temel hedefi, "sürdürülemez boyutlara" varmış olan kamu borçlarına yol açan "borç dinamiğinin" ortadan kaldırılarak Türkiye ekonomisinin "bugünkü gibi olağanüstü bir dış yardıma muhtaç kalmayacak" bir yapıya kavuşturulmasıdır. Bu uzun vadeli temel hedefe ulaşmanın ana şartı ise makroekonomik dengelerin kurulmasıdır. Ancak söz konusu dengenin kurulması, ekonomide kısa vadede bir daralmayı gerektirmekte; bu ise toplumun değişik kesimlerinin fedakarlığını gerekli kılmaktadır. Sayılan maddeler çerçevesinde temel hedef, devalüasyon ve sabit kur sisteminin bırakılması sonucu ortaya çıkmış olan güven bunalımının giderilmesidir. Bu sayede ekonomideki istikrarsızlığın önüne geçilerek kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması için gerekli olan altyapının oluşturulması ve sürdürülemez boyutlara ulaşmış olan kamunun borç yükünün ortadan kaldırılmasıdır ¹³⁷.

¹³⁷ Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Grubu, "GEGP Üzerine Değerlendirmeler", http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_BSB/BSBgegp.doc, (10.10.2006),s.4.

5.2. Programın Temel Amaç ve Araçları

Program'ın amacı, 'istikrarsızlığı ortadan kaldırarak kamu yönetimi ve ekonominin yeniden yapılandırılmasını sağlamak' olarak belirtilmektedir. Bu bağlamda, iyi yönetim güçlendirilecek, kamu şeffaf ve hesap verebilir konuma getirilecektir. Programın temel hedefleri olarak sayılanlar aşağıda verilmektedir¹³⁸:

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadele,
- Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılarak, reel sektörle sağlıklı bir ilişki kurmasının sağlanması,
- Kamu finansmanı dengesinin güçlendirilmesi,
- Bunlar için gerekli yasal altyapının oluşturulması.

Programın nihai amaçları da şöyledir:

- Ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamının sağlanması,
- Kaynak kullanım sürecinde verimliliği artırmak,
- Piyasa koşullarında ekonominin rekabet gücünü yükseltmek,
- Ekonomide büyüme, yatırım ve istihdamı artırmak,
- Refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmek,

5.3. Makroekonomik Hedefler ve Politikalar

Ülke ekonomisinde döviz, faiz ve enflasyon üçgenini iyi idare ederek büyüme, işsizlik gibi makro büyüklüklerde iyileşme yakalamak için uygulanan politikalar.

5.3.1. Makroekonomik hedefler

Mayıs 2001 tarihli Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) ve sonrasında taahhüt edilen Niyet Mektupları'nın makroekonomik hedefleri söz konusu borçlanma

¹³⁸ Kadioğlu ve diğerleri, s.26.

dinamiğini kırmak için 2003 sonuna değin kamu birincil (faiz dışı) bütçe dengesinde milli gelire oran olarak %6.5 düzeyinde bir fazla yaratmayı öngörmektedir. Türkiye'nin 2002'deki brüt dış borcunun gayri safi milli hasılaya oranı, son Niyet Mektubu'nda yüzde 71.7 olarak planlanmıştır. Niyet Mektubu, dış borçlanma temposunu değiştirmeden korumakta ve programın nihai yılı olan 2004'de dış borç-GSMH oranını yüzde 63.3 ile ancak 2001 düzeyine geri getirmeyi hedefleyebilmektedir¹³⁹.

Ülke ekonomisinin içinde bulunduğu istikrarsız ortamdan çıkma yolu olarak programın ilkeleri şöyle sıralanabilir¹⁴⁰:

- Rekabet gücünde iyileşme,
- Güçlü maliye politikası,
- Uzlaşmaya dayalı gelirler politikası,
- Turizm gelirleri ve dışsatım gelirlerinin artırılması,
- GSMH % 3 dolayında gerileyecektir.
- Yıl sonunda TEFE artışı % 57.6, TÜFE artışı % 52,5 olacaktır.

'Ulusal Program' kapsamında, Merkez Bankası 'Örtük Enflasyon Hedeflemesi' para politikası stratejisini benimsemiştir. Anılan program çerçevesinde uygulanan dalgalı kur rejimi, arz ve talebe bağlı olarak serbest piyasada belirlenmiştir. Ancak, döviz kurlarının her iki yöndeki dalgalanmaların önlenmesi için döviz kurlarının seviyesine yönelik olmayan sınırlı müdahalelerde bulunmuştur¹⁴¹.

¹³⁹ Ebru Voyvada ve Erinç Yeldan, "Türkiye Ekonomisi İçin Kriz-Sonrası Alternatif Uyum Stratejileri", http://bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/VYERC2002Turkce.pdf , (10 Kasım 2006), s.3.

¹⁴⁰ Ulusal Ekonomik Program, **Kamu Yönetimi Dergisi**, Nisan 2001, Sayı:6, <http://kamyon.politics.ankara.edu.tr/dergi/belgeler/kydd/03.pdf>, (10 Kasım 2006), s.4.

¹⁴¹ Birol Erkan, "Türkiye'de 1980 Sonrası Merkez Bankası Politikaları", www.ceterisparibus.net/arsiv.htm, (15 Kasım 2006), s.20.

5.3.2. Maliye Politikası

Güçlü Ekonomiye geçiş programıyla hedeflenenler aşağıdaki gibidir¹⁴²:

- Kamu harcamaları azaltılacaktır.
- Kamu borç stokundaki artışın kontrol altında tutulabilmesi için, faiz dışı harcamalarda azami tasarruf yapılmalıdır.
- Toplam memur sayısı artırılmayacaktır. Memur maaşları enflasyonla uyumlu olarak artırılacaktır.
- Tarımsal desteklemelerde miktar kısıtlamasına gidilecek, destekleme fiyatları öngörülen enflasyonu aşmayacak şekilde artırılacaktır.
- Sosyal güvenlik kurumlarının sağlık harcamaları disiplin altına alınacaktır.
- Vergi tabanı genişletilecek, vergiler artırılacaktır.
- Akaryakıtta otomatik fiyat ayarlaması yapılacaktır.
- Kur değişiklikleri ve artan maliyetler, enerji, petrol gibi ithal ürünlerin fiyatlarına gecikmeksizin yansıtılacaktır.
- Bireysel yatırımcıların kamu kağıtlarından elde ettikleri gelirin beyanname dışı tutulması suretiyle, kamu kağıtlarına olan bireysel talep artırılacaktır.
- Kamu işçilerinin ücretleri, 1999-2000 dönemini kapsayan toplu iş sözleşmeleriyle sağlanmış olan reel artışlar, kamu dengesi ve kamu kesimi çalışanları arasında ücret adaleti gözetecek şekilde ayarlanacaktır.
- Çiftçilere Doğrudan Gelir Ödemesi yapılacaktır.
- En kısa sürede enflasyon sorunu kalıcı bir şekilde çözülmeli ve kamu dengesi sağlıklı bir yapıya kavuşturulmalıdır.

¹⁴² Ulusal Ekonomik Program, s.5.

5.4. Ödemeler Dengesi Gelişmeleri

Ödemeler Dengesi, bir ülkenin vatandaşlarıyla geri kalan diğer ülke vatandaşları arasındaki tüm işlemlerin sistematik kayıdır. Bu kayıt Türkiye için her zaman eksi fark olarak çıkmakta ve bu durumda belli zaman aralıkları sonunda krizlere sebep olmaktadır. 2001 Krizi sonrası tarihinin en dip noktalarından birini vuran Türkiye Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nı umutla karşılamıştır ¹⁴³.

Tablo 14. Ödemeler Dengesi

Milyon Dolar

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
CARİ İŞLEMLER HESABI	-9.821	3.392	-1.524	-8.036	-15.604	-23.031
DIŞ TİCARET DENGESİ	-21.959	-3.733	-7.283	-14.010	-23.878	-32.722
Toplam Mal İhracatı	30.721	34.373	40.124	51.206	67.047	76.945
Toplam Mal İthalatı	-52.680	-38.106	-47.407	-65.216	-90.925	-109.667
İhracat f.o.b.	30.721	34.347	40.071	51.130	66.956	76.813
İhracat f.o.b.	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.472
Bavul Ticareti	2.946	3.039	4.065	3.953	3.880	3.473
İthalat c.i.f.	-54.503	-41.399	-51.554	-69.340	-97.540	-116.562
HİZMETLER DENGESİ	11.366	9.132	7.879	10.504	12.784	13.967
Gelir	19.454	15.199	14.025	17.945	22.928	25.849
Gider	-8.088	-6.067	-6.146	-7.441	-10.144	-11.882
Turizm	5.923	6.352	6.599	11.090	13.364	15.280
Gelir	7.636	8.090	8.479	13.203	15.888	18.152
YATIRIM GELİRİ DENGESİ	-4.002	-5.000	-4.556	-5.557	-5.637	-5.744
Gelir	2.836	2.753	2.486	2.246	2.651	3.684
Gider	-6.838	-7.753	-7.042	-7.803	-8.288	-9.428
CARİ TRANSFERLER	4.774	2.993	2.436	1.027	1.127	1.468
SERMAYE ve FİNANS HESAPLARI	12.581	-1.633	1.406	3.095	13.336	20.617
Doğrudan Yatırımlar	112	2.855	962	1.253	1.978	8.603
Portföy Yatırımları	1.022	-4.515	-593	2.465	8.023	13.437
Diğer Yatırımlar	11.801	-2.667	7.190	3.424	4.159	16.424
Rezerv Varlıklar	-354	2.694	-6.153	-4.047	-824	-17.847
NET HATA NOKSAN	-2.760	-1.759	118	4.941	2.268	2.414

Kaynak: TCMB, EVDS, <http://www.tcmb.gov.tr>, (10.08.2006)

¹⁴³ Standley Ficher-Vildan Serin, “Ödemeler Dengesi”, http://www.ekodialog.com/konular/odem_deng.html, (15 Kasım 2006).

Türkiye'nin döviz giderlerinin döviz gelirlerinin üzerinde olduğunu, borçlanma ve yabancı sermaye yatırımlarının çözüm olarak çok da olumlu sonuçlar doğurmadığını ve uygulanan dış ticaret politikalarıyla ödemeler bilançosundaki dengesizlik artarak devam etmektedir. 2001 krizi sonrası uygulanmaya konulan dalgalı kur politikası düşük kur politikası haline getirilmiş ve yüksek reel faiz oranıyla da desteklenince Türkiye yabancıların fon değerlendirme cenneti haline gelmiştir. İşlerin yolunda gitmesi durumunda olağan kar transferlerini yapacak olan yabancılar, aksi durumda anapara +faiz toplamını geri çekecek ve ciddi çalkantılara sebebiyet verebilecektir. Ülkemizde kriz yaşandığı yıllardakinden çok daha yüksek bir cari açık oranı ile karşı karşıyayız. Geçmiştekilere benzer fiili krizlerin yaşanmamasının sebebi dalgalı kur rejiminin uygulandığına dair piyasaların kendi kendini inandırmak isteği ve kaynağı belirsiz döviz girişi ile IMF'in ödemelerinin son iki yıla sarkmış olmasıdır¹⁴⁴.

5.4.1. Döviz Kuru Gelişmeleri

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programıyla, döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır. 22 Şubat 2001 tarihinde uygulanmaya bırakılan kur çerçevesinde TL nominal olarak yüzde 30 dolayında değer kaybetmiştir. Ayrıca, MB'nin bu tarihten itibaren piyasayı fonlayamayacağını açıklaması piyasa faizlerini yukarı çekmiş, döviz talebi azaltmıştır. Dalgalı kur politikası merkezinde iç piyasada döviz kurları dengesini ararken, uluslararası para piyasalarında da Doların Euro karşısında değer kaybetmesinin Türk piyasasına etkileri ilginç hale gelmiştir. ABD'nin bütçe ve dış ticaret açığının devasa boyutlara ulaşması, doğrudan sermaye girişlerinin azalması, ülkelerin uluslararası rezervlerinde euro ağırlıklarını artırması gibi nedenlere bağlı olarak dolar, diğer para birimlerine karşı değer kaybetmiştir. Bu durum denge arayışındaki TL'nin de dolar karşısında değerlenmesine sebep olmuştur¹⁴⁵.

Ekonomimize 2004 yılından sonra "kaynağı belirsiz döviz" terimi girmiştir. 2004 yılında 15.6 milyar dolar olan döviz açığı 2005 yılında yüzde 46 artarak 22.8 milyar dolara ulaşmıştır. Ekonomimiz bu açığın olumsuzluğundan 2006 yılının sonuna

¹⁴⁴ Furkan Evrenos, "Ödemeler Bilançosu ve Cari Açıklar", <http://www.ekonomist.gen.tr/articles.php?id=29>, (08 Kasım 2006).

¹⁴⁵ Standley Fisher-Vildan Serin, "Ödemeler Dengesi", http://www.ekodialog.com/konular/odem_deng.html, (15 Kasım 2006).

gelmemize rağmen henüz etkilenmemiştir. Çünkü ekonomimize şimdilik döviz girişi sürmektedir. Ancak, Haziran 2006'da dövizde yaşanan hızlı yükseliş, daha sonra düşürülse de döviz girişini yavaşlatmıştır. 2004 yılında ülkeye 19.9 milyar dolar döviz girerken, 2005 yılında 46 milyar dolar döviz girmiştir. Giren dövizin 22.8 milyar doları ile döviz açığı kapatılmıştır. Kalan 23.2 milyar doları Merkez Bankası döviz rezervine eklenmiştir. Döviz açığımızın ana kaynağı ithalatın artmasıyla dış ticaret açığımızın 32.7 milyar dolara çıkmasıdır¹⁴⁶.

Merkez Bankası dalgalı kur rejimi altında kurların serbest olarak belirlenmesine mümkün olduğu kadar sadık kalmıştır. Ancak özellikle Mayıs-Haziran 2006 tarihlerinde dövizin hızlı bir yükseliş içine girmesi karşısında sınırlı müdahalelerde bulunmuştur.

5.4.2. Cari İşlemler Dengesindeki Gelişmeler

Türk ekonomisinin korkulu rüyası ve krizlere götüren gerekçe genelde cari işlemler açığı olmuştur. Dış destekli istikrar programları da ekonomileri er veya geç bu problemle karşı karşıya bırakmaktadır. Uygulanan programlar dış piyasalardan gelecek sermayeye bağlanmakta, ülkelere giren yabancı kaynak önce piyasaları canlandırmakta sonra ülkeyi terk etmeye gelince krizlere sokmaktadır. Özellikle cari işlemler açığının, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile kapatılması yerine, dış borçlanma yoluyla ve spekülasyon sermaye araçlarıyla finanse edilmesi, ülke ekonomisinde zamanla bazı önemli sorunlara yol açmaktadır. Dış borçlar genellikle yabancı para cinsinden alınmakta ve bu durum borçlanan için döviz kuru hareketlerine aşırı derecede duyarlı hale gelmektedir. Bu ülkelerdeki bankalar da faiz oranları arbitrajından yararlanmak için, yurt dışından sendikasyon kredisi gibi araçlarla nispeten düşük faiz oranlarından döviz cinsinden borçlanmakta ve sağladıkları bu kaynakları yerel para cinsinden Devlet İç Borçlanma Senetleri'ne(DİBS) yatırmak veya özel sektöre kredi olarak vermektedirler. Cari açığı artıran bu durum, ekonomilerde rüzgar estirirken, bu krediyi alan kesimlerin(banka, kamu ve reel sektör) için döviz risklerinin genişletilmesi anlamına gelmektedir. Sonuç

¹⁴⁶ Güngör Uras, "Açık Büyük, Olukla Döviz Giriyor", **Milliyet**, 16.02.2006, <http://www.milliyet.com.tr/2006/02/16/yazar/uras.html>, (10 Kasım 2006).

olarak, cari işlemler açığı verilmesi, genellikle, dış borçların ve spekülâtif sermayenin artmasına, bankaların ve özel sektörün bilançolarının bozulmasına neden olmaktadır¹⁴⁷.

Türk ekonomisinde GEGP uygulandığı sürece baktığımızda, cari işlemler kaleminin yüksek oranda her geçen gün arttığı görülmektedir. Dalgalı kur rejiminin uygulanması ve tek partili hükümetin iktidar olmasıyla, piyasaların güveni artmış ve TL değerlenmiştir. Reel kurun değerlenmesi Türkiye'nin dış ticaretini ithalat lehine bozmuş ve cari açığın artması devam etmiştir. 2002'de 1.8 milyar dolar olan cari işlemler açığı, 2003'te 6.8 milyar dolar, 2004'te 15.6 milyar dolar, 2005'te 22.8 milyar dolara çıkmıştır.

Şubat krizi Türkiye Cumhuriyet'inin gördüğü en büyük krizlerden biri olmuştur ve olumsuz etkilerinin tam olarak atlatılabildiğini söylemek de zordur. Devalüasyonun etkisi ilk etapta ihracatın artmasına ve ithalatın azalmasına sebep olmuştur. 2001 yılını Türk ekonomisi cari fazla ile geçmiştir. Ancak, ihracatçı sattığı mal ve hizmetten yeterince kazanç sağlayamaz duruma gelmiştir. Bunun iki temel sebebi vardır; bunlardan birincisi krizin etkisiyle ekonomik buhran yaşan vatandaşın, tüketim talebini büyük oranda azaltmış olduğundan sanayici soluğu ihracatta almıştır. Ancak, sanayici ihracatta da aradığını bulamamıştır. Yabancı firmalar Türk firmalarının yaşadıkları sıkıntıları bildiklerinden ve Türk mallarının devalüasyonla dünya pazarlarında göreceli olarak pahalı hale gelmesi sebebiyle Türk sanayicisinden neredeyse zararına satışlar istemişlerdir. Bu sebeple ülkenin artan ihracatına rağmen, sanayici istenilen oranda kar sağlayamamış ve cari açık makasına takılmıştır.

IMF destekli Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'yla enflasyonu düşük tutmak için kurlara yapılan baskı, 2002 yılı sonrası sonuç vererek döviz kurlarını Haziran 2006'ya kadar 1.350 fiyatlarında tutmuştur. Kurların göreceli cazipliği tüketim talebini her zaman olduğu gibi yine ithal ürünlerine kaydırmıştır. Dalgalanan kur politikası altında verilen cari açık miktarları, ekonomide yine risk faktörünü üst seviyeye çekmiştir.

¹⁴⁷ Eyüp Bastı, "Türkiye'nin Cari İşlemler Açığı Sorunu Üzerine Düşünceler", **Active Dergisi**, Mart-Nisan, 2005, s.2.

Cari açığı artıran en önemli nedenlerden biri de, uluslararası piyasalarda ortaya çıkan petrol krizidir. Ham petrol fiyatları tarihinin en yüksek zirvelerini yaparak varil başına 60 doların üzerine çıkmıştır. Bu durum yüksek miktarda petrol ithalatçısı olan Türk ekonomisine maliyeti artmakta ve cari işlemler açığında büyük rol oynamaktadır.

Ortaya çıkan açığa çare yine turizm ve bavul ticaretinde aranmıştır. Düşük kurların etkisiyle 2005'e kadar turizm kısmen faydalı olabilmektedir. Bu yıldan sonra artan terör vakaları ve kurların dalgalanan trendini turizmi 2006 yılına olumsuz etkilemiştir.

5.4.3. Dış Ticaret Gelişmeleri

Türk ekonomisi sabit döviz kuru göreceli avantajıyla dış ticaretini artırmıştır. Fakat bu artışın ithalat lehine yönelmesi ve ekonomide diğer etkenlerinde devreye girmesiyle Şubat 2001 krizi Türkiye için kaçınılmaz bir sonuç olmuştur. Krizin yurtiçi piyasada tüketim talebini azaltması, yerli üreticiyi yurtdışına mal ve hizmet satmaya odaklanmasına sebep olmuştur. 2001 Krizinin Türk dış ticaretine etkileri incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Kısa vadede; ithalatta Dolar'ın, ihracatta ise Euro'nun ağırlık taşımaya bağlı olarak Türkiye'nin dış ticaretini olumlu yönde etkileyecektir. Eylül 2004 itibariyle ihracatımızın yüzde 42,9'u, ithalatımızın yüzde 54,8'i dolar cinsindendir. Uzun vadede ise güçlü Euro'nun, ana ihraç pazarımız olan Euro Bölgesi'ndeki büyümeyi olumsuz etkilemesi durumunda dış ticaretimizde sıkıntılar söz konusu olabilecektir.

- Dolar cinsinden Türkiye'nin dış borç stoku artacaktır. Halen dış borçların yüzde 44'ü dolar, yüzde 26'sı SDR, yüzde 25'i Euro, yüzde 4'ü ise Yen cinsindendir. İç borç stokunun Dolar karşılığı da artacaktır. İç borç stokunun yüzde 19,4'ü, Dolar ağırlıklı yabancı para cinsindendir. Doların uluslararası piyasalardaki değer kaybının Dolar/TL kuruna yansması halinde TL cinsinden borç stoku istatistiklerinde iyileşmeler söz konusu olacaktır.

- Turizm gelirleri olumlu yönde etkilenecektir. Türkiye'ye gelen turistlerin yaklaşık yüzde 70'i Avrupa ülkelerindendir.

- Petrol ve enerji başta olmak üzere temel girdilerin dolar cinsinden ithal ediliyor olması enflasyonla mücadeleye olumlu katkı sağlayacaktır.

- Dolar cinsinden GSMH ve kişi başına milli gelir daha hızlı artacaktır.

- Dolardaki değer kaybının dolar/TL'ye yansıdığı ölçüde, dolar cinsinden varlıkları olanların TL cinsinden satın alma güçleri azalacaktır.

Tablo 15. Dış Ticaret Verileri

DIŞ TİCARET (Yıllık ve Dönemsel)									
Milyon \$									
	YILLIK						OCAK - NİSAN		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005	2006	DEĞ. %
İHRACAT	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.472	23.369	24.182	3,5
İTHALAT	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.563	35.328	40.312	14,1
DIŞ TİCARET HACMİ	82.278	72.733	87.613	116.593	160.707	190.035	58.697	64.495	9,9
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-	-	-	-22.087	-34.373	-43.090	-	-	34,9
İHRACAT / İTHALAT	51,0	75,7	69,9	68,1	64,8	63,0	66,1	60,0	-9,3

Kaynak: DTM, EVDS, www.foreigntrade.gov.tr, (10.10.2006)

Ekonomimizde, dövizin fiyatı arza ve talebe göre serbestçe oluştuğu gibi, ülkeye döviz girişi ve çıkışı serbesttir. Konuya açıklık getirildiğinde; önce cari işlemler (döviz) açığı verilir, daha sonra bu açığı kapatmak için döviz arayışına girilmemektedir. Tersine ülkeye talebi aşan ölçüde döviz girdiği ve bu nedenle döviz fiyatı düştüğü için, cari işlemler (döviz) açığı verilmektedir. Yani, her yıl ülkemize talebi aşan ölçüde döviz girişi devam ettiği için; (1) Önce döviz ucuzluyor (2) Ucuz döviz ihracatı köstekleyerek,

ithalatı artırmaktadır. Sonuç olarak her yıl döviz açığımız giderek büyüdüğü gözlenmektedir¹⁴⁸.

5.4.3.1. İthalat

Türk ekonomisini krizlere sokan cari açığın önemli aktörü ithalat, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” çerçevesinde uygulanan dalgalı kur sistemi altında hızla yükselmesi tartışmaların artmasına neden olmuştur. 2001 Krizi sonrası 41 milyar Dolar olan ithalat rakamları, yükselen bir trend ile %190 artarak 116 milyar Dolara yükselmiştir.

Cari işlemler açığı, nihai olarak yüksek reel faiz getirisinin özendirdiği sıcak para akımlarının ve kaynağı belirsiz döviz girişlerinin yarattığı döviz bolluğunun ithalat talebini uyarmasına dayanmaktadır ve burada temel sorun bizzat cari işlemler açığının finanse ediliş biçiminden kaynaklanmaktadır¹⁴⁹. Ağustos sonu itibariyle yıllık bazda ise 20 milyar 740 milyon Dolar’lık cari işlemler açığı verilirken, aynı dönemde net hata noksan kaleminden de 7 milyar 278 milyon Dolar’lık “kaynağı belirsiz döviz girişi” yaşanmıştır¹⁵⁰. Özellikle yurtdışında oluşan döviz talebinden daha fazla dövizin yurtdışından kaynağı belirsiz şekilde girmesi, Cumhuriyet tarihinin en yüksek cari açığına rağmen dövizin yükselmesini önüyor.

¹⁴⁸ Güngör Uras, “Ucuz döviz ithalatı artırdıkça döviz açığı büyüyor”, **Milliyet**, 12.04.2006, <http://arama.milliyet.com.tr/Results.aspx>, (10.10.2006).

¹⁴⁹ Erinç Yeldan, “2005’e Girerken Cari Açık Sorunu”, 05.01.2005, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan06_5Ocak05.pdf, (30 Kasım 2006)

¹⁵⁰ “21.8 milyar dolar sıcak para”, **Kanal D**, 12.10.2005, <http://www.kanald.com.tr/haber/ekonomi/2005.10.12/218.shtml>, (30 Kasım 2006)

Tablo 16. İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı

(Milyon \$)	2001	2002	2003	2004	2005
TOPLAM İTHALAT	41.399	51.554	69.340	97.540	116.563
Tüketim Malları	3.813	4.898	7.813	12.100	13.965
Sermaye Malları	6.940	8.400	11.326	17.397	20.345
Ara Malları	30.301	37.656	49.735	67.549	81.684
Diğer Ürünler	345	600	466	494	569

Kaynak: DTM, EVDS, www.foreigntrade.gov.tr, (10.10.2006)

2001 öncesinde ithalat artışına bağlı büyüme politikası, 2001 sonrasında terk edilerek adeta ithalatı itici politikalar uygulamaya konulmuştur. İthalatın azalması cari açık üzerinde kısa dönemde azaltıcı etkiye sahiptir ancak cari açık az gelişmiş ülkelerde bir gereklilik, gelişmiş ekonomilerde tehlikedir. Bu çerçevede ele alındığında ithalatı kısılan sermaye malları (makine, teknoloji) ve ihracatı arttırılan tüketim malları (tekstil v.s.) olunca bu durum gelişmekte olan ülke için büyük tehlike oluşturmaktadır. İktisat teorisinde “Immiserizing growth” (yoksullaştıran büyüme) olarak anılan durumu ortaya çıkarmaktadır.¹⁵¹

Tablo 17. Sektörler İtibariyle İthalatımız

(Milyon \$)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
TOPLAM İTHALAT	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.563
Tarımsal Ürünler	4.156	3.079	3.995	5.265	6.059	6.469
Madencilik	11.662	9.859	11.656	15.258	20.177	28.011
Sanayi	38.482	27.153	34.023	45.831	67.417	77.934
Diğer Ürünler	182	1.308	1.880	2.997	3.888	4.148

Kaynak: DTM, EVDS, www.foreigntrade.gov.tr, (07.09.2006)

¹⁵¹ Sinan Alçın, “Türkiye Nereye Büyüyor?”, **Evrensel**, 23.01.2005, <http://www.evrensel.net/05/01/23/ekonomi.html>, (06 Haziran 2006).

Türkiye'nin ihracat ve ithalat verileri ve genel olarak ekonomik büyümesine bakıldığında, esas problem Türkiye'nin üretmek için ve dolayısıyla daha sonra da bu ürettiğini yurtdışına satmak için kullandığı girdilerin önemli bir kısmının ithal girdi olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin sanayi yapısı imalat sanayinin oldukça ithalata bağımlı bir yapı arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ithalata bağımlılığı sanayi sektöründeki ithalat bağımlılığını azaltamadığımız sürece ürettiğimiz kadar yani ihracat yaptığımız kadar da ithalat yapmamız gerekiyor. Yani bir otomobil ürettiğimizde ve ihraç ettiğimizde, bununla ilgili parçalar yurtdışından ithal edilmek zorunda kalınmaktadır¹⁵².

Dalgalı kur politikası altında göreceli olarak düşük kalan kurlar 2001 sonrası ithalatı cazip hale getirmiştir. İthalatın ihracata göre büyük oranda artışı dış ticaret açığını ve cari açığı Cumhuriyet tarihinin en yüksek rakamlarına çıkarmıştır. İhracatın artmasına bağlı olarak, ihraç malların hammadde ve ara mal ithalatının artması yine ithalat rakamlarının şişmesine sebep olan önemli gelişmelerdendir.

Tablo 18. Ham Petrol İthalatı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Toplam Miktar(bin ton)	21.362	23.141	23.707	24.028	23.917	23.389
Toplam İthalat (Milyon\$)	4.208	3.877	4.087	4.776	6.091	8.649

Kaynak: DTM, EVDS, www.foreigntrade.gov.tr, (07.09.2006)

İthalatımızın artışında ham petrol miktarı ve fiyatlarının artışının katkısı yüksektir. Petrol fiyatlarındaki artış, varil başına 55-65 dolarlar seviyesinin üzerine çıkmasından kaynaklanmıştır.

¹⁵² Ahmet Çimenoğlu, "İhracatta Durgunluk", **NTVMSNBC**, 02.08.2006, www.ntvmsnbc.com/news/335526.asp+2001+ithalat+rakamlar%C4%B1&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=131, (12 Ekim 2006).

5.4.3.2. İhracat

Kriz sonrası kendine yön arayan ihracat 2001 yılında yüzde 14.2 artışla 31 milyar 334 milyon dolara yükselmiştir. 2001 yılında ihracatımızda sağlanan artış, dünya ekonomisinde yaşanan daralmanın sonucu olarak dünya ticaret hacmindeki artışın % 12'lerden % 1.3 düzeyine gerilediği, ülkemizde ise 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşanan iki derin ekonomik kriz neticesinde, mali piyasalarda istikrarsızlığın yaşandığı, kredi hacminin daraldığı, kredi faiz oranlarının reel bazda yüksek seviyelere ulaştığı, hammadde ve ara malı ithalatının TL cinsinden pahalılaştığı, iç talebin daralmasıyla üretimde hızlı bir düşüş yaşandığı bir dönemde gerçekleştirilmiştir¹⁵³. Ancak, Türkiye ekonomisinin krize girmesini fırsat bilen uluslararası firmalar, dalgalanma sonrası yerli firmaların göreceli fiyat avantajlarının gelire yansımaya büyük oranda engellemişlerdir. Yurtiçi piyasanın krize girdiğini gören uluslararası firmalar, ticaret yaptıkları yerli firmalardan büyük fiyat indirimleri istemişlerdir.

Tablo 19. İhracatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı

(Milyon \$)	2001	2002	2003	2004	2005
TOPLAM İHRACAT	31.334	36.059	47.253	63.167	73.472
Tüketim Malları	15.262	18.465	24.125	30.502	34.835
Sermaye Malları	2.658	2.790	4.344	6.531	7.996
Ara Malları	13.369	14.657	18.494	25.946	30.288
Diğer Ürünler	45	147	290	188	353

Kaynak: Hazine ve TÜİK, EVDS, www.hazine.gov.tr ve www.tuik.gov.tr , (10.10.2006)

Tablo 20’de görüldüğü gibi GEGP çerçevesinde ihracat rakamları sürekli artış göstermiştir. 2001 sonunda 31 milyara dolar olan ihracat rakamları, 2005 yılı sonunda 73 milyar doları aşmıştır.

¹⁵³ Soner Maşa, “İhracatçılar İçin En Büyük Sorun Finansman”, **İşveren Dergisi**, Ocak 2002, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=22&id=1, (10 Ekim 2006).

İhracat konusu ele alınırken ithalat miktarı da gözden kaçmamaktadır. Örneğin, hazır giyim ürünleri ihracatı patlama yaparken, ihracatın hammaddesini temin eden sanayi kolunda üretim düşmektedir. Bu çelişki, ihraç ettiğimiz eteklerin boylarının kısalması ya da küçük beden giyen Japonlara gömlek satmamızla açıklanamaz. Ortaya çıkan bu tablo; kaçak ithalatla, denetim altında tutulamayan dahilde işleme ve montaj sanayiye dayalı ithalatla ve limanlarımıza yanaşan her gemiyle yakından ilgisi olabilir. İhracat arttıkça ithalat da artmaktadır. Firmaların çoğunluğu, ihraç edilen ürünlerin birim fiyatlarında da bir değişim beklememektedir. Bu firmaların çoğunluğu Türkiye'de hazır giyim sektörünün genel gidişini ağırlıklı şekilde olumsuz olarak değerlendiriyor ve 2005'te sektörde küçülme öngördüğü gözlemlenmektedir. Firmalar çözüm için de başta SSK primi olmak üzere maliyetlerde indirim ve rekabetçi kur politikası istiyorlar. Bir yandan ithalat baskısı öbür yandan ihraç fiyatları ve maliyet baskısı firmalar için sorunların başında gelmektedir¹⁵⁴. İhraç mallarının üretiminde giderek daha fazla ithal ara malı kullanmamız, tekstil ihracatından otomotiv, elektronik cihazlar ve makine ihracatına geçerken, ithalatımız da hızla artmıştır. Türk Lirası değerlendirildiğinde bu sektörlerin ithal ara malı kullanma eğilimi artarak, ihracatın ithalata bağımlılığı çok daha fazla yükselmiştir¹⁵⁵.

Türkiye'nin GEGP süresince ihracatı artmasına rağmen, ihracatın firmalara ve Türk ekonomisine katkısı tartışma konusu olmaktadır. İç pazarın yetersizliği nedeniyle tarımda ve sanayide üretici dış pazara yönelmiştir. Tarımda, sanayide üretimi sürdürebilmek için dış pazar "can simidi" olarak görülmüş ve kriz sonrası dış pazarların önemi artmıştır. Toplam ihracat gelirine bakarak, ihracattaki gelişmeye sevinilmekte, ancak bu ihracatın ne "pahasına" bakmak lazım, dikkatle incelendiğinde daha çok malı ve daha çok hizmeti, giderek daha ucuza yabancılara satılmaktadır. 2002 yılında iç pazarın daralmasıyla dış pazara yönelen firmaların ihracatlarını fiyat kırarak nasıl artırdıklarına dikkat etmek gerekmektedir. 2001 yılında 100 birim mal ihraç ederek 100 dolar ihracat geliri sağlayan ihracatçımız, 2002 yılının ilk beş ayında 100 dolar ihracat geliri elde edebilmek için dışarıya 118.3 birim mal gönderdiği gözlemlenmektedir. Bu

¹⁵⁴ Editör, "İhracat Patlıyor Ama", **Tekstil İşveren Dergisi**, Kasım 2004, <http://www.tekstilisveren.org.tr/dergi/2004/kasim/editor.html> (12 Eylül 2006).

¹⁵⁵ Seyfettin Gürsel, "2006 Çok Kritik Bir Dönüm Noktası", **Radikal**, 16.01.2006, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=175831>, (10 Kasım 2006).

durum daha çok malı daha ucuza sattığımız anlamına gelmektedir. Bunun anlamı, Nasrettin Hoca misali, 3 paralık malı 2 paraya satarak zarar etmektir¹⁵⁶. Bir yandan dalgalı kur ortamında cari açığındaki büyük artışa rağmen, döviz kurlarının göreceli olarak ucuz kalmasıyla ara malların ithalatını artırmıştır. Ülkemizde birçok firma Çin gibi maliyet avantajı olan ülkelere, üretilen ve sonra parçalara ayrılan(demonte halde) malları ara malı olarak ithal etmekte, sonra bu malları montaj yaparak ihracat etmektedir. Bu durum ihracattan elde edilen gelirin büyük kısmının Türk ekonomisine katkısını azaltmaktadır.

Diğer yandan uluslararası otomotiv firmalarının Türkiye’yi ihracat üssü olarak kullanmasına rağmen elde edilen gelirin büyük kısmını yedek parça alımı gibi bahanelerle firmanın merkez ülkesine kaydırmaktadır. Bu sebeple sektörün ihracatı ülkemizden yapılan bu malların gelirlerinin ekonomimize katkısı sınırlı kalmaktadır.

Tablo 20. Sektörler İtibariyle İhracatımız

(Milyon \$)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
TOPLAM İHRACAT	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.472
Tarımsal Ürünler	3.855	4.349	4.052	5.257	6.501	8.308
Madencilik	1.157	1.236	1.497	2.011	2.895	4.564
Sanayi	22.699	25.661	30.288	39.594	53.497	60.113
Diğer Ürünler	63	89	222	391	285	488

Kaynak: Hazine ve TÜİK, EVDS, www.hazine.gov.tr ve www.tuik.gov.tr , (10.10.2006)

Tablo.21 incelendiğinde toplam ihracattaki artış sanayi üretiminden kaynaklanmıştır. Ancak daha önceki açıklamalarımız da olduğu gibi bu artışta sanayi üretiminin ara malları ithalatını artırması cari açık problemini Türk ekonomisinde sorun haline getirmiştir.

¹⁵⁶ GÜNGÖR Uras, “İhracat ucuza gidiyor o da bizi fakirleştiriyor”, Milliyet, 23.09.2006, <http://arama.milliyet.com.tr/results.aspx>, (12 Kasım 2006).

ALTINCI BÖLÜM

DÖVİZ KURLARININ EKONOMİYE ETKİLERİNİN FİRMALAR TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (ANKETLİ SAHA ÇALIŞMASI)

6.1. Amaç

Bu araştırmanın temel amacı, döviz kuru sistemlerinin dış ticarete olan etkilerine ilişkin çeşitli sektör firmalarının görüşlerinin belirlenmesidir. Bu amaca ulaşmak için Türkiye’de uygulanan “Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi” ile “Dalgalı Döviz Kuru Sistemi”nin ekonomiye etkilerine dair sorular hazırlanmıştır.

6.2. Önem

Bu araştırma sonucunda, teorik çerçevede incelenen döviz kuru sistemlerinden dış ticaret faaliyetlerinde doğrudan etkilenen çeşitli sektör firmalarının görüşlerine yer verilerek çalışmanın reel bir çerçeveye oturtulması düşünülmektedir.

6.3. Sınırlamalar

Bu araştırma yıllık dış ticaret hacimleri en az 200 bin Dolar üzerinde olan çeşitli sektörlerde bulunan 15 firma ile gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze, e-mail ve faks aracılığıyla doldurulan anketlere şirket yetkilileri cevap vermişlerdir. Firmalardan 4 tanesi tekstil sektöründe, 1 tanesi otomotiv sektöründe, 2 tanesi makine sektöründe, 1 tanesi gıda sektöründe, 2 tanesi elektronik sektöründe, 1 tanesi madencilik sektöründe, 2 tanesi ayakkabı ve terlik sektöründe, 1 tanesi ısıtma ve soğutma sektöründe, 1 tanesi mobilya sektöründe faaliyet göstermektedir.

6.4. Yöntem

“Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi” ile “Dalgalı Döviz Kuru Sistemi”nin dış ticarete olası etkilerini belirlemek için oluşturulan anketimiz 20 sorudan oluşmaktadır. Anket, 1’den 10’uncu soruya kadar “Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi”nin etkilerini, 11’den 20’inci soruya kadar ise “Dalgalı Döviz Kuru Sistemi”nin ekonomiye firmaların dış ticaretlerine etkilerini belirlemeye yöneliktir. Bu anket “çok katılıyorum”,

“katılıyorum”, “kararsızım”, “katılmıyorum” ve “hiç katılmıyorum” seçeneklerinden oluşan beşli bir likert ölçeği kullanılarak, görüş ve tutum belirlenmeye çalışılmıştır.

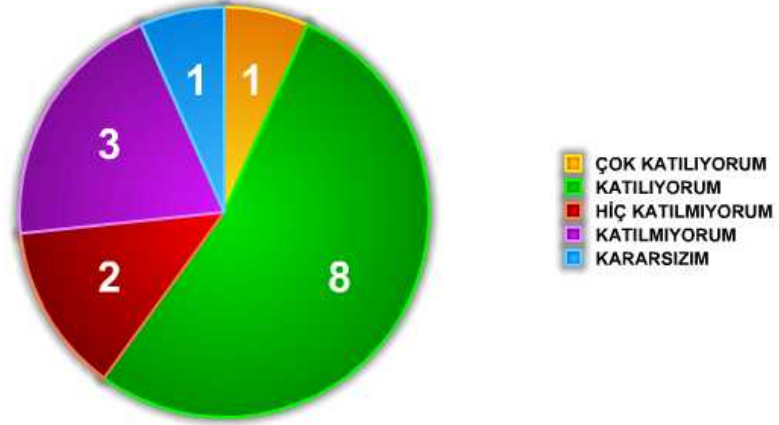
Firmalardan toplanan “Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticarete Etkilerini Değerlendirme Aracı” anket cevapları, bilgisayara girmek amacıyla 1’den 20’ye kadar numaralandırılmıştır. Firmaların anket aracılığıyla yaptıkları değerlendirmeler sonucunda “frekans ve yüzde” değerleri hesaplanmıştır. Araştırma verilerinin istatistiksel çözümlemelerinde “SPSS (Statistical Package for the Social Sciences – Sosyal Bilimler İçin İstatiksel Program Paketi) 12.0 for Windows” paket programı kullanılmıştır.

6.5. Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın amacına yönelik hazırlanan değerlendirme anketinde yer alan soruların yanıtlanmasıyla toplanan verilerin, kullanılan çeşitli istatistiksel yöntemlere göre çözümlenmesiyle ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Bulguların sunulmasında ankette yer alan sorular sırasıyla maddelenmiştir.

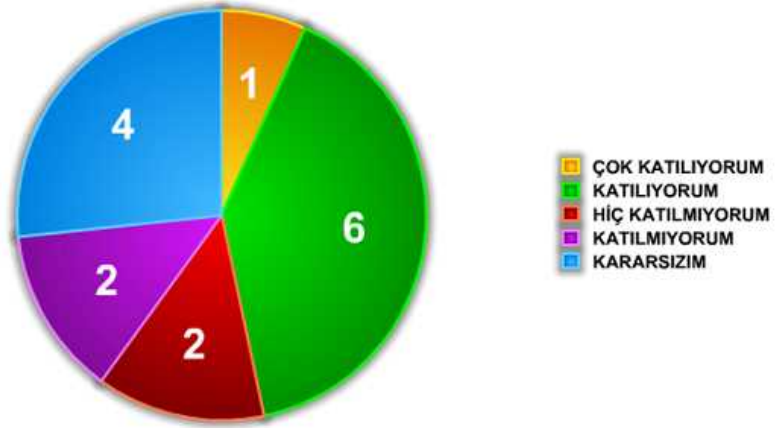
6.5.1. “IMF’nin 2000 yılı sonrası ‘Enflasyonu Düşürme Programı’ çerçevesinde, uyguladığı ‘Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi’ Türkiye’nin dış ticaretini olumlu etkiledi.”

Araştırmanın ilk değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 1’i “çok katılıyorum”, 8’i ise “katılıyorum” şeklinde cevap vermişlerdir. Firmalardan 2’si “hiç katılmıyorum”, 3’ü “katılmıyorum” ve 1’i ise “kararsızım” şeklinde cevap beyan etmişlerdir.

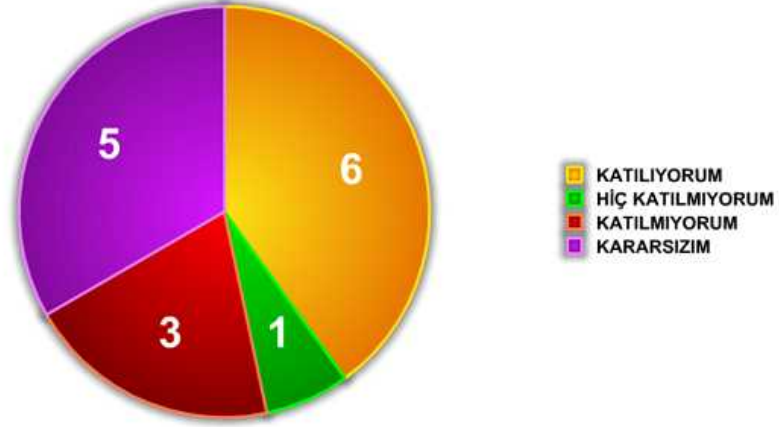
6.5.2. “Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, firmamızın ihracatını olumlu etkiledi.”

Araştırmanın ikinci değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 1’i “çok katılıyorum”, 6’sı ise “katılıyorum” şeklinde cevap vermişlerdir. Firmalardan 2’si “hiç katılmıyorum”, yine 2’si “katılmıyorum” ve 4’ü ise “kararsızım” şeklinde cevap beyan etmişlerdir.

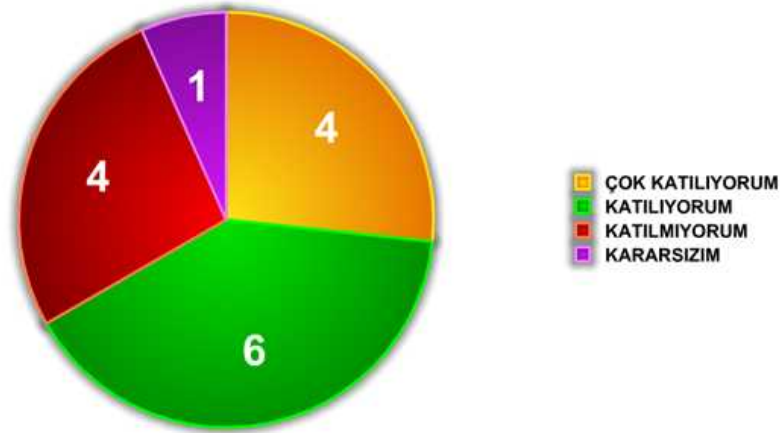
6.5.3. “Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, firmamızın ithalatını olumlu etkiledi.”

Araştırmanın üçüncü değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 6’sı “katılıyorum”, 1’i “hiç katılmıyorum”, 3’ü “katılmıyorum” ve 5’i ise “kararsızım” şeklinde cevap vermişlerdir.

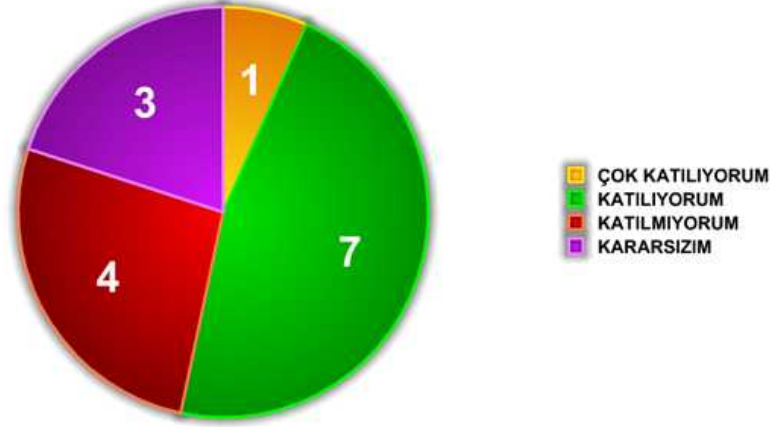
6.5.4. “Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, firmamızın kur riskini azalttı.”

Araştırmanın dördüncü değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 4’ü “çok katılıyorum”, 6’sı ise “katılıyorum” cevabını vermişlerdir. Firmalardan 4’ü “katılmıyorum” derken, 1’i “kararsızım” demişlerdir.

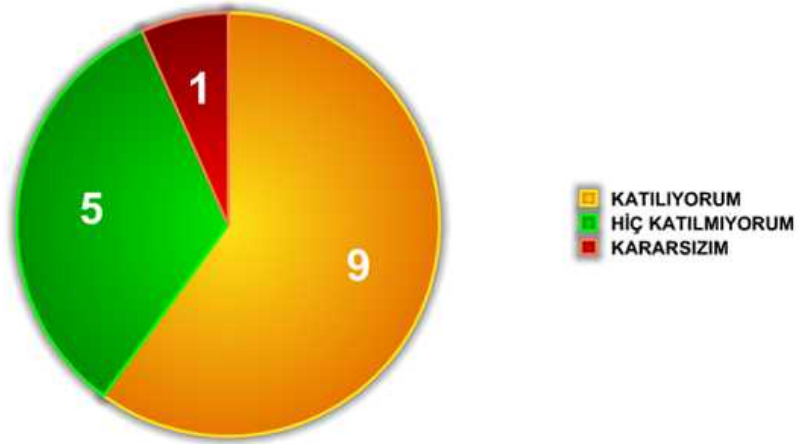
6.5.5. “Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, ekonomiye yabancı sermaye girişini arttırdı.”

Araştırmanın beşinci değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 1’i “çok katılıyorum”, 7’i ise “katılıyorum” şeklinde görüş beyan etmişlerdir. Firmalardan 4’ü “katılmıyorum” derken, 3’i “kararsızım” demişlerdir.

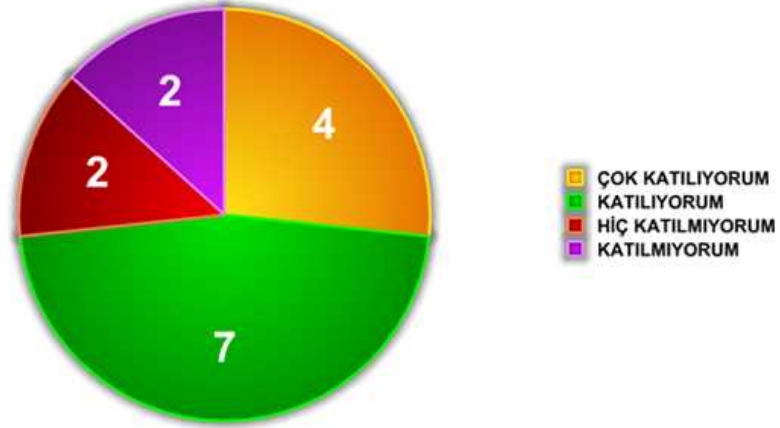
6.5.6. “Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, ülkedeki finansal sistem araçları (borsa, faiz, kur vs.) üzerindeki spekülasyonu ve şokları azalttı.”

Araştırmanın altıncı değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 9’u “katılıyorum” demişlerdir. Firmalardan 5’i “hiç katılmıyorum” derken, 1’i “kararsızım” şeklinde görüş bildirmişlerdir.

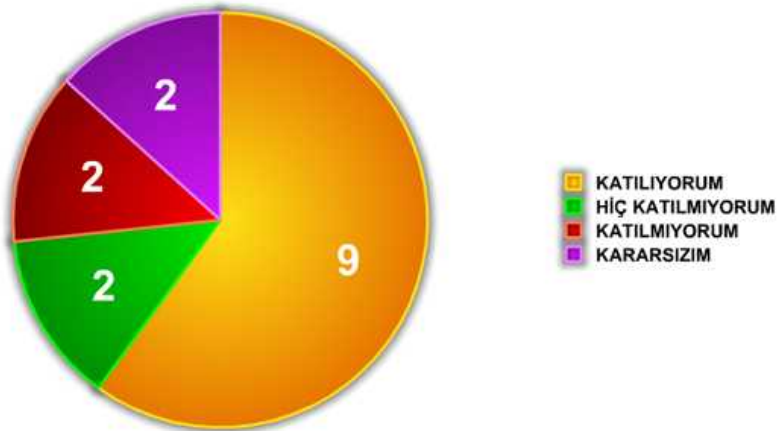
6.5.7. “Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, içsel şokları engelleyerek dışa açık ekonomilerde daha fazla istikrar sağladı.”

Araştırmanın yedinci değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 3’ü “çok katılıyorum” derken 6’sı “katılıyorum” şeklinde görüş beyan etmişlerdir. Firmalardan 2’si “hiç katılmıyorum” derken, 2’si “katılmıyorum” demişlerdir.

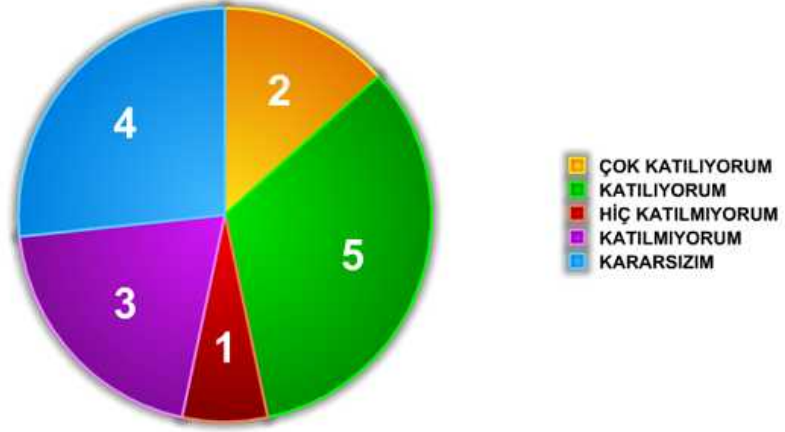
6.5.8. “Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, dış şoklara ve reel kesimden kaynaklanan iç şoklara karşı kırılganlığı azalttı.”

Araştırmanın sekizinci değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 9’u “katılıyorum” demişlerdir. Firmalardan 2’si “hiç katılmıyorum”, 2’si “katılmıyorum” ve yine 2’si “kararsızım” şeklinde görüş ifade etmişlerdir.

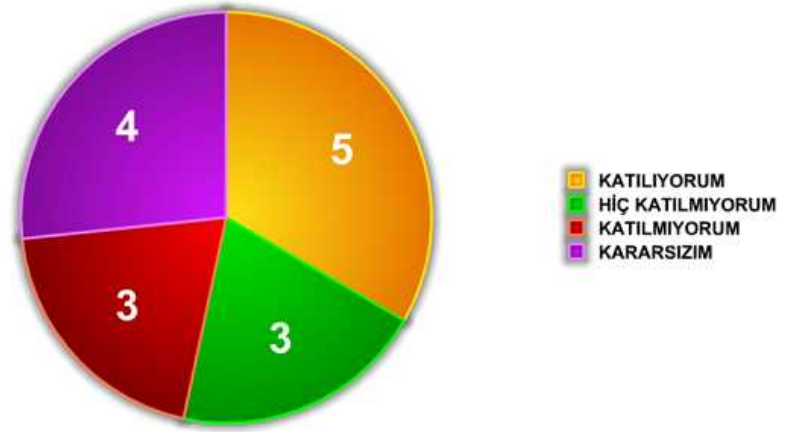
6.5.9. “Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, kurdaki belirsizliği azalttığı için, uluslararası piyasalarda rekabet şansını arttırdı.”

Araştırmanın dokuzuncu değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 2’si “çok katılıyorum” derken, 5’i “katılıyorum” demişlerdir. Firmalardan 1’i “hiç katılmıyorum”, 3’ü “katılmıyorum”, 4’ü ise “kararsızım” şeklinde görüş beyan etmişlerdir.

6.5.10. “Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, yerel para değerini reel bazda arttırdığından, ihracatta azalış ithalatı artış şeklinde kendini gösteren dış ticaret açığını azalttı.”

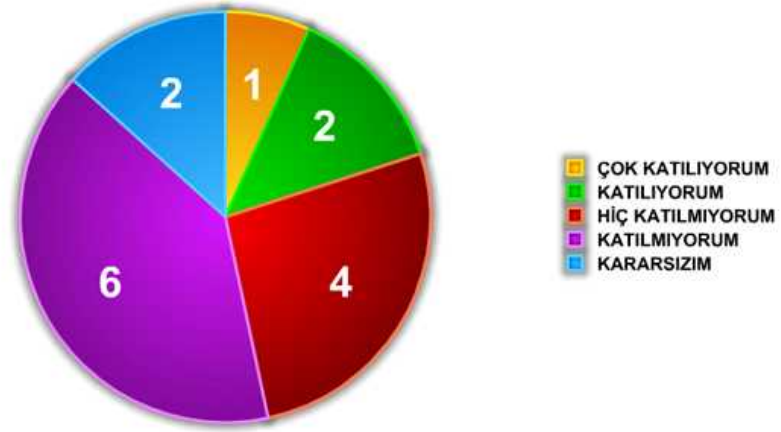
Araştırmanın onuncu değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 5’i “katılıyorum” demişlerdir. Firmalardan 3’ü “hiç katılmıyorum”, 3’ü “katılmıyorum”, 4’ü ise “kararsızım” şeklinde görüş beyan etmişlerdir.

6.5.11. “2001 Şubat krizi sonrası, IMF’nin ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’ çerçevesinde uyguladığı ‘Dalgalı Döviz Kuru Sistemi’ Türkiye’nin dış ticaretini olumlu etkiledi.”

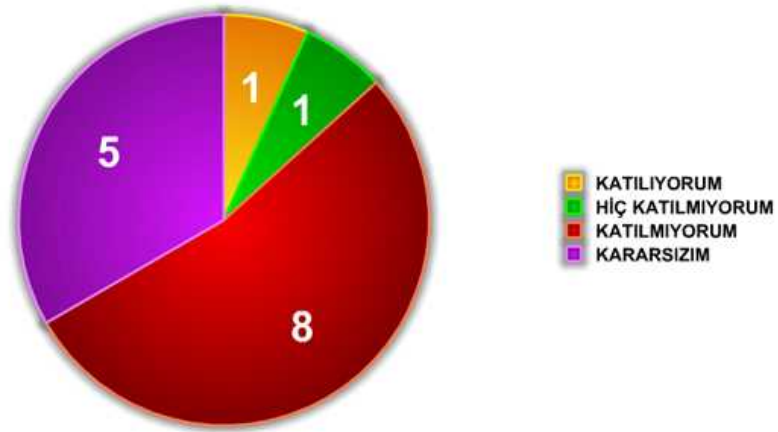
Araştırmanın onbirinci değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 1’i “çok katılıyorum” derken, 2’si “katılıyorum” şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Firmalardan 4'ü "hiç katılmıyorum", 6'sı "katılmıyorum", 2'ü ise "kararsızım" şeklinde görüş ifade etmişlerdir.

6.5.12. "Dalgali Döviz Kuru Sistemi, firmamızın ihracatını olumlu etkiledi."

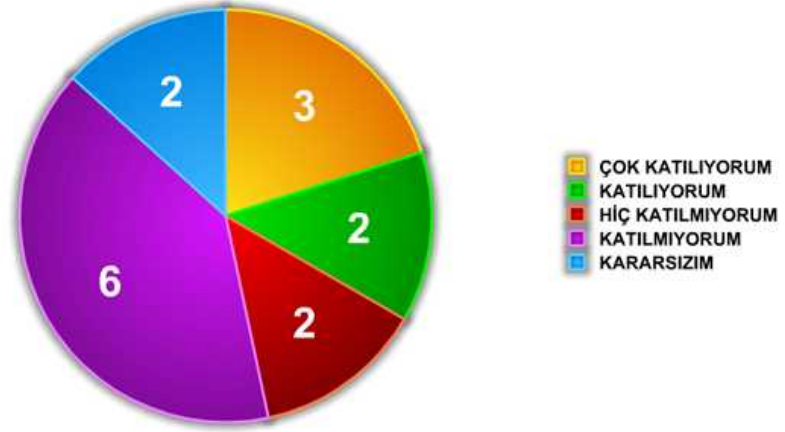
Araştırmanın onikinci değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 1'i "katılıyorum" derken, 5'i "kararsızım" şeklinde görüş beyan etmişlerdir. Firmalardan 1'i "hiç katılmıyorum" derken, 8'i "katılmıyorum" demişlerdir.

6.5.13. "Dalgali Döviz Kuru Sistemi, firmamızın ithalatını olumlu etkiledi."

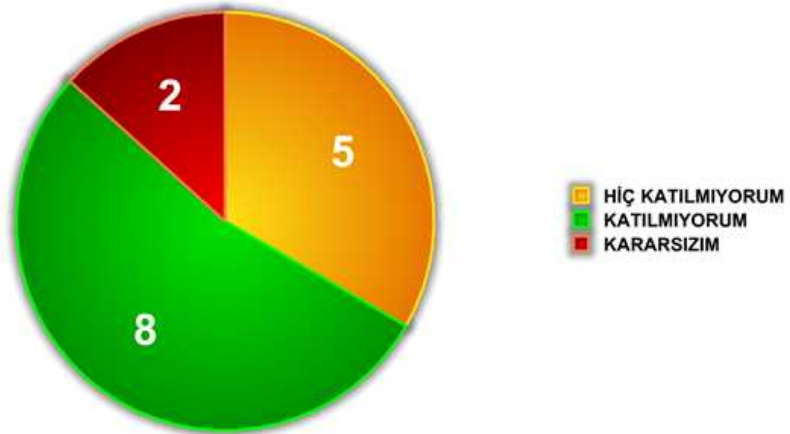
Araştırmanın onüçüncü değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 1'i "hiç katılıyorum" derken, 6'sı "katılmıyorum" demişlerdir. Firmalardan 1'i

“katılıyorum” derken, 3’ü “ çok katılıyorum”, 2’si ise “kararsızım” şeklinde görüş beyan etmişlerdir.

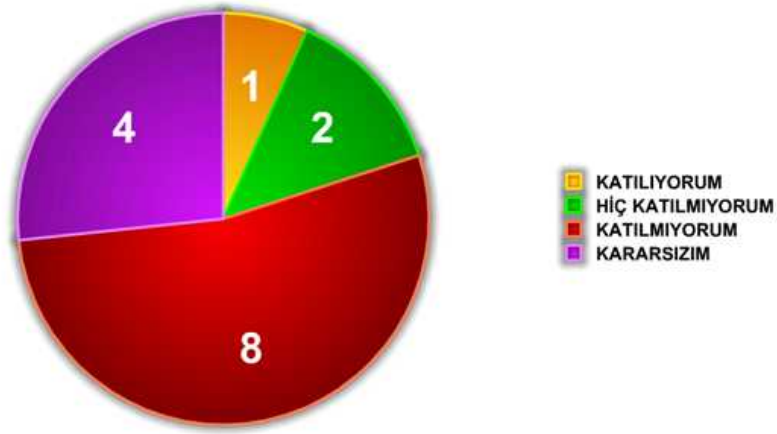
6.5.14. “Dalgalı Döviz Kuru Sistemi, firmamızın kur riskini azaltmıştır.”

Araştırmanın ondördüncü değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 5’i “hiç katılıyorum” derken, 8’i “katılmıyorum” demişlerdir. Firmalardan 2’si ise “kararsızım” şeklinde görüş ifade etmişlerdir.

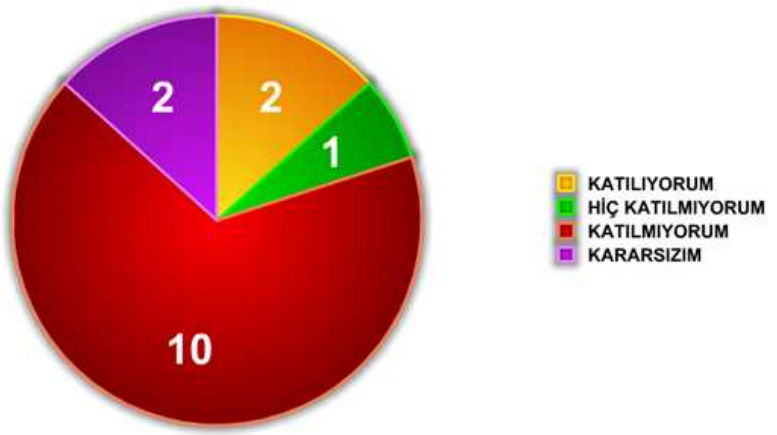
6.5.15. “Dalgah D6vız Kuru Sistemi, dışsal şoklara ve reel sekt6rden kaynaklanan i şoklara karşı daha dirençlidir.”

Araştırmanın onbeşinci değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 2’si “hiç katılıyorum”, derken 8’i “katılmıyorum” demişlerdir. Firmalardan 1’i “katılıyorum”, 4’ü ise “kararsızım” şeklinde g6rüş beyan etmişlerdir.

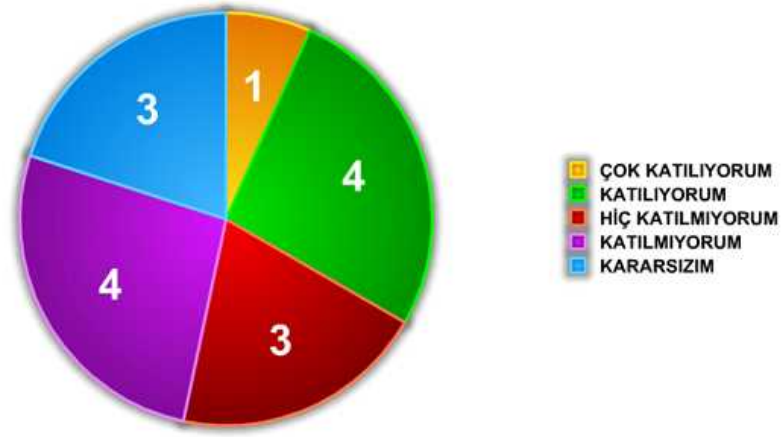
6.5.16. “Dalgah d6vız kuru sistemi, dış ticarete kurun değerlenmesine bağlı uluslararası rekabet kaybımızı 6nledi.”

Araştırmanın onaltıncı değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 1’i “hiç katılıyorum”, derken 10’u “katılmıyorum” demişlerdir. Firmalardan 2’si “katılıyorum”, yine 2’si ise “kararsızım” şeklinde g6rüş beyan etmişlerdir.

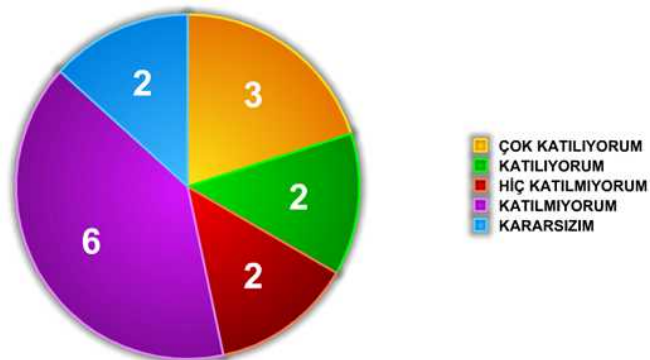
6.5.17. “Dalgalı döviz kuru sisteminin, kurlarda ani yükselişlere gebe olması finansal sistem araçları (borsa, faiz, kur vs.) maliyetini artırmıştır.”

Araştırmanın onyedinci değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 3’ü “hiç katılıyorum”, derken 4’ü “katılmıyorum” demişlerdir. Firmalardan 1’i “çok katılıyorum”, 4’ü “katılıyorum”, 3’ü ise “kararsızım” şeklinde görüş bildirmişlerdir.

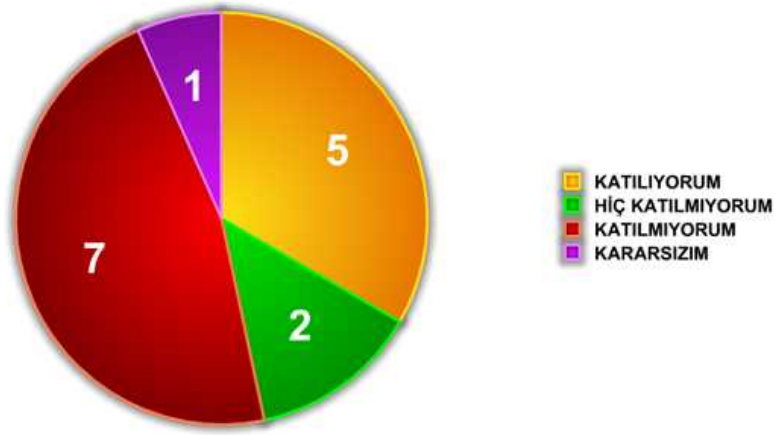
6.5.18. “Dalgalı Döviz Kuru Sistemi, yerel para değerini reel bazda artırdığından ihracatta azalma, ithalatta artış şeklinde kendini gösteren dış ticaret açığını azalttı.”

Araştırmanın onsekizinci değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 1’i “hiç katılıyorum” derken, 6’sı “katılmıyorum” demişlerdir. Firmalardan 3’ü “çok katılıyorum” derken, 1’i “katılıyorum” ve 2’si ise “kararsızım” şeklinde görüş bildirmişlerdir.

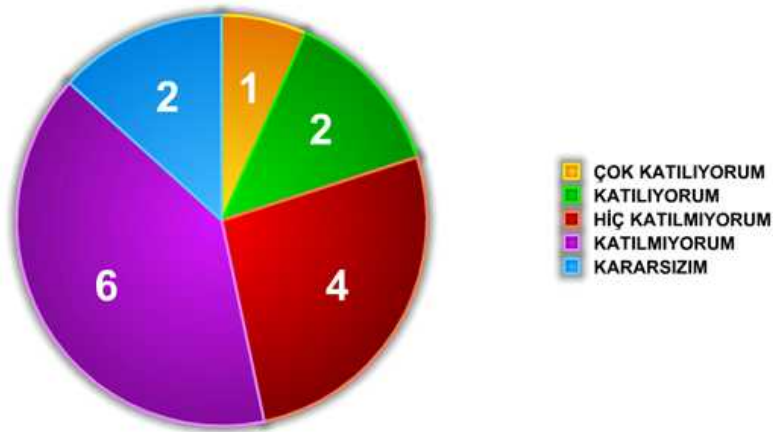
6.5.19. “Dalgah D6vız Kuru Sistemi, 6lkedeki finansal sistem araçları (borsa, faiz, kur vs.) 6zerindeki spek6lasyonu ve okları azalttı.”

Araştırmanın ondokuzuncu değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 2’si “hiç katılıyorum” derken, 7’si “katılmıyorum” demişlerdir. Firmalardan 5’i “katılıyorum” derken, 1’i “kararsızım” şeklinde g6r6ř ifade etmişlerdir.

6.5.20. “Dalgah D6vız Kuru Sistemi, kurların hızlı y6kselme riskini azaltmıştır.”

Araştırmanın son değerlendirme maddesine katılımcı firmalardan 4’6 “hiç katılmıyorum” derken, 6’sı “katılmıyorum” şeklinde g6r6ř bildirmişlerdir. Firmalardan 1’i “ok katılıyorum”, 2’si “katılıyorum”, 2’si ise “kararsızım” şeklinde g6r6ř ifade etmişlerdir.

6.6. Yorum

Bulgulara bakıldığında firmaların %60'nın Kontrollü Sabit Kur altında Türk ekonomisinin ve kendi dış ticaretlerinin daha iyi oldukları iddiasında bulunmaktadır. Bunun gerekçelerine bakıldığında merkez bankası tarafından belirlenen döviz kuru kurlardaki belirsizliği ortadan kaldırdığından firmaların gelecek ile ilgili, maliyet ve kar rakamlarını daha kolay tespit ederek uluslararası ticarete rekabet edebilir fiyatlarla mal satabildikleri söylenebilir. Ancak firmalar özellikle spekülatif piyasalara sabit kur altında denetimsiz giren yurtdışı kaynaklı sıcak paradan rahatsızdır. Sabit kurun bu yönüyle iç ve dış şoklara karşı dayanıksız olduğuna da dikkatleri çekmektedirler.

Diğer yandan ankete katılımcı firmaların yaklaşık %40'ı, dalgalı kurdan memnuniyetlerini ortaya koyan cevaplar vermişlerdir. Dalgalı kur rejiminde dövizin son beş yıldır dar bir aralıkta dalgalanması firmaları 2001 krizi sonrası rahatlatmış görülmektedir. Ancak, Haziran 2006'da olduğu gibi dövizin birkaç gün içinde hızla yukarı çıkıp sonra hızla eski yerine gelmesi, firmaların kafasını karıştırmış gibi gözüküyor. Cari açık sorunun büyümesi ve ekonomi verilerinin olumsuzlaşması, firmaların dalgalı kura güvenlerini sarsmış gözüküyor.

Bir başka dikkat çekici durumsa firmalar kendini ister ihracatçı, isterse ithalatçı diye tanıtsalar da; ticaretlerinin bir bölümünde ihracat ve ithalatı çoğu kez çift taraflı yapmaktadırlar. Bu durum ihracatçılar için ürettikleri malların, hammadde ve ara mallarının büyük bölümünü ithal etmesi; ithalatçılar yurtdışından getirdikleri malları montaj yaparak ihraç ettikleri anlamına gelmektedir.

Tüm bu bulgulara dayalı olarak firmaların Dalgalı Döviz Kuru Sistemini dışlayıcı olmamalarına karşın Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemine yönelik olarak daha olumlu düşüncelere sahip oldukları söylenebilir.

SONUÇ

Dünyanın ekonomik anlamda küreselleşmesi, dış ticaretin ve finansal sistemin bütünleşmesi bir yandan dünya ticaret hacmini artırırken, diğer yandan birçok ülkede krizlerin yaşanmasına da sebep olabilmektedir. Ülke ekonomilerinde, iç ve dış denge arasındaki bağlantının istikrarı açısından uygulanan döviz kuru sistemi çok önemlidir. Uygulanan döviz kuru sistemlerinin ülke ekonomisinin makro büyüklükleri üzerinde büyük etkisi vardır. Bu sebeple ekonominin denge içerisinde olması ve dengeli bir dış ticaret için, hangi döviz kuru sisteminin tercih edileceği ve bu sistemin nasıl devam ettirileceği önemli bir stratejik karardır. Yüksek enflasyon, ödemeler bilançosunda yaşanan sorunlar, finansal ve reel piyasalarda meydana gelen krizlerle mücadele edebilmek için ortodoks, heteredoks ve Uluslararası Para Fonu(IMF) tarafından tavsiye edilen programlar uygulamaya koymuşlardır.

Döviz kuru sistemi çerçevesinde uygulanan politika, ülkelerin siyasi organlarının uluslararası ödemelerini belli bir düzen içerisinde gerçekleştirmek amacıyla ve dış ödeme dengesini etkilemek için döviz kurları ile aldıkları tüm önlemlerin bir bütünüdür. Bu çerçevede, bu politika durağan bir yapıda olmayıp, sürekli dünyadaki değişikliklerle beraber kendisini yenilemekte olan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uzun yıllar yüksek enflasyon altında yaşayan Türkiye, Büyük Marmara Depremi'nin ardından 1999 iktidara gelen koalisyon hükümetinin IMF ile anlaşarak bu duruma son verme isteği ekonomide yeni bir dönemin kapısını açmıştır. IMF'ye verilen niyet mektubunun ardından bir stand-by anlaşması imzalanarak "Enflasyonu Düşürme Programı" başlatılmıştır. Bu programın en önemli parametresi döviz kuru sistemidir. IMF desteğiyle "Kontrollü Döviz Kuru Sistemi"yle başlayan programda, üçer aylık dönemlerle döviz kurlarında sürekli yavaşlatılan bir sisteme geçilmiş, bu sayede TL'nin değer kaybı azaltılarak enflasyon dizginlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra enflasyonu takip eden döviz kurlarındaki artış yavaşlatılacak ve enflasyon düşürülecekti. İlk zamanlar Merkez Bankası döviz rezervlerine de güvenerek açıkladığı döviz sepeti oranlarında döviz kurunu düşürmüştü, bu durumda enflasyonun önce hızını kesmesine sonra da aşağı doru inmesine sebep olmuştur. Uluslararası ticaret yapan firmalar ise

önceden bildikleri döviz rakamlarına göre optimal fiyatlanma yapma fırsatı bulduklarından uluslararası piyasalarda daha rekabet edebilir bir ortam yakalamışlardır. Ayrıca döviz kurlarındaki istikrarlı durum iç piyasada döviz fiyatlarındaki riski de ortadan kaldırmıştır. Ancak, döviz kurlarında ortaya çıkan göreceli avantaj ithalatı ihracattan daha fazla yükselmesine sebep olmuş bu da cari açığı artırmıştır.

Sıcak paranın da etkisiyle cari açık finanse edilememiş ve ödemeler dengesi bozulmuştur. Sistemdeki kur riski artınca, global faizlerin de artmasıyla Türk ekonomisinde 2000 Kasım'ın da bankacılık krizi, 2001 Şubat'ında döviz kriziyle devalüasyon olmuştur. IMF programı süresinden önce sonlanmak durumunda kalmıştır. 2001 Krizi Türkiye'nin belki de en ağır şartları içinde barındıran krizi olmuş ve halkın ekonomik durumu büyük oranda azalmıştır.

Ekonomide ilk önce döviz fiyatlarının hızlı bir şekilde yükselmesine rağmen daha sonra fiyatlar düşmüştür. Bu anlamda beş yıla kadar uygulanan dalgalı kur aşırı bir fiyatlama içine girmemiştir. 2006 Mayıs ayında yaklaşık on gün içinde %25'lik bir dalgalama yaşansa da sonra fiyatlar tekrar eski seviyelerine dönmüştür. Tabii olarak dalgalı kur da MB müdahalesi istenmese de nadir de olsa müdahale kaçınılmaz olmuştur. Döviz fiyatının düşük tutarak enflasyonu baskı altında tutmaya çalışan hükümet reel faizleri yüksek tutması gözden kaçmamalıdır. Dalgalı kurlu döviz politikasının en çok tartışılan konusu her zaman olduğu gibi dış ticaret ve cari açıkların inanılmaz boyutlara gelmesidir. Gerçekten de bahsedilen açıklar Cumhuriyet tarihinin en üst seviyelerine çıkmıştır. Göreceli olarak döviz kurlarının avantajlı bir şekilde uzun bir dönemdir devam etmesi ithalatı artırmıştır. İhracat da ithalat kadar olmasa artmıştır. Ancak Türk ekonomisi bu artışa sevinememiştir. Çünkü, ihracat rakamı içinde yer alan hammadde ve ara malı ithalatı, cari açığı artıran önemli parametrelerden biri olmuştur. Yani, sınırlı ihracat artışı ithalatı yüksek oranlara taşımıştır. Bu durumun bir başka izahı Türk reel sektörünün ihracat mallarında daha çok mal üretmek yerine ithal ettiği malları montajlayarak dışarıya satmasının etkisi büyüktür.

Diğer yandan firmalar açısından uygulanan dalgalı kurun, özellikle ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler için adı üstünde “dalgalı olması” uzun vadeli karar alınmasını güçleştirmiş ve ürün fiyatlamasında sorun olmuştur. Yani, kurlar %20

yükselse firmaların zarar yazması kaçınılmaz hale gelmektedir. Gerçekten iyi incelendiğinde, Türkiye'deki kurun serbest şekillendiğini söylemek pek de mümkün değildir. Uygulan döviz kuru politikası, dış ticaret dengesi yerine her zaman enflasyonu düşürme hedefine yönelik biçimlendiği açıktır.

Yukarıda ki tüm tartışmalar göstermiştir ki; ülkeler için ideal döviz kuru her şeyden önce bir kurtarıcı değildir. Ne yapılırsa yapılsın, nasıl bir kur sistemi seçilirse seçilsin, sonuç olarak yapısal değişim gerçekçi reel ekonomi politikası, disiplinli bir maliye politikası olmadan sonuç alınması mümkün görünmemektedir. 2000 yılı Türk ekonomisi gerçeklerine de bakıldığında, sabit kur sistemlerinin enflasyon ve diğer makro ekonomik parametreler üzerinde istikrar sağlayıcı etkileri görülmektedir. Ancak, para ve sermaye hareketlerine ilişkin düzenlemelerin ve kontrollerin yapılmaması uzun vadede istikrarın devam etmesine olanak vermemektedir. Diğer yandan yaşanan kriz sonrası dalgalı kur sistemine kayış sorununu daha iyi bir şekilde çözmüş değildir. Belirsizliklerin yoğun olduğu kontrolsüz sistemlerin uzun vadeli kur politikası olduğu tecrübelerle ispat edilememiştir. Bu nedenle, ülkeler kendileri için en iyi kur politikalarını bulamamış ve arayışlarını sürdürmektedirler

EK-I: DÖVİZ KURU SİSTEMLERİNİN DIŞ TİCARETE ETKİLERİNİ DEĞERLENDİRME ARACI

Sayın Firma Yetkilisi,

Ülkemizde uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticarete olan etkilerine ilişkin aşağıda yer alan maddeleri firmanız açısından değerlendirerek, size uygun seçeneği lütfen (X) işaretleyiniz.

	Çok katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum
1. IMF'nin 2000 yılı sonrası 'Enflasyonu Düşürme Programı' çerçevesinde, uyguladığı 'Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi' Türkiye'nin dış ticaretini olumlu etkiledi.					
2. Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, firmamızın ihracatını olumlu etkiledi.					
3. Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, firmamızın ithalatını olumlu etkiledi.					
4. Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, firmamızın kur riskini azalttı.					
5. Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, ekonomiye yabancı sermaye girişini arttırdı.					
6. Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, ülkedeki finansal sistem araçları (borsa, faiz, kur vs.) üzerindeki spekülasyonu ve şokları azalttı.					
7. Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, içsel şokları engelleyerek dışa açık ekonomilerde daha fazla istikrar sağladı.					
8. Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, dış şoklara ve reel kesimden kaynaklanan iç şoklara karşı kırılganlığı azalttı.					
9. Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, kurdaki belirsizliği azalttığı için, uluslararası piyasalarda rekabet şansını arttırdı.					
10. Kontrollü Sabit Döviz Kuru Sistemi, yerel para değerini reel bazda arttırdığından, ihracatta azalış ithalatta artış şeklinde kendini gösteren dış ticaret açığını azalttı.					

	Çok katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum
11. 2001 Şubat krizi sonrası, IMF'nin 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı' çerçevesinde uyguladığı 'Dalgalı Döviz Kuru Sistemi' Türkiye'nin dış ticaretini olumlu etkiledi.					
12. Dalgalı Döviz Kuru Sistemi, firmamızın ihracatını olumlu etkiledi.					
13. Dalgalı Döviz Kuru Sistemi, firmamızın ithalatını olumlu etkiledi.					
14. Dalgalı Döviz Kuru Sistemi, firmamızın kur riskini azaltmıştır.					
15. Dalgalı Döviz Kuru Sistemi, dışsal şoklara ve reel sektörden kaynaklanan iç şoklara karşı daha dirençlidir.					
16. Dalgalı döviz kuru sistemi, dış ticarete kurun değerlenmesine bağlı uluslararası rekabet kaybımızı önledi.					
17. Dalgalı döviz kuru sisteminin, kurlarda ani yükselişlere gebe olması finansal sistem araçları (borsa, faiz, kur vs.) maliyetini artırmıştır.					
18. Dalgalı Döviz Kuru Sistemi, yerel para değerini reel bazda artırdığından ihracatta azalma, ithalatta artış şeklinde kendini gösteren dış ticaret açığını azalttı.					
19. Dalgalı Döviz Kuru Sistemi, ülkedeki finansal sistem araçları (borsa, faiz, kur vs.) üzerindeki spekülasyonu ve şokları azalttı.					
20. Dalgalı Döviz Kuru Sistemi, kurların hızlı yükselme riskini azaltmıştır.					

KAYNAKÇA

- Alagöz, Mehmet. “IMF İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 1998.
- Alçın, Sinan. “Türkiye Nereye Büyüyor?”, **Evrensel**,
<http://www.evrensel.net/05/01/23/ekonomi.html>, (06 Haziran 2006).
- Alternatif Döviz Kuru Sistemleri,
http://www.parapiyasalari.info/Alternatif_Doviz_Kuru_Sistemleri_.html, (15 Eylül 2006).
- Aybar, Bülent. “Yeni Kur Politikası: Ne tür Bir Dalgalanma?”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı:181, (Nisan 2001).
- Aydoğan, Metin. **Ekonomik Bunalımdan Ulusal Bunalıma**, 2. Baskı, İstanbul: Kumsaati Yayınları(2002).
- Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Grubu, “GEGP Üzerine Değerlendirmeler”,
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_BSB/BSBgegp.doc, (10.10.2006).
- Bahar, Recep. “Kur İhracat İlişkisi”, **Yeni Mesaj**,
<http://www.yenimesaj.com.tr/index.php?sayfa=arsiv&arsivyil=2002>, (10 Ekim 2006).
- Bahçeci, Sema. Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş ülke örnekleri ve 1994 Türkiye deneyimi, (Uzmanlık Tezi DPT,Ankara,1997).
- Bastı, Eyüp. “Türkiye’nin Cari İşlemler Açığı Sorunu Üzerine Düşünceler”, **Active Dergisi**, Mart-Nisan, 2005.
- Baş, Haydar. **Milli Ekonomi Modeli**, 1.Baskı, İstanbul: İcmal Yayıncılık, 2005.
- Başkaya, Fikret. **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara:İmge, 1997, s.129 Aktaran: Esra Siverekli Demircan ve Meliha Ener, **IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri**, <http://biibf.comu.edu.tr/edemircanmenerm.pdf>, (Erişim:12 Haziran 2006).
- Birol Erkan, “Türkiye’de 1980 Sonrası Merkez Bankası Politikaları”,
www.ceterisparibus.net/arsiv.htm, (15 Kasım 2006).
- Cin, M.Fatih& Köksal, Bilge ve Doğru, M.Kemal. “Heterodoks Politikalar Işığında Türkiye’de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme”, **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı:23-24(Ekim 2000-Mart 2001).
- Calvo, G.A.Calvo& Vegh, C.A. “Inflation Stabilization and Nominal Anchors”, IMF

- Paper on Policy Analysis and Assessment, 1992.
- Calvo, G.A. & Vegh, C.A. “Stabilization Dynamics and Backward-looking Contracts”, Journal of Development Economics, 1994.
- Copeland, Laurence S. **Exchange Rates and International Finance**, 2. Basım, New York: Pearson-Addison Wesley Publication, 1997.
- Çiller, Tansu. **Dünyada ve Türkiye’de Kur Politikaları ve Sorunları**, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Sanayi Odası Yayınları, 1983.
- Çimenoglu, Ahmet. “İhracatta Durgunluk”, **NTVMSNBC**, www.ntvmsnbc.com/news/335526.asp+2001+ithalat+rakamlar%C4%B1&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=131, (12 Ekim 2006).
- Dinler, Zeynel. **İktisada Giriş**, 5. Basım, Bursa: Ekin Kitabevi, 2000.
- Doğanlar, Murat & Özmen, Mehmet. “Satınalma Gücü Paritesi ve Reel Döviz Kurları: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme”, **İMKB Dergisi**, Sayı: 16, s. 112 (2001).
- Doğukanlı, Hatice. **Uluslararası Finans**, 1. Baskı, Adana: Nobel Kitabevi, 2001.
- Dominique, Plihon. **Döviz Kurları**, Mehmet Bolak ve diğerleri (çev.), 1. basım, İstanbul: İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi, 2005.
- Dornbusch, Rudiger & Fischer, Stanley. **Macroeconomics**, 2. Basım, New York: McGraw Hill Irwin, 1978.
- DPT, Plan, Program ve Proje İlişkisi, 1998, <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup96/prjplan/prj2.html>, (20 Kasım 2006).
- Dunn, Robert & Ingram, James. **International Economics**, 2. Basım, New York: John Wiley & Sons, 1996.
- DTM, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/mart98/gneyfin.htm>, (20.06.2006).
- Editör, “İhracat Patlıyor Ama”, **Tekstil İşveren Dergisi**, Kasım 2004, <http://www.tekstilisveren.org.tr/dergi/2004/kasim/editor.html> (12 Eylül 2006).
- Erçel, Gazi. “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”, Ankara: 1999, TCMB.
- Ertekin, Murat. “Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye’nin Dış Ticareti”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2004/doviz1.htm>, (01.04.2006).

- Ertuna, Özer. “Ekonomik İstikrar Programı ve Borçlanma Stratejisi”, **Muhasebe Finans Dergisi**, Sayı10, Nisan 2001.
- Ertürk, Emin. **Döviz Ekonomisi**, 1.Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 1994.
- Esen, Oğuz. “Heterdoks İstikrar programları:Teori ve Uygulama”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1989.
- Evrenos, Furkan. “Ödemeler Bilançosu ve Cari Açıklar”,
<http://www.ekonomist.gen.tr/articles.php?id=29>, (08 Kasım 2006).
- Fischer, Stanley. “Exchange Rate Regime:Is The Bipolar Wiew Correct?”, IMF Report 2001.
- Fischer, Standley& Serin, Vildan. “Ödemeler Dengesi”,
http://www.ekodialog.com/konular/odem_deng.html, (15 Kasım 2006).
- Füsunoğlu, Mahir. **İktisadın İlkeleri**, 1.Baskı, Ankara: Aklim Yayınevi, 1996.
- Gerber, James. **International Economics**, 3.Baskı, New York: Person-Addison Wesley, 2005.
- Güçlü, Mehmet. “**Ekonomik İstikrar Arayışlarında Döviz Kuru Sistemlerinin Rolü:2000 Yılı Türkiye Deneyimi**”, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınlanmış Tez, İstanbul: Promat, 2005.
- Gürsel, Seyfettin. “2006 Çok Kritik Bir Dönüm Noktası”,**Radikal**,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=175831>, (10 Kasım 2006).
- IMF, Articles of Agreement of The IMF”,
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>, (15 Haziran 2006).
- IMF, “IMF Chronology”, <http://www.imf.org/external/np/exr/chron/chron.asp>, (10 Ekim 2006).
- IMF, <http://www.imf.org/external/np/speeches/2001>, (12 Mayıs 2006).
- İktisat Okulu, “Uluslar arası Para Sistemi”,
<http://iktisatokulu.blogspot.com/2005/12/uluslararası-para-sistemi.html>, (1 2 Ocak 2006).
- İnan, E.Alpan. “Kur Rejimi Tercihi ve Türkiye”, **Türkiye Bankalar Birliği Raporu**,
<http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/Kurrejimleriyle%C3%BCIverileri.doc>, (10 Ekim 2006).
- İşgüden, Tamer& Akyüz, Müfit. Uluslararası İktisat, 2. Baskı, İstanbul: Evrim Kitabevi,

1990, s.115.

Kadıoğlu, Ferya& Kotan, Zelal ve Şahinbeyoğlu, Gülbin. “Kura Dayalı İstikrar Programı ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri:Türkiye 2000”, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Müdürlüğü Raporu**, Temmuz 2001.

Kansu, Aydan. **Türkiye’nin 1994 ve 2001 Krizleri**, 1.Basım, İstanbul: Derin Yayınevi, 2004.

Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi**, 4.Basım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 1996.

Karluk, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**, 18.Basım, İstanbul:Beta Basım,2004.

Krugman, Paul R. **International Economics**, 6.Basım, California: Maurice Obstfeld, 2003.

Lipsey, Richard G.&Courant, Paul N. **Economics**, 11. Basım, New York: Harber Colins Colllege Publist, 1996.

Maşa, Soner. “İhracatçılar İçin En Büyük Sorun Finansman”, **İşveren Dergisi**, Ocak 2002, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=22&id=1, (10 E k i m 2006).

Mishkin, Frederic S. **The Economics of Money, Banking and Financial Markets**, 7.Basım, New York: Pearson-Addison Wesley Publication, 2004.

Müslümov, Alövsat& Hasanov, Mübariz ve Özyıldırım, Cenktan. **Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri**, İstanbul: Türkiye Genç İşadamları Derneği Yayınları, 2002.

Oktar, Suat. **Kuramda ve Uygulamada Para Kurulu**, 2.Baskı, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2001.

Önder, İzzettin. “2001 Bütçe Felsefesi ve Yapısı”, **Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Şubat 2001.

Özdemir, K.Azim&Şahinbeyoğlu, Gülbin. “Alternatif Döviz Kuru Sistemleri”, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği**, Ankara, Eylül 2000.

Özel, Saruhan. **Türkiye’de Enflasyon Devalüasyon ve Faiz**, 1.Basım, İstanbul: Aklım Yayıncılık, 2000.

Parasız, İlker. **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, 7.Baskı, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1998.

- Parasız, İlker. **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, 5.Baskı, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1994.
- Pugel, Thomas A. **International Economics**, 12. Basım, New York: Mc Graw Hill Irwin, 2004.
- Rivera, Francisco – Batiz. **International Finance and Open Economy Macroeconomics**, 2. Basım, New York: Macmillan Publishing Company, 1994.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası Finans**, 3. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 2001.
- Showdon, Brian & Vane, Howard R. **An Encyclopedia of Macroeconomics**, 1. Basım, Cheltenham: Edward Elgar, 2002.
- Simon, Scott E. **The Art of Monetary Policy**, 1.Basım, New York: M.E.Sharpe, 1994.
- Söyler, Halil. “Döviz Kurları Üzerine İşlemler”, http://www.alomaliye.com/halil_soyler_doviz_kur_islemler.htm, (13 Temmuz 2006).
- Stiglitz, Joseph E. **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Arzu Taşçıoğlu-Deniz Vural(çev.), 2.Baskı, İstanbul:Planb Yayınevi, 2002.
- TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/sozluk>, (10 Eylül 2006).
- Tunca, Ersin. “Döviz Çıpa Atmak Doğru Mu?”, **Ekonomik Forum**, Sayı:8, (Ocak 2001).
- Turagay, R.Tuna. “Güneydoğu Asya Ülkelerinde Yaşanan Finansal Krizin Genel Değerlendirmesi ve Dünya Ekonomisi ve Ticareti Üzerinde Yaratacağı Muhtemel Etkiler”, **Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, Mart 1998.
- Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, (erişim 10.11.2006).
- Ulusal Ekonomik Program, **Kamu Yönetimi Dergisi**, Nisan 2001, Sayı:6, <http://kamyon.politics.ankara.edu.tr/dergi/belgeler/kydd/03.pdf>, (10 Kasım 2006).
- Uras, Güngör. “Açık Büyük, Olukla Döviz Giriyor”, **Milliyet**, <http://www.milliyet.com.tr/2006/02/16/yazar/uras.html>, (10 Kasım 2006)
- Uras, Güngör. “Ucuz döviz ithalatı artırdıkça döviz açığı büyüyor”, **Milliyet**, 12.04.2006, <http://arama.milliyet.com.tr/Results.aspx>, (10.10.2006).

- Uras, Güngör. “İhracat ucuza gidiyor o da bizi fakirleştiriyor”, Milliyet, <http://arama.milliyet.com.tr/results.aspx>, (12 Kasım 2006)
- Vikipedi Özgür Ansiklopedi, “Ulusal Sermaye Kontrollerinin Teorik Nedenleri”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Finansal_sermaye_kontrolleri, (15 Ekim 2006).
- Voyvoda, Ebru& Yeldan, Erinç. “Türkiye Ekonomisi İçin Kriz-Sonrası Alternatif Uyum Stratejileri”, http://bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/VYERC2002Turkce.pdf, (10 Kasım 2006).
- Yeldan, Erinç. “Türkiye Ekonomisi: Krizin Yapısal Dayanakları”, **Birikim Dergisi**, (Nisan 2001), Sayı:144.
- Yeldan, Erdinç ve Diğerleri. “İktisadın Krizinden Toplum Krizine Nereye Gidiyoruz?”, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_Uye/soylesi_tem02.html, (25 Haziran 2006).
- Yeldan, Erinç. “2005’e Girerken Cari Açık Sorunu”, 05.01.2005, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan06_5Ocak05.pdf, (03 Aralık 2006).
- Yıldırım, Oğuz. Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları, **Dış Ticaret Dergisi**, Ocak 2003, Sayı 27, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/ocakkapak.htm>.(15 Ekim 2006).
- Yıldırım, Oğuz. “Kura Dayalı İstikrar Politikası”, **Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Raporu**, Ankara, 2003.
- Yıldırım, Kemal ve Karaman, Doğan. **Makro Ekonomi**, 2. Basım, Eskişehir: ETAM, 1984.
- “What is gold and when did it get to be the standard that backed the world's money?”, *What Is The Gold Stardart*, http://tx.essortment.com/goldstandards_rgvh.html, (28 Nisan 2006).